

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Papež jako patriarcha Západu

The Pope as a Patriarch of the West

Katedra: Katedra církevních dějin

Studijní obor: Husitská teologie – religionistika

Forma studia: Prezenční studium

Vedoucí práce:

JUDr. Stanislav Přibyl, Ph.D., J.C.D

Autor:

Eva Rajsiglová

Praha 2007

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu JUDr. Stanislavu Příbylovi, Ph.D., J.C.D za laskavé vedení práce, podnětné diskuze a především za velmi pečlivé korektury.

Mein besonderer Dank gehört den beiden Frauen des Lehrstuhles für Kirchenrecht an der Universität Erfurt, Frau Prof. Dr. iur. can. Mirjam Wijlens und Frau Lic. iur. can. Verena Feldhans, für ihre bereitwillige und immer freundliche Unterstützung.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem „Papež jako patriarcha Západu“ napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 31.7. 2007

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Rygr', written in a cursive style.

Anotace

Obsahem této diplomové práce je sledování historického vývoje východních i západních patriarchátů a srovnání jejich kanonickoprávních úprav. To vyústí v pojednání o odlišných přístupech odborné veřejnosti i církevní hierarchie k existenci latinského patriarchátu v čele s jeho patriarchou – římským biskupem. Papežský titul „patriarcha Západu“ byl v roce 2006 Vatikánem zrušen a o několik týdnů později oficiálně komentován. V této práci podáváme přehled reakcí západních i východních teologů na tento krok a nastiňujeme možné ekleziologické i ekumenické důsledky.

In this thesis we observe historical evolution of eastern and western Patriarchates and compare their canonical concepts. Then we consider different attitudes of experts as well as Church hierarchy to the existence of Latin Patriarchate with the Roman Bishop as its head. The Vatican authorities abolished in the year 2006 the Papal title „Patriarch of the West“ and gave an official comment several weeks later. In this work we give an overview of reactions of western and eastern theologians to this act and sketch possible ecclesiological and ecumenical consequences.

Klíčová slova - Keywords

Papežská titulatura - Východní patriarcháty - Pentarchie - Triarchie - Západní patriarcháty -
Annuario Pontificio 2006

Papal titles - Eastern Patriarchates - Latin Patriarchates - Patriarchate of Rome/West -
Omitted in Annuario Pontificio 2006

OBSAH

Seznam zkratek	7
Úvod	8
1. Papežské tituly	10
1.1 Tituly užívané v Anuario Pontificio 2006	10
1.2 Další tituly	12
1.3 Titul patriarcha	14
2. Vznik patriarchátů	16
2.1 Formování patriarchátů na prvních ekumenických koncilech	16
2.1.1 Koncil v Nicei (325)	16
2.1.2 Koncil v Konstantinopoli (381)	17
2.1.3 Koncil v Chalcedonu (451)	17
2.2 Patriarcháty orientálních církví	20
2.3 Kolegium patriarchů	22
2.3.1 Pentarchie	22
2.3.2 Triarchie	25
2.4 Osmý ekumenický koncil – Konstantinopol (869/870)	28
2.5 Pravomoci patriarchů	30
2.6 Vznik dalších ortodoxních patriarchátů v 2. tisíciletí	32
3. Východní katolické patriarcháty	34
3.1 Koncily středověku pojednávající o východních církvích	34
3.1.1 Čtvrtý lateránský koncil (1215)	34
3.1.2 Druhý lyonský koncil (1274)	35
3.1.3 Koncil Basilej-Ferrara-Florencie-Řím (1431-1445)	36
3.2 Vznik východních katolických patriarchátů	37
3.3 Druhý vatikánský koncil (1962-1965) o východních církvích	40
3.3.1 Proslovy zástupců melchitské církve	42
3.3.2 Projev opata Johannese Hoecka	43
3.3.3 Koncilní dokumenty	45
3.4 Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium	48
4. Patriarcháty na Západě – kromě Říma	50
4.1 Zaniklé latinské patriarcháty	51
4.2 Současné latinské patriarcháty	54

4.3	Rozbor c. 438 CIC/1983	56
5.	Papež jako patriarcha Západu	58
5.1	Téma „Patriarcha Západu“ v novodobé kanonistické a teologické literatuře	59
5.1.1	Autoři odmítající titul „Patriarcha Západu“	59
5.1.2	Autoři podporující instituci latinského patriarchy	63
5.2	Názory několika teologů na patriarchální strukturu církve	68
6.	Odstranění titulu „patriarcha Západu“	73
6.1	Komuniké Papežské rady pro jednotu křesťanů	73
6.2	Reakce pravoslavných teologů	75
6.3	Diskuze o zrušení titulu	77
6.4	Římské patriarchální baziliky	78
Závěr	80
Summary	83
Seznam použité literatury	85
Seznam příloh	92

Seznam zkratek

AAS	Acta Apostolicae Sedis
AfkKR (= AKathKR)	Archiv für katholisches Kirchenrecht
AnnPont	Annuario Pontificio
c., cc.	canon, canones
CCEO	Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium
CD	Christus Dominus
CIC/1917	Codex iuris canonici promulgovaný v r. 1917
CIC/1983	Codex iuris canonici promulgovaný v r. 1983
HdbKathKR	Handbuch des katholischen Kirchenrechts
LG	Lumen gentium
LThK	Lexikon für Theologie und Kirche
Kán.	Kánon (koncilu)
MK (CIC)	Münsterischer Kommentar zum Codex iuris canonici
OE	Orientalium Ecclesiarum
OFM	Ordo Fratrum minorum
OSB	Ordo Sancti Benedicti
OstKSt	Ostkirchliche Studien
PCCICOR	Pontificia Commissio Iuris Orientalis Recognoscendo
pozn.	poznámka
s.	strana
SJ	Societas Jesu
UR	Unitatis redintegratio
UUS	Ut unum sint

Úvod

S tématem papež jako patriarcha Západu jsem se poprvé setkala loni na přednášce církevního práva v Erfurtu. Tehdy nám studentům prof. Wijlens ohlásila, že ve vatikánské ročence *Annuario Pontificio* se k překvapení laiků i odborníků neobjevil papežský titul „patriarcha Západu“ a nikdo zatím netuší, jaké následky to může mít. Tato aktuální otázka mě velice zaujala a proto jsem se rozhodla věnovat se tomuto tématu ve své diplomové práci.

Na první pohled by se mohlo zdát, že škrtnutí jednoho z mnoha papežských titulů či znaků je záležitost naprosto bezvýznamná. Málokdo například ví, že současný papež Benedikt XVI. se rozhodl nezahrnout do svého osobního papežského znaku tiáru (papežskou korunu), ale nahradil ji jednoduchou mitrou. Zcela nově pak zavedl do svého papežského znaku palium. Palium má symbolizovat nejen papežskou jurisdikci, ale také kolegialitu a subsidiaritu v církvi.¹ Naproti tomu tiára představovala symbol trojího úřadu papeže – úřad učitelský, prorocký, kněžský – a s nimi spojené pravomoci; či podle jiného výkladu nadvládu duchovní moci nad světskou.²

Ovšem titul „patriarcha Západu“ je z ekzeziologického, a tudíž i z ekumenického hlediska velice důležitý. Kupříkladu před sto lety se na unionistickém sjezdu na Velehradě hovořilo o možnostech sblížení Východu a Západu. Těchto myšlenek se ujalo modernistické hnutí, ve kterém se diskutovalo o vytvoření českomoravského patriarchátu jako znamení sjednocovacích snah mezi latinskou a pravoslavnou církví.³ Poté se nově vzniklá Církev československá rozhodla pro označení svého nejvyššího představitele titulem „patriarcha“ a tím vědomě navázala na velehradské myšlenky.

Záměrem této práce bude pojednat o vzniku patriarchální struktury církve, o jednotlivých rozdílnostech různých patriarchálních církví včetně odlišného stupně pravomocí patriarchů. Na základě toho se budeme snažit nalézt odpověď na základní otázku po existenci latinského patriarchátu. Téma je tedy rozebíráno z nejrůznějších úhlů pohledu – historického, ekzeziologického, kanonického i ekumenického.

V první kapitole je čtenář uveden do pestrosti papežské titulatury. Druhá kapitola pojednává o vzniku patriarchální církevní struktury, shrnuje výnosy koncilů týkajících se

¹ Srov. Papstswappen von Benedikt XVI., in: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/elezione/stemma-benedict-xvi_ge.html.

² Avšak podle Friedriecha Heilera, citovaného v Ratzingerově knize „Das neue Volk Gottes“ z roku 1969, symbolizuje tiára trojí papežský úřad: úřad římského biskupa (a zároveň metropolitů římské církevní provincie), úřad patriarchy západní (latinské) církve a úřad papežského primátu. Srov. G. NEDUNGATT, *The patriarchal Ministry in the Church of the third Millennium*, in: *The Jurist* 61 (2001) 1-89, s. 13, pozn. 23.

³ Srov. Z. KUČERA, *Pravda a iluze moderní teologie. Hledání věrohodné transcendence od moderny k postmoderně*, Praha 2004, s. 37.

pravomocí patriarchů a podává přehled o odlišných postojích východní a západní církve k instituci kolegia patriarchů. Zmíněny jsou také východní orientální a ortodoxní patriarchální církve. Třetí kapitola se věnuje vzniku východních katolických patriarchálních církví a zmínek o patriarchální struktuře na středověkých koncilech. Dále jsou zde citovány myšlenky, které zazněly na druhém vatikánském koncilu, včetně závěrečných koncilních dokumentů. Čtvrtá kapitola se zabývá západními patriarcháty, z nichž některé již zanikly a ty dochované jsou pouze titulárními patriarcháty. Pátá kapitola hovoří o římském (latinském) patriarchátu a rozebírá současnou literaturu k tomuto tématu, ve které nalezneme mnoho protichůdných názorů, případně terminologický i ekleziologický zmatek. Některé odborné publikace mají dokonce nádech emocionality. Rozhodně tedy nelze říci, že by téma bylo zpracováno *sine ira et studio*. Šestá kapitola seznamuje s bližšími okolnostmi zrušení papežského titulu „patriarcha Západu“ včetně rozboru oficiálního vatikánského komuniké. Na konci této kapitoly je také zmínka o přejmenování římských bazilik – místo tradičního označení „patriarchální“ jsou nyní nazývány „papežské“.

Pokud je mi známo, zabýval se tímto tématem v českém prostředí pouze Damián Němec. Ve svém článku „Papež jako patriarcha křesťanského Západu“⁴ rozebírá oficiální církevní dokumenty, nepouští se ovšem do polemiky se sekundární literaturou. Předloženou diplomovou práci lze tedy do jisté míry považovat za doplnění a aktualizaci Němcova článku. Vycházím proto převážně z literatury zahraniční, zejména z literatury německé.

V celé práci uvádím zpravidla kánony nového Kodexu latinské církve (CIC/1983), každá výjimka (CIC/1917, CCEO) je v této práci jasně označena.

⁴ D. NĚMEC, Papež jako patriarcha křesťanského Západu, in: Revue církevního práva 16 (2-2000) 105-119.

1. Papežské tituly

Postavení, význam a poslání nejvyššího hierarchie katolické církve je celkem snadno odvoditelné z množství a pestrosti papežských titulů, které vznikly v průběhu dějin církve. Každý jednotlivý titul vyjadřuje konkrétní funkci hlavy katolické církve, od služebné úlohy ke státnické až po fundamentálně-teologickou.

1.1 Tituly užití v *Annuario Pontificio* 2006⁵

Annuario Pontificio je od r. 1860 každoročně vydávaná a aktualizovaná katolická ročenka - seznam všech katolických biskupů, diecézí, škol, řeholních řádů atd. Na jedné z prvních stran se vždy nachází papežské jméno současného pontifika, pod ním seznam papežských titulů zakončený papežovým civilním jménem a dále stručně jeho základní životopisná data.⁶

Vescovo di Roma (biskup římský) – římský papež je v první řadě diecézním biskupem římským, přestože péče o diecézi Řím spočívá z velké části na bedrech kardinála vikáře, jednoho generálního vikáře a celé řady světících biskupů.⁷ Nový papež je volen kolegiem kardinálů, což je prastará instituce zobrazující hierarchii prvotní církve v Římě. Každému kardinálovi je přidělena titulární suburbikánská diecéze, římský kostel, nebo římská diakonie, kromě kardinálů-patriarchů východního obřadu, kteří mají jakožto titul své patriarchální sídlo (c. 350).

Vicario di Gesù Cristo (náměstek Ježíše Krista) – do 13. století byl tento titul používán pro všechny církevní hodnostáře a také krále, později si jej přivlastnil papež Inocenc III. Tento papež upřednostňoval titul *Vicarius Christi* před označením *Vicarius Petri*, protože tím mohl radikálněji zdůvodnit svou autoritu. Papež Inocenc IV. se dokonce označil jako *Vicarius Dei*.⁸ Od 2. vatikánského koncilu je titul užíván opět obecněji, a to pro všechny

⁵ *Annuario Pontificio per l'anno 2006*, Vatikán 2006 (dále jen „AnnPont 2006“). Tituly uvádím ve stejném pořadí jako AnnPont 2006, přestože podle mého názoru není příliš systematicky uspořádané. Logičtější by bylo pořadí následující: Servo dei Servi di Dio – Vescovo di Roma – Arcivescovo e Metropolita della Provincia Romana – Primate d'Italia – Sovrano dello Stato della Città del Vaticano – Sommo Pontefice della Chiesa Universale – Successore del Principe degli Apostoli – Vicario di Gesù Cristo. Překlad titulů podle: J.R. TRETERA., *Církevní právo*, Praha 1993, s. 139 (dále jen „J.R. TRETERA, *Církevní právo*“).

⁶ Pro názornost srov. příloha č. 1, s. I.

⁷ H. P. WEBER, *Bischof von Rom, Oberster Hirte und Lehrer, Diener der Einheit. Systematisch-Theologisches zum Papstamt*, s. 2, in: <http://homepage.univie.ac.at/Hubert.Weber/lehre/texte/papstamt.pdf>. (dále jen „H.P. WEBER, *Bischof von Rom*“).

⁸ Srov. Y. CONGAR, *Titel, welche für den Papst verwendet werden*, in: *Concilium* (D) 11 (1975) 538-544, s. 541 (dále jen „Y. CONGAR, *Titel, welche für den Papst verwendet werden*“).

biskupy, kteří působí ve své místní církvi jako zástupci a vyslanci Kristovi.⁹ Titul poukazuje na duchovní dimenzi papežského úřadu.¹⁰

Successore del Principe degli Apostoli (nástupce knížete apoštolů) – jedná se o synonymum k titulu *Successor Petri* jako označení nositele úřadu, který byl na počátku svěřen Ježíšem Kristem výhradně Petrovi. Stejně jako byl Petr prvním z apoštolů, tak je papež hlavou biskupského sboru (*Caput Collegii Episcoporum*, cc. 330, 331, 336). Titul je často užíván ve spojení *Romanus Pontifex, Successor Petri*.

Sommo Pontefice della Chiesa Universale (nejvyšší velekněz všeobecné Církve) – doslovný překlad názvu *pontifex* je „přemostitel“ (pons + facere). Titul *Pontifex* pro označení biskupa se objevuje na konci 4. století. Titul *Pontifex Maximus* je pohanského původu, proto byl císaři Gratianem a Theodosiem roku 382 odmítnut.¹¹ Pro papeže se tento titul začal používat teprve od 15. století v souvislosti se znovobjevováním antiky. Výraz *Summus Pontifex* (či *Summus Sacerdos*) byl užíván od 5. století pro označení jakéhokoli biskupa, od 10. století především pro papeže.¹² Tento titul se objevuje v LG 14 (český překlad: papež)¹³, LG 28 (překlad: nejvyšší velekněz¹⁴) atd. V LG 21 je titul *Summus Pontifex* užit pro Ježíše Krista (přeloženo jako: nejvyšší velekněz) a *Congregatio Pontificum* je shromáždění biskupů. Římský biskup bývá velmi často v oficiálních novodobých církevních dokumentech označován jako *Romanus Pontifex (Successor Petri, LG 22¹⁵)*. Římský nejvyšší velekněz má nad církví „plnou, nejvyšší a všeobecnou pravomoc a je oprávněn ji vždycky svobodně uplatňovat.“¹⁶ V novém Kodexu kanonického práva latinské církve stejně jako v Kodexu kánonů východních církví je *Romanus Pontifex* jednoznačně nejpoužívanějším papežským titulem.¹⁷ *Pontifex universalis* bývá synonymem pro (*Archi-*) *Episcopus universalis* či *Patriarcha universalis*.

⁹ LG 27. Diecézní biskup je *Vicarius Jesu Christi* pro svou diecézi stejně jako římský papež pro celou církev (LG 18). Diecézní biskup nelze „pokládat za pouhé náměstky římského biskupa, protože mají vlastní moc, a naprosto oprávněně se nazývají představenými lidu, který řídí“ (LG 27).

¹⁰ Srov. V. FELDHANS, Wieso heißt der Papst eigentlich „Papst“?, in: *Theologie der Gegenwart* 48 (2005) 290-296, s. 290-291 (dále jen „V. FELDHANS, Wieso heißt der Papst eigentlich „Papst“?“).

¹¹ Srov. Y. CONGAR, Titel, welche für den Papst verwendet werden, s. 542. Podle Latinsko-českého slovníku byli pontifikové původně strážci mostu přes Tiberu a obětníci bohu řeky.

¹² Srov. Y. CONGAR, Titel, welche für den Papst verwendet werden, s. 542.

¹³ Český oficiální církevní překlad in: *Dokumenty II. vatikánského koncilu, Kostelní Vydří 2002* (dále jen „Dokumenty II. vatikánského koncilu“).

¹⁴ Weber označuje *Summus Pontifex* za titul liturgický. Srov. H.P. WEBER, *Bischof von Rom*, s. 2.

¹⁵ Označení *Romanus Pontifex* a *Romanus Episcopus* se zde používají jako synonyma. Pro odlišení papeže od biskupů však bývá častěji užito *Pontifex* a *Episcopi*.

¹⁶ LG 22. Srov. c. 331: Římský biskup má „nejvyšší, plnou, bezprostřední a obecnou řádnou moc v církvi, kterou může vždy svobodně vykonávat.“

¹⁷ Oddíl o římském papeži je v obou Kodexech ve svém originálním latinském znění téměř shodný (srov. cc. 330-335 CIC a cc. 42-47 CCEO).

Primate d'Italia (primas Itálie) – jedná se pouze o čestné označení, podle c. 438 není titul primase v latinské církvi spojen s mocí jurisdikční.

Arcivescovo e Metropolita della Provincia Romana (arcibiskup a metropolita římské provincie) – diecéze Řím je zároveň metropolitním sídlem, jako každý jiný metropolita nosí také papež palium (c. 437), které je mu předáno během slavnostní intronizační bohoslužby. Fakticky však v latinské církvi arcibiskup a metropolita nemají žádné velké pravomoci vůči svým sufragánním biskupům.¹⁸

Sovrano dello Stato della Città del Vaticano (suverén státu Vatikánské Město) – titul spíše politický, připomínka zbytku papežovy světské moci a tím také nezávislosti papeže na jakékoli světské moci.¹⁹ Od Lateránských dohod z roku 1929 je Vatikán samostatným státem, v jehož čele je římský papež.

Servo dei Servi di Dio (služebník služebníků Božích) – titul silně teologicky motivovaný, v raném křesťanství užívaný mnoha biskupy, opaty i dalšími kleriky. Jako papežský titul zaveden Řehořem Velikým v 6. století.²⁰ Každý dokument 2. vatikánského koncilu začíná stejným úvodem: *Paulus Episcopus, servus servorum Dei*.

1.2 Další papežské tituly

Tituly uvedené v předcházející podkapitole rozhodně nejsou jediné, kterých se pro osobu římského biskupa užívá. Například ve 22. kapitole Konstituce o církvi, která pojednává

¹⁸ Srov. cc. 435-437.

¹⁹ Srov. P. KRÄMER, Pápstliche Titulaturen, in: LThK, Freiburg 1998, s. 1343-1344.

²⁰ Srov. V. FELDHANS, Wieso heißt der Papst eigentlich „Papst“?, s. 292. Řehoř Veliký usiloval o zákaz názvu „ekumenický patriarcha“ pro konstantinopolského patriarchu (titul se objevil poprvé roku 518), avšak u císaře neuspěl. Užíval tedy pro sebe označení *Servus Servorum Dei* a odmítal pro sebe titul *universalis Papa*. Srov. R. ŘÍČAN, A. MOLNÁR, Dvanáct století církevních dějin, Praha 1973, s. 248. Podle pravoslavné učebnice církevních dějin pojem oikumenikos „znamenal ‚ekumenický‘ len v rámci byzantskej ‚oikumény‘...; v skutočnosti pápež viděl v byzantskej titulúre viac, než v nej skutočne bolo. Je iróniou dejín, že práve samotné rímske pápožstvo, tak horlivo bojujúce proti tomuto titulu, ho neskoršie vzťahlo na seba v plnom význame („papa universalis“).“ Papež Řehoř Veliký začal pro sebe demonstrativně používat titul *servus servorum Dei*. P. ALEŠ, Křesťanská církev v období všeobecných snemů. Církevné dejiny II., Prešov 1995, s. 177. Když biskup Eulogios z Alexandrie ve svém dopise papeži Řehoři Velikému slíbil neuzívat označení ekumenický patriarcha pro konstantinopolského biskupa, avšak jeho samotného oslovil tímto titulem, vzbudilo to v Řehoři velké podráždění: „Ich bitte dich, laß mich dieses Wort nie wieder hören. Denn ich weiß, wer du bist und wer ich bin. Der Stellung nach bist du mein Bruder, dem Charakter nach mein Vater... ich habe gesagt, daß du so einen Titel nicht benutzen sollst, wenn du an mich oder an irgend jemand anderen schreibst...“ Něm. překlad citován podle J. MEYENDORFF, Rom und Konstantinopel, in: Orthodoxes Forum 6 (1992) 189-207, s. 199 (dále jen „J. MEYENDORFF, Rom und Konstantinopel“). Poprvé se však titul ekumenický patriarcha objevuje v dopise jáhna Theodora z Alexandrie adresovaném papeži Lvu I. Ten je zde osloven jako „ekumenický arcibiskup a patriarcha“. Titul ekumenický patriarcha pro konstantinopolského biskupa však zakořenil natolik, že i papež Pavel VI. oslovuje ve svém dopise patriarchu Athenagora jako ekumenického patriarchu. Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchietheorie. Ein Modell der Kirchenleitung von den Anfängen bis zur Gegenwart, Frankfurt am M. 1993, s. 57-58 (dále jen „F.R. GAHBAUER, Die Pentarchietheorie“).

o biskupském sboru a jeho hlavě, je užito těchto výrazů: *Romanus Pontifex, successor Petri, Caput Collegii (episcoporum), Vicarius Christi, totius Ecclesiae Pastor, Papa*.

Papa, Papatus – přejato z řečtiny - *πάππας(ς)*, význam „otec“, doloženo již u Homéra. Na Východě byl titul používán pro biskupy i obyčejné kněze, na Západě byl doplňován přídomkem *papa Urbis Romae (aeternae)*, od 8. stol. užíván již převážně jen pro římského biskupa. Koncil v Pávii pod vlivem Řehoře V. požadoval roku 998 po arcibiskupovi Arnulfovi z Milána, aby se titulu vzdal. Římský biskup bývá často oslovován „Svatý (Nejsvětější) Otče“, toto označení pochází z 12. století. Titul *Pater Patrum* se nachází v dopisech afrických biskupů papeži z 6. a 7. století.²¹ Významově příbuzný je také titul patriarcha. Na Východě je titul papež užíván stále pro patriarchy, biskupy, opaty i kněze. Například hlava koptské církve či patriarcha alexandrijský užívají titul papež.²²

Caput Ecclesiae – původně užíváno ve významu „hlava římské církve“, smysl rozšířen za Lva Velikého. Na 2. vatikánském koncilu se proti tomuto titulu ohradil patriarcha Maximos IV. Podle něj by titul mohl vést při výkladu obrazného znázornění vztahu Krista k jeho církvi apoštolem Pavlem k mylnému ztotožnění římského papeže s Kristem. *Lumen gentium* užívá častěji označení *Caput Collegii Episcoporum*.²³

Episcopus Ecclesiae catholicae (Urbis Romae) – tento titul připojil papež Pavel VI. k svému podpisu při promulgaci koncilních dokumentů. Titul, užíváný od 4. století, označoval konkrétní místní církev v Římě, nemá tedy význam „univerzální církev“.²⁴

Sedes apostolica, Apostolicus (Domnus), Apostolatus – římský stolec se odvolává na svůj apoštolský původ, odkazuje na apoštoly Petra a Pavla. Proto se nazývá také *Cathedra Petri*. Římský biskupský stolec bývá už od 4. století nazýván *Sedes apostolica*, přestože byl tento titul dlouho užíván ve spojení s jakýkoli biskupským stolcem pro zdůraznění biskupů jako nástupců apoštolů. Stejně tak se užíval titul *Apostolicus*.²⁵

Vicarius Petri (et Pauli) – římský biskup není jen náměstek Ježíše Krista, ale také náměstek apoštolů spojených s městem Řím, tedy Petra a Pavla. Anselm z Canterbury oslovoval papeže nejčastěji tituly *Vicarius Petri, Vicarius apostolicae sedis, Vicarius Petri et Pauli*.²⁶

Totius Ecclesiae Pastor – titul vyjadřuje především duchovní poslání Petrova nástupce v celé církvi.

²¹ Srov. Y. CONGAR, *Titel, welche für den Papst verwendet werden*, s. 539.

²² Srov. V. FELDHANS, *Wieso heißt der Papst eigentlich „Papst“?*, s. 292-293.

²³ Srov. Y. CONGAR, *Titel, welche für den Papst verwendet werden*, s. 542.

²⁴ Srov. Y. CONGAR, *Titel, welche für den Papst verwendet werden*, s. 538.

²⁵ Srov. Y. CONGAR, *Titel, welche für den Papst verwendet werden*, s. 539-540.

²⁶ Srov. Y. CONGAR, *Titel, welche für den Papst verwendet werden*, s. 540-541.

Římský papež bývá nejčastěji osloven *Sanctissime pater!* (česky lépe „Svatý Otče“) nebo *Sanctitas Tua (Vestra)!* (česky „Vaše Svatosti“).²⁷ Mezi další oslovení římského biskupa patří *Beatissimus Pater, Beatudo Vestra, Dominus Apostolicus*.²⁸

Pavel VI. odstranil nepoužívaný titul *Sanctitas Domini Nostri* zveřejněním svého rozhodnutí ve vatikánském deníku *Osservatore Romano*.²⁹

V říjnu 1970 projednávala Mezinárodní teologická komise při svém zasedání mj. problematiku papežské titulatury. Došla k jednoznačnému závěru, že tituly, u kterých hrozí nebezpečí nepochopení, by měly odstraněny. Jedná se např. o titul *Caput Ecclesiae, Vicarius Christi, Summus Pontifex*. Místo těchto bylo doporučeno používat následující tituly: *Papa, Sanctus Pater, Episcopus Romanus, Successor Petri a Supremus Ecclesiae Pastor*.³⁰

1.3 Titul patriarcha

Název „patriarcha“ pochází z řeckého *πατριάρχης* a v překladu znamená „otec pokolení, rodu, praotec“, v Septuagintě byl takto překládán „náčelník kmene, hlava kmene“. Teprve v apokryfní 4. knize Makabejské (7, 19; 16, 25) jsou titulem patriarcha (doslova *οἱ πατριάρχαι ἡμῶν*) označeni tři praotcové Izraele, tedy Abrahám, Izák a Jákob.³¹ V řeckém Novém zákoně je za patriarchu považován praotec Abrahám (Žd 7,4), dále 12 synů Jákobových (Sk 7,8), ale také král David (Sk 2,29). Po obou židovských válkách a konečném vítězství Římanů platil židovský patriarcha za nejvyšší náboženskou autoritu rabínského judaismu a jako takový byl uznán římským státním právem. Počátky židovského patriarchátu jsou nejasné, tradičně je za zakladatele patriarchální dynastie považován Hillel. Tato dynastie se dokonce odkazovala na svůj davidovský původ.³² Za vlády křesťanských císařů ve 4. století měl židovský patriarcha velký vliv, neboť byl jmenován čestným prefektem. To však netrvalo dlouho, v roce 415 byl židovský patriarcha na císařův příkaz zbaven úřadu a o deset let později vymřela dynastie židovských patriarchů.³³

²⁷ Stejně bývají osloveni i patriarchové orientálních a ortodoxních církví.

²⁸ Srov. R. METZ, *Der Papst*, in: HdbKathKR, J. Listl (ed.), Regensburg 1983, s. 254.

²⁹ Srov. Y. CONGAR, *Titel, welche für den Papst verwendet werden*, s. 543.

³⁰ Srov. Y. CONGAR, *Titel, welche für den Papst verwendet werden*, s. 543.

³¹ Srov. L. RUPPERT, *Patriarch. I. Altes Testament*, in: LThK, Freiburg 1998, s. 1459-1461.

³² Srov. M. JACOBS, *Patriarch. II. Judentum*, in: LThK, Freiburg 1998, s. 1462.

³³ Srov. M. JACOBS, *Patriarch. II. Judentum*, in: LThK, Freiburg 1998, s. 1462. E.Ch. Suttner uvádí jiný letopočet degradování židovského patriarchy, a to rok 429. Srov. E.Ch. SUTTNER, *Patriarch. III. Historisch-theologisch*, in: LThK, Freiburg 1998, s. 1462.

Než se titul „patriarcha“ prosadil a zakořenil v křesťanském prostředí, byl užíván montanisty a ariánskými Vandaly pro označení jejich náboženského vůdce. Po zrušení židovského patriarchátu byl tento titul převzat do křesťanství pro pojmenování každého důležitějšího biskupského stolce.³⁴ Takový zvyk trval až do doby Řehoře Velikého. Titulem patriarcha a postavením patriarchy ve východní i západní církvi se bude dále zabývat celá tato práce.

³⁴ Srov. E.Ch. SUTTNER, Patriarch. III. Historisch-theologisch, in: LThK, Freiburg 1998, s. 1462.

2. Vznik patriarchátů

Křesťanství se už od svého vzniku v prvním století šířilo především ve městech ve středomořské oblasti, kde postupně vznikala biskupství. Významnější biskupské stolce se staly centrem církevní provincie a jejich představený získal hodnost metropolitní. Důležitými doprovodnými znaky takového povýšení bylo odvolání se na apoštolský původ, uznání biskupa širšími kruhy, misie a zakládání církví, a v neposlední řadě také politický vliv sídelního města.³⁵ Metropolitní systém se pravděpodobně ustálil ve 4. století, v kánonech nicejského koncilu se již jeví jako pevně daná struktura: „Moc patriarchů vznikla na základě zvykového práva, které bylo schváleno na prvních koncilech.“³⁶

2.1 Formování patriarchátů na prvních ekumenických koncilech

2.1.1 Koncil v Nicei (325)

Již 6. kánon prvního nicejského koncilu poukazuje na vyšší než metropolitní úroveň: „*Antiqua consuetudo servetur per Aegyptum, Lybiam et Pentapolim, ita ut Alexandrinus episcopus horum omnium habeat potestatem, quia et urbis Romae episcopo parilis mos est. Similiter autem et apud Antiochiam ceterasque provincias sua privilegia servantur ecclesiis...*“³⁷ Tento kánon tedy nezavádí nové zvyky, ale jen potvrzuje staré obyčeje, stejně jako kánon následující: „*Quia consuetudo praevaluit et antiqua traditio ut Heliae episcopus honoretur, habeat honoris consequentiam, salva metropolitani propria dignitate.*“ Aelia byl nový název pro město Jeruzaléma, které ve 2. století zcela ztratilo na důležitosti a bylo uctíváno čistě z náboženských důvodů. V obou kánonech se tedy ještě nevyskytuje označení „patriarcha, patriarchát“, ale přesto se zde naznačuje již zavedená církevní struktura s nadmetropolitním charakterem.³⁸ 6. nicejský kánon byl hodnocen jako vítězství Alexandrie, protože její práva byla určena nejjasněji. Že se jedná o staré zvykové právo, je patrné z toho,

³⁵ Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei. Die Patriarchalstruktur der Kirche als Angelpunkt der Wiedervereinigung. Die Konzilsrede von Abt Johannes Hoeck neu übersetzt und kommentiert von P. Ferdinand Gahbauer mit Beiträgen von Heinrich Fries, Theodor Nikolaou und P. Theodor Wolf, Ettal 1987, s. 44* (dále jen „F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*“).

³⁶ W. de VRIES, *Das «Collegium Patriarcharum»*, in: *Concilium (D) 1 (1965) 655-663, s. 662, pozn. 1* (dále jen „W. de VRIES, *Das «Collegium Patriarcharum»*“).

³⁷ Všechny kánony ekumenických koncilů citovány podle: *Conciliorum Oecumenicorum Decreta. Konzilien des ersten Jahrtausends, J. Wohlmuth (ed.), Paderborn 1998* (dále jen „*Conciliorum Oecumenicorum Decreta. Konzilien des ersten Jahrtausends, J. Wohlmuth (ed.)*“).

³⁸ Někteří badatelé však popírají, že se na konstantinopolském koncilu hovoří již o nadmetropolitní úrovni. Srov. F.R. GAHBAUER, *Die Pentarchie theorie, s. 39, pozn. 150.*

že zde chybí jakékoli zdůvodnění této normy, zatím se vůbec nepřipomíná apoštolský původ těchto měst.³⁹ Jeruzalém zůstává i nadále jako sufragánní biskupství cesarejské metropole.

2.1.2 Koncil v Konstantinopoli (381)

Při druhém ekumenickém koncilu v Konstantinopoli byl už zdůrazněn význam další metropole, a to sídelního města císaře i tohoto koncilu.⁴⁰ Kánon 2 zakazuje snahu některých biskupů zasahovat do záležitostí cizí církevní správy: „*Qui sunt super dioecesis episcopi, nequaquam ad ecclesias, quae sunt extra terminos sibi praefixos, accedant nec eas hac praesumptione confundant, sed iuxta canones Alexandrinus antistes quae sunt in Aegypto regat solummodo. Et orientis episcopi orientem tantum gubernent servatis privilegiis, quae Nicaenis canonibus ecclesiae Anthiocenae tributa sunt. Asianae quoque dioeceseos episcopi ea solum quae sunt in dioecesi Asiana dispensent. Necnon et Ponti episcopi ea tantum quae sunt in Ponto, et Thraciarum, quae in Thraciis sunt, gubernent...*“ Není úplně jasné, jaké postavení měli v církevní hierarchii biskupové z Heraklee (sídelní město provincie Asie), Efesu (provincie Thrákie) a Caesaree (provincie Pontus).⁴¹ 3. kánon tohoto koncilu pak řadí Konstantinopol na druhé místo hned za Řím: „*Verumtamen Constantinopolitanus episcopus habeat honoris primatum praeter Romanum episcopum, propterea quod urbs ipsa sit iunior Roma.*“ Císařské sídlo Konstantinopol se stalo Novým Římem a právě proto (jenom proto) získalo na vážnosti a důležitosti, přestože dříve spadalo pod správu metropole v Heraklei. Každopádně se dá tvrdit, že ještě ve 4. století, nebo lépe řečeno ještě na chalcedonském koncilu nebyla ustálená terminologie a pozdější patriarchové byli nazýváni exarchové.⁴²

2.1.3 Koncil v Chalcedonu (451)

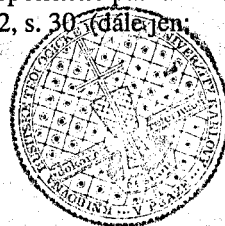
Na čtvrtém ekumenickém koncilu v Chalcedonu se jednoznačně ukazují snahy Konstantinopole získat vůdčí postavení. Kánon 9 (a podobně také kánon 17) určuje postup odvolání se při řešení rozepří mezi kleriky: „...*Quod si adversus eiusdem provinciae*

³⁹ Srov. W. HAGERMANN, Die rechtliche Stellung der Patriarchen von Alexandrien und Antiochien. Eine historische Untersuchung, ausgehend vom Kanon 6 des Konzils von Nizäa, in: Ostkirchliche Studien 13 (1964) 171-191, s. 172 (dále jen „W. HAGERMANN, Die rechtliche Stellung der Patriarchen von Alexandrien und Antiochien“).

⁴⁰ Polášek vidí již v nicejském koncilu položení základů pro zřízení konstantinopolského patriarchátu. Srov. F. POLÁŠEK, Východní křesťanské církve. Ortodoxní a katolické, Olomouc 2002, s. 30 (dále jen: „F. POLÁŠEK, Východní křesťanské církve“).

⁴¹ Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), Primum regnum Dei, s. 46.

⁴² Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchie theorie, s. 41 a s. 55.

metropolitanum (ἐπαρχίας μητροπολίτην) episcopus vel clericus habeat querelam, petat primatem dioeceseos (τὸν ἑξαρχον τῆς διοικήσεως) aut sedem regiae urbis Constantinopolis et apud ipsam iudicetur.“ Kánon 28 se celý věnuje podepření autority konstantinopolského biskupského stolce. V úvodu připomíná kánon 150 biskupů (= 3. kánon konstantinopolského koncilu), přičemž toto nařízení má být i nadále dodržováno. Je zde připojeno zdůvodnění: „...*quia sedis magnae Romae, pro eo quod regnaret, sancti patres statuerunt ei primatum, ita nunc et nos in hoc constitutum firmantes venerabiles centum et quinquaginta [episcopi], primatum redimus iuniori Romae, rationabiliter iudicantes, ut qui regno et senato honorificatur civitas obtineat et firmitatem primatus secundum magnam Romam, et in ecclesiasticis causis magnificam eam esse, sicut et Romam, et secundum post eam esse censemus...*“ Dále je rozhodnuto, že metropolité pontské, asijské, thrákijské provincie a také další, kteří žijí za hranicema říše (*in barbaricis*)⁴³, musí být ordinováni v Konstantinopoli, konstantinopolským arcibiskupem (*a metropolitanis episcopis*). Vzestup Konstantinopole byl vysvětlen čistě politicky. Papež Lev I. odmítl přijmout tento kánon se zdůvodněním, že odporuje kánonům nicejského koncilu a také právům jednotlivých církví.⁴⁴ Tento odpor Říma byl však neúspěšný, „stejně jako o tři století později odpor Říma proti odtržení Řecka a Illyrika.“⁴⁵ Na chalcedonském koncilu bylo dále projednáváno postavení Jeruzaléma. Jeruzalémský biskup žádal o podřízení provincií Palestina, Arábie a Fénicie pod svou jurisdikci. Proti tomu se samozřejmě ohradil antiochijský biskup, pod jehož jurisdikci tato území dosud patřila. Už na koncilu v Efesu se ozval jeruzalémský biskup Juvenalios se svým absurdním nárokem o podřízení Antiochie pod Jeruzalém, přičemž se odvolával na apoštolský koncil v Jeruzalémě, kde se rozhodovalo o problémech Antiochie.⁴⁶ Nakonec se v Chalcedonu dohodli na kompromisu, Jeruzalém získal tři provincie Palestiny, pod správou Antiochie zůstala Arábie a Fénicie.⁴⁷

Na koncilu v Chalcedonu byl tedy dokončen vývoj vzniku hierarchické správy církve v podobě pentarchie (vedení církve skrze pět patriarchů). To se odrazilo na několika místech

⁴³ Podle některých výkladů zde nešlo o geografické rozlišení, nýbrž etnografické, a jednalo se tedy o jinak mluvící národy uvnitř říše. Srov. M. Maximos ze SARD, *Das ökumenische patriarchat in der orthodoxen Kirche*, Freiburg 1980, s. 286-299 (dále jen „M. Maximos ze SARD, *Das ökumenische patriarchat in der orthodoxen Kirche*“).

⁴⁴ Srov. *Conciliorum Oecumenicorum Decreta. Konzilien des ersten Jahrtausends*, J. Wohlmuth (ed.), s. 76.

⁴⁵ K. SCHATZ, *Dějiny papežského primátu*, Brno 2002, s. 55 (dále jen „K. SCHATZ, *Dějiny papežského primátu*“).

⁴⁶ Srov. F.R. GAHBAUER, *Die Pentarchie*, s. 46.

⁴⁷ Srov. W. HAGERMANN, *Die rechtliche Stellung der Patriarchen von Alexandrien und Antiochien*, s. 184. Gahbauer naproti tomu uvádí, že Jeruzalém rozšířil svou jurisdikci o území Palestiny a Fénicie. Zásahu na tom měl především energický biskup Juvenalios a jeho argumentace založená na zdůraznění apoštolského původu a významu města Ježíšovy smrti a vzkříšení, tedy úplně jiný způsob argumentace než při prosazování významu Konstantinopole. Srov. F.R. GAHBAUER, *Die Pentarchie*, s. 46-47.

v civilním Justiniánově zákoníku (novela 109; nov. 123, kap. 3), kde je vyjmenováno pět patriarchátů v následujícím pořadí: Řím („západní“, „starý Řím“), Konstantinopol („císařské město“, „nový Řím“), Alexandrie, Antiochie (Θεούπολις) a Jeruzalém.⁴⁸

Mezi historiky nepanuje shoda názorů ohledně začátků jednotného užívání titulu patriarcha. Poprvé oficiálně se snad tento titul objevuje v Justiniánově zákoníku. Avšak už předtím se pravděpodobně několik významných biskupů honosilo tímto označením.⁴⁹ Metropolita Maximos ze Sard uvádí, že již od čtvrtého století byl biskup antiochijský označován jako patriarcha, biskup jeruzalémský jako arcibiskup, biskup konstantinopolský jako arcibiskup a patriarcha a alexandrijský biskup nosil už od počátku titul papež.⁵⁰ Gahbauer uvádí jako doklad prvního užití patriarchálního titulu zprávu o synodě v Antiochii (423), podle které byl titulem patriarcha označen biskup Theodosios. Dále zmiňuje dva latinské prameny, ve kterých se objevuje označení patriarcha, ale tyto se bohužel nedají ověřit z řecké písemné tradice. „Teprve Flavian II. (498-512) z Antiochie nese také v řeckých pramenech titul patriarcha.“⁵¹ Podle dalších historických písemných pramenů se Gennadios, první konstantinopolský biskup po chalcedonském koncilu, označuje ve své encyklice z roku 458 či 459 jako patriarcha. Pro studium titulů alexandrijského patriarchy nám chybí potřebné prameny, pravděpodobně však začal užívat titul patriarcha teprve kolem roku 540. Pro jeruzalémského biskupa je doloženo užití titulu patriarcha v dokumentech jeruzalémské synody (536), podle kterých je biskup Petr z Jeruzaléma osloven jako „nejblaženější arcibiskup a patriarcha.“⁵² Pro římského biskupa byl titul patriarcha užíván přibližně od poloviny 5. století, první známé užití titulu pro biskupa Říma se nachází v dopise východního císaře Theodosia II. z roku 450, adresovaném západnímu císaři Valentiniánovi II., ve kterém je zmínka o papeži Lvovi Velikém, který nese titul patriarcha.⁵³ V dopisech z této doby jsou tituly arcibiskup a patriarcha užívány ještě synonymně.⁵⁴ Označení patriarcha se ujalo nejvíce u biskupa konstantinopolského, který býval po roce 500 stále častěji oslovován jako patriarcha, později dokonce přijal titul ekumenický patriarcha. Pokusy biskupů jiných

⁴⁸ Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchietheorie, s. 73.

⁴⁹ Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchietheorie, s. 51. Ale již v arabské verzi kánonů nicejského koncilu nacházíme označení patriarcha. Tato arabská verze kánonů však pochází z apokryfního podání, které má své počátky teprve v 5. století, pravděpodobně u melchitských autorů. Stejnou hodnotu pro nás mají další anonymní texty, které pocházejí teprve z pozdější doby. Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchietheorie, s. 51-52.

⁵⁰ Srov. M. Maximos ze SARD, Das ökumenische patriarchat in der orthodoxen Kirche, s. 329.

⁵¹ F.R. GAHBAUER, Die Pentarchietheorie, s. 53.

⁵² Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchietheorie, s. 54.

⁵³ Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), Primum regnum Dei, s. 53.

⁵⁴ Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchietheorie, s. 54-55.

významných měst, například biskupa efezského, tyrského či soluňského, o získání titulu patriarcha byly úspěšné jenom z části nebo vůbec ne.⁵⁵

Nelze však říci, že by tito patriarchové spojeni v pentarchii měli pod svou správou celé křesťanstvo. Ve východní části říše nepodléhala jurisdikci některého patriarchátu z pentarchie, kromě církví, o kterých bude řeč v následující podkapitole, také církev na Kypru. „Zdá se, že ostrov Kypr nikdy nepatřil pod antiochijský patriarchát, přestože náležel k civilní správní oblasti (Zivildiözese) Orient.“⁵⁶ Na Kypr si činila nároky Antiochie, a proto se postavení kyperské církve projednávalo na ekumenickém koncilu v Efesu: (8) „...*si non est vetus mos, quod episcopus Antiochenus ordinat in Cypro, sicut libellis et propriis vocibus docuerunt pientissimi viri sanctarum ecclesiarum in Cypro praesules, qui ad sanctam synodum accesserunt, a nullo imperantur vel vim patiantur, secundum canones sanctorum patrum et veterem consuetudinem per se ipsos ordinationes pientissimorum episcoporum facientes...*“ Kyperská církev zůstala autonomní, ale její představitel se musel snažit o to, aby jeho církev vždy byla v jednotě s pentarchií. Kyperský primas však nezískal titul patriarcha a tím pádem také nespoluodpovídal za jednotu celé církve tak jako patriarchové pentarchie.⁵⁷

2.2 Patriarcháty orientálních církví

Nejen ortodoxní církve se formovaly v podobu patriarchátů, stejnou strukturu rozvinuly také církve tzv. (staro-) orientální, které nepřijaly rozhodnutí třetího či čtvrtého ekumenického koncilu. Část těchto církví se nacházela za hranicemi byzantské říše v oblasti Perské říše či v oblasti, která byla nepřátelská vůči Byzanci. Některé z těchto církví nebyly nikdy počítány k pentarchii. Nejvyšší představitelé těchto církví byli zprvu označováni jako katolikos, kromě hlavy Koptů, který byl považován za nástupce alexandrijských patriarchů a nesl tudíž také titul patriarcha.⁵⁸ Věřící, kteří přijali výroky ekumenických koncilů a zůstali

⁵⁵ Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchietheorie, s. 57. Ještě určitý čas po přiřazení Efesu, Heraklee a Cesareje pod správu konstantinopolského patriarchy si biskupové těchto tří stolců zachovali svá výsadní práva přesahující práva metropolitní, např. svěcení metropolitů jejich obvodu, protože v Konstantinopoli byli svěceni pouze pouze tito tři biskupové. Srov. E.Ch.SUTTNER, Patriarchat und Metropolitanverband im christlichen Osten im Vergleich mit Erzbistümern im Abendland, in: W.N. Rappert (ed.), Kirche in einer zueinander rückenden Welt. Neuere Aufsätze von Ernst Christoph Suttner zu Theologie, Geschichte und Spiritualität des christlichen Ostens, Würzburg 2003, 191-213, s. 201 (dále jen „E.Ch.SUTTNER, Patriarchat und Metropolitanverband im christlichen Osten im Vergleich mit Erzbistümern im Abendland“).

⁵⁶ W. HAGERMANN, Die rechtliche Stellung der Patriarchen von Alexandrien und Antiochien, s. 184. Kromě Kypru že také církve v Gruzii a Persii nikdy nepatřily pod jurisdikci Antiochie. Srov. *ibid.*, s. 185.

⁵⁷ Srov. E.Ch.SUTTNER, Patriarchat und Metropolitanverband im christlichen Osten im Vergleich mit Erzbistümern im Abendland, s. 201.

⁵⁸ Srov. E.Ch.SUTTNER, Patriarchat und Metropolitanverband im christlichen Osten im Vergleich mit Erzbistümern im Abendland, s. 202.

věrní císaři, se nazývají Melchité. A tak jeden stejný titul byl souběžně udělován i několika osobám.

Asyrská církev Východu⁵⁹ se na počátku 5. století vymanila z vlivu Antiochie, jejím novým centrem se stal katolíkát Seleucia-Ktesifon (Babylon), jehož představitel se také nazýval patriarcha a u svého lidu byl uznáván jako „otec a hlava, kterou je pro nás Petr“.⁶⁰ Ve 20. století došlo v této církvi ke schizmatu založenému na sporu ohledně kalendáře a tak zde existují dva patriarchové. Patriarcha podporující původní kalendář sídlí v Bagdádu, patriarcha směru prosazujícího nový kalendář je v Chicagu.⁶¹

Další patriarcháty představují tzv. předchalcedonské ortodoxní církve⁶²: církev syrská, arménská, malankarská, koptská, etiopská a eritrejská. V oblasti antiochijského ortodoxního patriarchátu vznikla po monofyzitském schizmatu církev tzv. jakobitská (=západosyrská) a v 8. století pak další církev s patriarchální strukturou, církev maronitská vyznačující se monothelismem.⁶³ Patriarcha jakobitské církve sídlí v Damašku, ale odvolává se na antiochijskou tradici. V Arménské církvi, která vznikla misí z Antiochie, ale nikdy antiochijskému biskupu nepodléhala, existují dva katolíkáty – v Ečmiadzinu a v Kilikii, a dále dva patriarcháty – Konstantinopol a Jeruzalém, přičemž katolikos sídlící v Ečmiadzinu má nejvyšší autoritu uvnitř arménské ortodoxní církve.⁶⁴ Gahbauer uvádí, že arménský výraz pro katolika (*Ha'i rapet*) může znamenat také patriarchu nebo arcibiskupa.⁶⁵ Misijním úsilím východosyrské i západosyrské církve byla christianizována jižní Indie v oblasti Malabaru a po složitém vývoji a osamostatnění se od syrsko-ortodoxního patriarchátu zde byl konečně vyhlášen v roce 1912 katolíkát. Na svůj původ v alexandrijském patriarchátu se odvolává koptská církev, která vznikla v 6. století v Egyptě, v čele s mocným papežem Alexandrie a patriarchou stolce sv. Marka. Za dceřinou církev alexandrijského patriarchátu je považována etiopská ortodoxní církev, která je ze všech orientálních církví nejpočetnější. Až do 20. století byla podřízena alexandrijskému stolci, pak se však pod vlivem novodobé snahy po národním osvobození osamostatnila a roku 1959 vytvořila vlastní patriarchát. Tím etiopská církev

⁵⁹ neboli církev apoštolická církev Východu, církev perská, východosyrská, chaldejská (toto označení v současné době spíše pro chaldejsko-katolickou východní církev), církev dvou koncilů, predefeská. Církev Východu bývá také označována jako nestoriánská, ale tento přídomek ona sama odmítá, protože tento neodpovídá její teologii. V roce 1994 bylo papežem Janem Pavlem II. a asyrským katolíkem Mar Dinkha IV. podepsáno společné christologické prohlášení. Srov. R. FRIELING (ed.), *Konfessionskunde. Orientierung im Zeichen der Ökumene*, Stuttgart 1999, s. 133 (dále jen „R. FRIELING (ed.), *Konfessionskunde*“).

⁶⁰ F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 65.

⁶¹ <http://www.pro-orient.at/?site=ok20041124163325>.

⁶² Neboli nechalcedonské, církve tří koncilů, církve monofyzitské.

⁶³ Monothelismus byl odsouzen na 3. konstantinopolském ekumenickém koncilu (681). Ve 12. století během křížáckých výprav byla obnovena jednota maronitské církve s Římem. Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 67.

⁶⁴ Srov. F. POLÁŠEK, *Východní křesťanské církve*, s. 47-48.

⁶⁵ Srov. F.R. GAHBAUER, *Die Pentarchietheorie*, s. 56.

získala autokefální status, pouze v dogmatických otázkách je i nadále podřízena alexandrijskému koptskému patriarchovi.⁶⁶ Po politickém oddělení Eritree od Etiopie v roce 1993 se osamostatnila také eritrejská ortodoxní církev, která je podporována koptskou ortodoxní církví. Koptský patriarcha vysvětil pro eritrejskou církev několik biskupů a v roce 1998 jednoho eritrejského patriarchu. Ovšem autokefalita eritrejské církve byla zatím uznána pouze koptskou církví a žádnou jinou orientální ortodoxní církví.⁶⁷

V orientálních církvích tedy existují v současné době po celkovém součtu čtyři patriarchové, jejichž postavení je nezpochybnitelné (asyrská, jakobitská, koptská a etiopská církev), a další čtyři s méně jasným statusem (arménští patriarchové z Konstantinopole a Jeruzaléma jsou podřízení katolíkovi v Ečmiadzinu, eritrejský patriarcha není obecně uznán, a v asyrské církvi jeden schismatický patriarcha).

2.3 Kolegium patriarchů

2.3.1 Pentarchie

V době chalcedonského koncilu se už jasně rýsuje instituce pentarchie. Patriarchové nejvýznamnějších měst, kteří zůstali věrni ekumenickým koncilům, utvořili pětičlenný sbor nejdůležitějších reprezentantů církve. Počátky této myšlenky pentarchie nejsou zcela zřetelné, hovoří se o přímém vlivu ekumenického koncilu v Chalcedonu či o vytvoření za podpory státní moci.⁶⁸ Nejstarší zpráva, ve které se nachází vyjmenování všech pěti patriarchátů, je 4. kniha církevních dějin od historika Sokrata (Scholastica) z 1. poloviny 5. století, a to v pořadí: Řím, Alexandrie, Jeruzalém, Antiochie a Nový Řím-Konstantinopol. Církevní historik Sozomenos, píšící o dvě desetiletí později než Sokrates, již uvádí pořadí, které se později prosadilo.⁶⁹ Později se všeobecně klade důraz už ne tak na významné geografické a politicko-říšské postavení, ale na apoštolský původ sídelního města patriarchy a prosazuje se označení apoštolské stolce. Řím se odvolává na Petra (a Pavla), Alexandrie na Petrova žáka Marka, Antiochie na Petra, Jeruzalém je městem Jakuba, bratra Páně či dokonce městem vzkříšení Ježíše Krista a Konstantinopol si přivlastní zprvu apoštola Jana, protože získala jako hlavní město nástupnictví po Efesu a s tím i jeho postavení. Od desátého století byl apoštol Jan nahrazen Ondřejem, bratrem Šimona Petra. Podle legendy založil apoštol Ondřej

⁶⁶ F. HEYER (ed.), *Konfessionskunde*, Berlin 1977, s. 234 (dále jen „F. HEYER (ed.), *Konfessionskunde*“).

⁶⁷ Srov. R. FRIELING (ed.), *Konfessionskunde*, s. 139.

⁶⁸ Srov. F.R. GAHBAUER, *Die Pentarchietheorie*, s. 65.

⁶⁹ Srov. F.R. GAHBAUER, *Die Pentarchietheorie*, s. 75-77.

Konstantinopol.⁷⁰ Tento sbor pěti patriarchů (*collegium patriarcharum*) tvoří celek, který nese zodpovědnost za *communio* všech biskupů mezi sebou a také s Petrovým nástupcem, a tak je mu připisována nejvyšší kolegiální autorita v církvi.⁷¹

Každý (synodou či klérem a lidem) nově zvolený patriarcha sdělil ve svém prvním listě ostatním patriarchům z pentarchie včetně římského biskupa své zvolení a žádal v něm o přijetí do kolegia patriarchů.⁷² Hlavním úkolem kolegia patriarchů bylo udržovat jednotu církve. Ostatní biskupové byli spojeni s Římem a celou církví skrze svého patriarchu, pouze patriarchové psali do Říma a obdrželi vždy od římského biskupa odpověď.⁷³ Součástí každého listu informujícího o volbě nového patriarchy (*litterae synodales* či *intronistica*) bylo také vyznání víry. Tímto způsobem oznámil např. Řehoř Veliký v roce 591 své zvolení patriarchům Konstantinopole, Alexandrie, Antiochie a Jeruzaléma. Přesto však měli římští papežové jiné chápání pentarchie, než jak tomu bylo na Východě.⁷⁴

Římský biskup se vždy cítil být hlavou sboru patriarchů a jeho vůdčí úloha byla také vždy uznávána, např. *communio* s ním bylo rozhodující pro setrvání v církvi.⁷⁵ Na druhou stranu mnoho patriarchů (např. Athanasius a Cyril z Alexandrie, Flavian a Jan z Konstantinopole či Polychronius z Jeruzaléma), kteří byli na některé synodě nebo koncilu odsouzeni, později obdrželi od římského apoštolského stolce absoluci a byli okamžitě dosazeni zpět do svého úřadu.⁷⁶ Římský biskup jako hlava patriarchů si vyhrazoval právo moci rozhodnout určité záležitosti také proti rozhodnutí ostatních patriarchů.⁷⁷ Východní církví byl římský papež většinou chápán jako *primus inter pares*, biskup Říma se však často

⁷⁰ Srov. Ch. BÖTTIGHEIMER, *Veränderung in der Titulatur des Papsttums – ein ökumenisch bedeutsamer Schritt?*, in: *Catholica* (Jahrbuch für Kontroverstheologie) 61 (2007) 42-55, s. 43 (dále jen „Ch. BÖTTIGHEIMER, *Veränderung in der Titulatur des Papsttums*“). Apoštolský původ Konstantinopole založený na apoštolu Janovi - srov. K. SCHATZ, *Dějiny papežského primátu*, s. 56. Legenda o návštěvě apoštola Ondřeje v Byzanci se nalézá v pozdních, apokryfních dokumentech. Srov. J. MEYENDORFF, *Rom und Konstantinopel*, s. 192, pozn. 6. Pozůstatky sv. Ondřeje byly do sídelního města přeneseny již roku 357. Konstantinopol se stala Římu rivalem, sv. Ondřeji byl přidělen přídomek *πρωτόκλητος* (povolaný jako první). Srov. G. NEDUNGATT, *Der Patriarch in der katholischen Kirche*, in: Gerosa, Libero; Demel, Sabine (ed.), *Patriarchale und synodale Strukturen in den katholischen Ostkirchen*, Münster 2000, s. 88 (dále jen „G. NEDUNGATT, *Der Patriarch in der katholischen Kirche*“).

⁷¹ Srov. W. de VRIES, *Das «Collegium Patriarcharum»*, s. 655.

⁷² Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 57.

⁷³ Přičemž však 1. konstantinopolský koncil sděluje nejen římskému biskupovi, ale také dalším významným západním biskupům (Milán, Trevír, Aquilea) kanonicky platnou volbu nových patriarchů Antiochie a Jeruzaléma. Koncilní otcové nežádají o uznání této volby, pouze ji sdělují a vybízejí adresáty k radosti. Srov. W. de VRIES, *Die Entstehung der Patriarchate des Ostens und ihr Verhältnis zur päpstlichen Vollgewalt. Ein Beitrag zur Frage nach dem Verhältnis von Episkopat und Primat*, in: *Scholastik* 37 (1962) 341-369, s. 349 (dále jen „W. de VRIES, *Die Entstehung der Patriarchate des Ostens und ihr Verhältnis zur päpstlichen Vollgewalt*“).

⁷⁴ Srov. W. de VRIES, *Das «Collegium Patriarcharum»*, s. 655.

⁷⁵ Srov. W. de VRIES, *Das «Collegium Patriarcharum»*, s. 658.

⁷⁶ Srov. *Conciliorum Oecumenicorum Decreta. Konzilien des ersten Jahrtausends*, J. Wohlmuth (ed.), s. 158.

⁷⁷ Např. odmítnutí podepsat akta efeské synody z roku 449 (Latrocinium) či synody v Trullu (692), která byla ostatními patriarchy schválena. Srov. W. de VRIES, *Das «Collegium Patriarcharum»*, s. 659.

snažil spíše prosadit své primaciální postavení, což se pak plně projevilo ve 2. tisíciletí.

Na Východě nebyly námitky proti pentarchii: „Od třetího konstantinopolského koncilu (680-681) platil koncil za ekumenický tehdy, když se ho zúčastnili zástupci všech pěti patriarchátů,“⁷⁸ či aspoň větší polovina zástupců patriarchátů pentarchie.⁷⁹ Později bylo učení o pentarchii stále více ideologizováno: pět patriarchátů bylo na Východě přirovnáváno k pěti smyslům mystického Těla Kristova. Toto učení dokonce rozvíjel západní teolog Anastasius Bibliothecarius, který byl velkým znalcem východní teologie, mj. ve své úvodní řeči ke 4. konstantinopolskému koncilu (869-870). Podle něj založil Kristus ve svém Těle (tj. církvi) pět smyslů, které představují pět patriarchátů a římský stolec je se všemi ostatními patriarcháty ve spojení jako nikdo jiný, proto symbolizuje římský stolec zrak. Všech pět částí nese zodpovědnost za celé Tělo. Z toho důvodu vybízel Theodor Studita v době obrazoboreckých rozbrojů ostatní orientální patriarchy, aby přispěli stolci v Konstantinopoli na pomoc, protože je to jejich povinnost. Podle Theodora představují patriarchové zcela jedinečným způsobem následovníky apoštolů. Metropolita Metrophanes ze Smyrny prohlásil na 4. konstantinopolském koncilu, že Bůh na zemi ustanovil velká světla na zemi, těmi je pět patriarchů, kteří osvětlují celou zemi.⁸⁰

Pět patriarchů pentarchie tvořilo rozhodující kolegiální autoritu v církvi. Avšak pokud se některý z nich odchýlil od pravé víry, mohl být od čtyř zbylých odsouzen (kromě Říma). Co bylo tedy společně rozhodnuto Římem a zbylými patriarchálními stolci, to získalo bezpodmínečnou platnost. V 8. a 9. století se pentarchie stále více ideologizuje. Tak např. konstantinopolský patriarcha píše v roce 862 arménskému patriarchovi Zachariasovi, že „je absolutně nemožné, aby všech pět patriarchů upadlo společně do bludu.“⁸¹ Pět patriarchů zobrazuje „pět sloupů, na kterých je zbudována církev a na nichž spočívá neomylnost církve.

⁷⁸ K. SCHATZ, Dějiny papežského primátu, s. 55.

⁷⁹ Např. na 2. konstantinopolském koncilu (553) byli osobně přítomni čtyři patriarchové: Vigilus z Říma, Eutychius z Konstantinopole, Apollinaris z Alexandrie a Domminus z Jeruzaléma. Srov. W. de VRIES, Das «Collegium Patriarcharum», s. 660. Nutná přítomnost většiny patriarchů je explicitně prohlášena během šestého sezení 2. nicejského ekumenického koncilu (787): „Wie sollte sie (die Synode von Hierea) eine große und ökumenische Synode heißen, welche die Vorsteher der großen Kirchen weder angenommen noch mit ihr übereingestimmt, sondern sie vielmehr mit dem Anathem bedacht haben? Nicht hatte sie als Mitarbeiter den damaligen Papst von Rom oder die Priester aus seiner Umgebung noch erhielt sie Mithilfe von seinen Stellvertretern oder durch einen Rundbrief, wie dies für die Synoden üblich ist. Auch stimmten mit ihr die Patriarchen des Ostens nicht überein, weder die von Alexandrien und Antiochien noch der von der heiligen Stadt (Jerusalem) noch ihre Experten und Bischöfe.“ Německý překlad převzat z F.R. GAHBAUER, Die Pentarchie theorie, s. 99.

⁸⁰ Srov. W. de VRIES, Das «Collegium Patriarcharum», s. 659.

⁸¹ W. de VRIES, Das «Collegium Patriarcharum», s. 660.

Všechny dohromady se nemohou mýlit. I kdyby čtyři z nich odpadly od pravé víry, pátý zůstane pravověrný a přivede ostatní zpět.⁸²

Římu bylo oficiálně přiznáváno prvenství, přesto však pro východní patriarcháty hrála od doby chalcedonského koncilu Konstantinopol důležitější roli než Řím. Listy se zprávou o volbě nového patriarchy putovaly častěji do Konstantinopole než do Říma. V Konstantinopoli se později utvořila tzv. *Synodos Endemusa*, složená z biskupů právě pobývajících ve městě, která se stala jedním z nástrojů centralizace.⁸³

Nejen Chalcedonu věrní křesťané měli vypracovanou nauku o sboru patriarchů. U syrských jakobitů jsou uznány čtyři patriarcháty: Řím, Alexandrie, Konstantinopol a Antiochie. Z těchto čtyř si však pouze alexandrijský a antiochijský patriarcha uchovali pravou víru. U asyrských křesťanů se objevuje nauka o pentarchii částečně podobná řeckému učení, jsou zde rozdíly ve výčtu patriarchátů: východní patriarchát Seleucia-Ktesifon a čtyři západní – Řím, Alexandrie, Antiochie a Konstantinopol.⁸⁴

2.3.2 Triarchie

Řím uznal oficiálně z pěti pravověrných patriarchálních stolců jenom tři, které podle něj tvořily striktní jednotu, tzv. triarchii. Jedná se o Řím, Alexandrii a Antiochii; jejich výsostné postavení je podle římských papežů určeno již 6. nicejským kánonem. Jedná se však spíše o pouhou abstraktní představu a nespílitelné přání římských biskupů než historickou realitu, protože „v praxi papežové uznali, třebaže s odporem, patriarcháty konstantinopolský a jeruzalémský,⁸⁵ i když čistě formálně proti nim příležitostně vystupovali. Přitom ani zmiňovaný 6. kánon z Nicei nehovoří jednoznačně pouze o triarchii, ale za Antiochií je odkaz na další nejmenované provincie: „...*Similiter autem et apud Antiochiam ceterasque provincias sua privilegia serventur ecclesiis...*“

⁸² Tolik císařův zástupce Baanes na koncilu v Konstantinopoli 869. K. SCHATZ, *Dějiny papežského primátu*, s. 55. Řím získal své výsadní postavení mimo jiné i proto, že římská církev na rozdíl od většiny ostatních patriarchátů nikdy neupadla do bludu. „Útočištěm pravověří“ byl však také patriarchát jeruzalémský. Jeruzalém zůstal, stejně jako Řím, věrný chalcedonské nauce. Jeruzalémský patriarcha Sofronios byl jedním z prvních odpůrců monoergismu, kompromisní nauky, kterou prosazoval císař společně s konstantinopolským patriarchou jako obranu proti rozšiřující se monofyzitské herezi. V boji proti obrazoborectví byl Jeruzalém opět na straně Říma. Srov. E.Ch. SUTTNER, *Das Patriarchat von Jerusalem*, in: E.Ch. SUTTNER, *Kirche und Nationen. Beiträge zur Frage nach dem Verhältnis der Kirche zu den Völkern und der Völker zur Religion*, sv. 2, Würzburg 1997, s. 517-535, s. 520-521 (dále jen „E.Ch. SUTTNER, *Das Patriarchat von Jerusalem*“).

⁸³ Srov. W. de VRIES, *Das «Collegium Patriarcharum»*, s. 661.

⁸⁴ Srov. W. de VRIES, *Das «Collegium Patriarcharum»*, s. 661.

⁸⁵ W. de VRIES, *Das «Collegium Patriarcharum»*, s. 655.

Papežové upřednostňovali význam triarchie, protože jim více vyhovovala do jejich konceptu. Poukazovali na to, že všechna tři patriarchální města byla založena apoštolem Petrem (Alexandrie prostřednictvím Petrova žáka Marka).⁸⁶ Řím tedy jednoznačně nechtěl uznat nároky Konstantinopole a Jeruzaléma. Přitom není možné připisovat nějakou roli „apoštolskému původu“ těchto tří patriarchátů při jejich vzniku a formování.⁸⁷ Ještě v 9. století v jednom svém listě římský papež Mikuláš I. prohlašuje, že biskup konstantinopolský díky přízni císaře je *nazván* patriarchou, ale nemá na to žádný nárok, protože konstantinopolskému stolci chybí apoštolský původ a nemůže se odvolat na nicejský koncil. Stejně tak jeruzalémský patriarcha je pouze *nazván* patriarchou.⁸⁸ Není zcela logické odvolávání se na původ od sv. Petra a přitom odmítání nároku Jeruzaléma, ve kterém žili a působili všichni apoštolové. Postoj Říma v této otázce souvisí pravděpodobně s chalcedonským koncilem, jehož závěry Řím odmítal uznat. Dále je nejasné, proč je postavení Alexandrie v rámci triarchie hned za Římem, když se v Alexandrii působil pouze Petrův žák, na rozdíl od Antiochie. Teorie o třech petrovských stolcích se poprvé objevuje na římské synodě rok po prvním konstantinopolském koncilu, který povýšil císařské sídelní město na druhé místo po Římu. Teorie triarchie byla tedy vytvořena čistě za účelem potlačit nároky Konstantinopole.⁸⁹

Fakticky se římstí papežové vyrovnali s předním postavením Konstantinopole po svém – uznali její postavení v pentarchii, ale „zdůrazňovali, že toto povolení se děje čistě z jejich blahovůle.“ Zde se tedy poprvé objevuje pojetí, že římský stolec propůjčuje patriarchům jejich privilegia.⁹⁰ Římský biskup Řehoř Veliký, který poslal *in thronisticu* všem čtyřem patriarchům, zdůrazňuje v jiných listech význam petrovské triarchie.⁹¹ V jeho dopise alexandrijskému patriarchovi Eulogiovi z roku 597 nalezneme klasické zdůvodnění triarchie: „*Unde et cum multi sint apostoli, pro ipso tamen principatu sola apostolorum principis sedes in auctoritate convaluit quae in tribus locis unius est. Ipse enim sublimavit sedem, in qua*

⁸⁶ Naposledy ještě v 11. století za Lva IX. Srov. K. SCHATZ, Dějiny papežského primátu, s. 55.

⁸⁷ „Es ist uns nichts darüber bekannt, daß man sich etwa in den ersten drei Jahrhunderten jemal zur Begründung des kirchlichen Führungsanspruchs der Hauptstadt Ägyptens auf ihre Beziehung zum Apostelfürsten berufen habe. Auch das Konzil von Nicäa weiß nichts davon.“ W. de VRIES, Die Entstehung der Patriarchate des Ostens und ihr Verhältnis zur päpstlichen Vollgewalt, s. 355.

⁸⁸ Srov. W. de VRIES, Die Entstehung der Patriarchate des Ostens und ihr Verhältnis zur päpstlichen Vollgewalt, s. 355.

⁸⁹ Srov. W. de VRIES, Die Entstehung der Patriarchate des Ostens und ihr Verhältnis zur päpstlichen Vollgewalt, s. 353.

⁹⁰ Toto učení pravděpodobně poprvé nalezneme u římského papeže Lva IX. v 11. století a dále je rozvíjeno po celý středověk. Lev IX. dodává, že jeho předchůdci uznali výsady Konstantinopole na 4. konstantinopolském koncilu i na některých dalších synodách čistě ze své dobromyslnosti. Srov. W. de VRIES, Die Entstehung der Patriarchate des Ostens und ihr Verhältnis zur päpstlichen Vollgewalt, s. 355.

⁹¹ Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchie theorie, s. 343. Ve svých listech řadil Řehoř Veliký konstantinopolského patriarchu na první místo mezi východními patriarchy. Srov. W. de VRIES, Die Entstehung der Patriarchate des Ostens und ihr Verhältnis zur päpstlichen Vollgewalt, s. 355.

*etiam quiescere et praesentem vitam finire dignatus est; ipse decoravit sedem, in quam evangelistam (Marcum) discipulum misit; ipse firmavit sedem, in qua septem annis, quamvis discessurus, sedit. Cum ergo unius atque una sit sedes, cui ex auctoritate divina tres nunc episcopi praesident, quicquid ego de vobis boni audio, hoc mihi imputo; si quid de me boni creditis, hoc vestris meritis imputate, quia in illo unum sumus, qua ait: „Ut omnes unum sint, sicut et tu pater in me at ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint“.*⁹² U všech třech měst se tedy jedná o jeden a ten samý stolec Petrova nástupce, který je nyní na základě božského práva⁹³ ve správě tří biskupů. Alexandrijská církev je na základě této teorie někdy považována za dceřinou církev Říma a Antiochie za sestru římské církve: „*Ecclesia Antiochena, quam prius quam an urbem perveniret Romam beatus apostolus Petrus sua praesentia illustravit, velut germana Ecclesiae Romae diu se ab eadem alienam esse non passa est.*“⁹⁴ Podobné učení o třech petrovských stolcích zastávali také římstí biskupové Damasus, Lev Veliký, Mikuláš I. či Lev IX.⁹⁵ a z teologů Isidor Sevilský. Avšak Lev IX. v 11. století již píše o římské církvi jako matce a o antiochijské církvi jako její dceři.⁹⁶ Odpor Říma proti 28. kánonu chalcedonského koncilu neměl žádnou naději na úspěch. „Nápadně se zde ukazuje, že v organizačních otázkách se Řím na Východě nemohl prosadit přinejmenším tam, kde narážel na společné zájmy byzantské církve. Konstantinopol měla navzdory veškerému římskému odporu druhé místo již proto, že patriarcháty antiochijský a hlavně alexandrijský oslabovala převaha monofyzitů v jejich oblasti.“⁹⁷

⁹² Citát převzat z W. de VRIES, Das «Collegium Patriarcharum», s. 656.

⁹³ Tento odkaz na zřízení tří patriarchátů na základě božského práva je navýsost zajímavý. Podle současného katolického učení pochází moc papeže nad celou církví z božského práva a stejně tak moc biskupů ve své místní církvi. Otázkou je, z jakého práva pochází pravomoci patriarchů. Bylo by historickou nepřesností prohlásit patriarchální pravomoci za pouhé poskytnutí privilegií Římem. Na Východě se došlo k názoru, že jednotliví biskupové se vzdávají části svých pravomocí a předávají je patriarchům. Srov. W. de VRIES, Die Entstehung der Patriarchate des Ostens und ihr Verhältnis zur päpstlichen Vollgewalt, s. 355. „Auch was die Patriarchate innerhalb des Reiches angeht, hat Rom im ganzen ersten Jahrtausend nie den Anspruch erhoben, den Patriarchen ihre Vormachtstellung ausdrücklich als Privileg und als Teilnahme an der päpstlichen Vollgewalt verliehen zu haben. Die Päpste anerkennen die Vollmachten der Patriarchen von Alexandrien und Antiochien, leiten sie aber regelmäßig aus der Tradition und den Kanones der Konzilien ab.“ W. de VRIES, Rom und die Patriarchate des Ostens, Freiburg 1963, s. 14 (dále jen „W. de VRIES, Rom und die Patriarchate des Ostens“). Analogicky k tomuto římský biskup jiné patriarchy či biskupy nejmenoval, ale pouze je potvrzoval. To až středověcí římstí papežové odvozují veškerou jurisdikci v církvi ze svého primátu. Rozhodně by bylo chybou zdůrazňovat původ patriarchálních pravomocí z pouhého církevního práva (jak to činí A. Garuti, viz níže).

⁹⁴ Citát převzat z W. de VRIES, Das «Collegium Patriarcharum», s. 656.

⁹⁵ Srov. W. de VRIES, Das «Collegium Patriarcharum», s. 656.

⁹⁶ List papeže Lva IX. antiochijskému patriarchovi Petrovi: „*A quod utique, si oportuerit, maxima mater, Romana scilicet atque prima Sedes, tam dilectae sibi filiae, imo consociae nusquam et nunquam deerit.*“ W. de VRIES, Das «Collegium Patriarcharum», s. 656-657.

⁹⁷ K. SCHATZ, Dějiny papežského primátu, s. 55. Po monofyzitském schizmatu výrazně ztratily patriarcháty alexandrijský a antiochijský na počtu věřících. „Der griechische Patriarch von Alexandrien ist, unbeschadet des hohen Ansehens, das ihm von der Orthodoxie entgegengebracht wird, eine Schöpfung der Byzantiner für die charkedontreue Minderheit Ägyptens.“ E.Ch.SUTTNER, Patriarchat und Metropolitanverband im christlichen Osten im Vergleich mit Erzbistümern im Abendland, s. 202, pozn. 16.

2.4 Osmý ekumenický koncil – Konstantinopol (869/870)

V 9. století byl svolán na obranu proti šířícímu se obrazoborectví nový ekumenický koncil, už počtvrté do Konstantinopole. Tento koncil se v několika kánonech zabýval také disciplinárními otázkami a několikrát se zmiňuje o patriarších. Podle starých koncilních pravidel řídil jednání koncilních otců císařův komisař, na tomto koncilu to byl Patrikios Baanes, který zcela jasně zastával učení o pentarchii a dokonce myšlenku božského původu pentarchie.⁹⁸ Legát jeruzalémského patriarchy, Elias Synkellos, také považoval pentarchii za ustanovenou podle božského práva a konkrétně to připisoval dílu Ducha sv.⁹⁹ Metropolita Metrophanes ze Smyrny během svého projevu ke koncilnímu shromáždění podtrhl význam patriarchů pro církev, přičemž je přirovnal k velkým světlům, která osvětlují celou zemi.¹⁰⁰

V nadpisu ke 2. kánonu se poprvé v koncilních dekretch objevuje titul „patriarcha Říma“, nadpis zní takto: „*De conservandis etiam definitionibus synodice a beatissimo papa Nicolao et sanctissimo papa Hadriano Romanis patriarchis pro defensione Constantinopolitanorum ecclesiae ac restitutione Ignatii sanctissimi patriarchae, atque neophyti expulsionem ac condemnationem Photii expositis.*“ Pátý kánon tohoto concilu reguluje volbu biskupa nebo patriarchy tím, že zakazuje povýšení senátorů a laiků, kteří přijali tonsuru s očekáváním brzkého povýšení do biskupského či patriarchálního stavu. V 6. kánonu je odsouzen Fotius mj. za to, že v Konstantinopoli našel darebáky, které pak jmenoval za zástupce tří východních patriarchálních stolců: „...*etiam quosdam nequam et adulatores de plateis et visis invenisse, et vicarios hoc sanctissimarum trium patriarchalium sedum orientis nominasse ac proposuisse...*“, což je další důkaz ve prospěch pentarchie.

Kánon 17 potvrzuje pravomoci patriarchů nad jejich územím, odkazuje se přitom na první ekumenický koncil v Nicei, který konkrétně hovořil o alexandrijském patriarchovi. Zde je dále potvrzeno dodržování prastarých zvyklostí ve Starém a Novém Římě, Antiochii a Jeruzalému. Patriarchové vykonávají moc nad metropolitou, kterým udělují svěcení a propůjčují palium. Zdůrazněna je povinnost metropolitů zúčastnit se synody svolané patriarchou, a to až pod trestem exkomunikace: „...*Quisquis ergo metropolitanorum propriam patriarcham contempserit, et vocationi eius, quae sive ad unum solum, sive ad plures, sive ad omnes sit, absque validissima aegrotatione vel paganorum incursu, non*

⁹⁸ Baanesova řeč při 8. koncilním sezení: „Gott hat seine Kirche auf fünf Patriarchen gegründet, und in seinen Evangelien hat er klar und deutlich gesagt, daß sie niemals ganz irren kann, denn sie sind Häupter der Kirche...“ Německý překlad převzat z F.R. GAHBAUER, Die Pentarchietheorie, s. 157.

⁹⁹ Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchietheorie, s. 164.

¹⁰⁰ Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchietheorie, s. 160.

obedierit, et per totos duos menses post notitiam vocationis, ad proprium venire patriarcham minime festinaverit, vel si quocumque modo latitare, aut non cognoscere nuntium ab illo missum tentaverit, segregetur...“ V tomto kánonu je se rovněž nachází zákaz vměšování světských vladařů do církevních záležitostí a především do průběhu patriarchální synody.

Kánon 21 hovoří o patriarchách jako o následovnících apoštolů, kterým přísluší patřičný respekt a úcta, jasně se zde objevuje přesné pořadí v pentarchii: *...definimus, neminem prorsum mundi potentium, quemquam eorum qui patriarchalibus sedibus praesunt inhonorare, aut movere a proprio throno tentare, sed omni reverentia et honore dignos iudicare: praecipue quidem sanctissimum papam senioris Romae, deinceps autem Constantinopoleos patriarcham, deinde vero Alexandriae, ac Antiochiae, atque Hierosolymorum...*“ Je zakázáno obžalovávat římského papeže, ať písemně či ústně, a to pod hrozbou trestu. Dále nesmí nikdo pomocí světské moci odstranit žádného z patriarchů z jeho apoštolského stolce: *...Si vero quia aliqua saeculi potestate fruens vel potens pollere tentaverit praefatum apostolicae cathedrae papam, aut aliorum patriarcharum quemquam, anathema sit...*“ Římský papež je zde jasně považován za jednoho z patriarchů, za toho, který zaujímá první místo v prokazování úcty. Tento kánon až příliš nápadně zdůrazňuje přední postavení římského biskupa, což se v dosavadních koncilních dokumentech neobjevovalo. Pravděpodobně se zde při formulování kánonu prosadilo římské myšlení. Úplné řecké znění kánonů tohoto koncilu se bohužel nedochovalo, zachováno zůstalo pouze prvních 14 kánonů, a to ve značně zkrácené podobě.¹⁰¹

Na osmém ekumenickém koncilu v Konstantinopoli se tedy setkaly dvě různé koncepce chápání pentarchie – Východem preferovaná rovnost pěti patriarchů, Římem (a tehdejší konstantinopolským patriarchou Ignatiosem) zdůrazňované prvenství římského biskupa oproti dalším patriarchům.¹⁰² Avšak jednoznačně se dá tvrdit, že tento koncil odsouhlasil pevné pořadí patriarchátů v rámci pentarchie, což potvrdil papež Hadrián II. uznáním právoplatnosti tohoto koncilu.¹⁰³

¹⁰¹ Srov. Conciliorum Oecumenicorum Decreta. Konzilien des ersten Jahrtausends, J. Wohlmuth (ed.), s. 158.

¹⁰² Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchie, s. 167.

¹⁰³ Srov. W. de VRIES, Die Entstehung der Patriarchate des Ostens und ihr Verhältnis zur päpstlichen Vollgewalt, s. 355.

2.5 Právomoci patriarchů

Již výše jsme se útržkovitě zmínili o právním postavení patriarchů, nyní se mu budeme věnovat podrobněji. Patriarchové byli (a ve východních nesjednocených církvích dodnes jsou) považováni za nejvyšší představitele „federace“ místních církví, které tvoří jednotu stejné víry, ritu a církevní disciplíny.¹⁰⁴ Patriarchové se těšili veliké úctě svého lidu i kléru.¹⁰⁵ Patriarcháty byly založeny na územním principu a několikrát v dějinách musel být opakován princip nezasahování do záležitostí cizího patriarchátu.¹⁰⁶ Teritorium patriarchy se většinou shodovalo s hranicemi státní diecéze – Italia suburbicaris, Egypt, Orient. Sídlo patriarchy bylo centrem církevního života celého patriarchátu, v případě Alexandrie a Antiochie bylo město také sídlem významné teologické školy. Skrze svého patriarchu byli biskupové a všichni věřící spojeni v jednotě s celou církví. Patriarchové byli také velmi důležití z politického hlediska, proto o nich pojednávají také císařské zákoníky. Císař Justinián dokonce učinil z patriarchů „oběť své náboženské politiky.“¹⁰⁷ Novela 6 Justiniánova zákoníku zakazuje biskupům cestovat do císařského města (Konstantinopole) bez povolení jejich metropolitů a metropolitům bez povolení jejich patriarchy.

Novela 123 určuje patriarchu jako nejvyššího rozhodčího soudce ve sporných záležitostech biskupů. Patriarcha byl pro kleriky i laiky své diecéze nejvyšší odvolací instancí, proti jeho rozhodnutí nebylo odvolání. Synoda z roku 879, která se konala v Konstantinopoli, nepřímou potvrdila právo patriarchů sesadit kleriky a potrestat je i exkomunikací. Stejná práva příslušela také římskému papeži Janu VIII.¹⁰⁸ Společně se synodou, kterou měl právo svolat a které předsedal, vykonává patriarcha zákonodárnou moc. Ekumenické koncily byly zprvu svolávány i řízeny především císařem samotným, jeho zástupcem, nebo některým z

¹⁰⁴ Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 124. Co se týče vlastní liturgie každého ortodoxního patriarchátu, došlo po období nadvlády křížáků k nahrazování vlastních zvyklostí a liturgií jednotčím byzantským ritem. Srov. E.Ch. SUTTNER, *Das Patriarchat von Jerusalem*, s. 527-528.

¹⁰⁵ Svého patriarchu Athanasia poslouchali Egyptané, i když spravoval církev z exilu. Na chalcedonském koncilu odmítli egyptští klerikové podepsat koncilní dokumenty bez svolení svého představeného. To bylo koncilem tolerováno (kán. 30). Alexandrijský patriarcha býval rád přirovnáván na základě svého silného postavení k faraonům. Srov. W. HAGERMANN, *Die rechtliche Stellung der Patriarchen von Alexandrien und Antiochien*, s. 191. O postavení patriarchy se vedou v ortodoxních církvích spory. Někteří (např. metropolita Maximos ze Sard) mají tendenci zdůrazňovat jedinečné postavení patriarchy (nikdy toto však nenabírá rozměry papežského primátu), jiní raději poukazují na patriarchu jako na prvního mezi rovnými, který obdržel své pravomoci od kolegia biskupů (např. A. Kallis). Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 126. Každopádně „die Bischöfe waren in der Kirchengeschichte des ersten Jahrtausends keineswegs Vikare des Papstes, sondern sie besaßen ihre Gewalten kraft eigenes Rechtes“! F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 127.

¹⁰⁶ Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 120.

¹⁰⁷ F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 123.

¹⁰⁸ Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 123.

patriarchů, ale vždy císařovým jménem.¹⁰⁹ Koncily ovšem potřebovaly pro platnost souhlas většiny patriarchů. Vedení synody Endemusa bylo výlučně v rukou konstantinopolského patriarchy.

Patriarcha měl dále na starosti biskupské svěcení v celé oblasti svého vlivu. Výkon této pravomoci se v jednotlivých patriarchátech odlišoval. Patriarcha konstantinopolský světil své metropolity a také biskupy neřecky mluvících oblastí. Patriarcha alexandrijský světil všechny své biskupy, protože jeho patriarchát z počátku vůbec nebyl rozdělen na církevní provincie a biskupové tedy bezprostředně podléhali správě svého patriarchy.¹¹⁰ Patriarchové antiochijský a jeruzalémský světili pouze metropolity. Římský biskup světil v době okolo nicejského koncilu biskupy celé Itálie, později pouze biskupy suburbikálních provincií.¹¹¹ Sporná je otázka, zda patriarcha mohl přesadit biskupa z jednoho stolce na jiný.¹¹²

Patriarchové dále museli dohlížet na čistotu víry a zvyklostí v celém patriarchátu, buď sami, např. formou vizitace, nebo pomocí synody či koncilu. Patriarcha měl ve svém patriarchátu právo na komemoraci, tj. připomínku jeho jména každým biskupem i knězem při liturgii. Právo také patriarchovi umožňovalo bezprostředně si podřídit nově založený kostel či klášter, a to posláním patriarchálního kříže (stauropegion). Patriarchovi dále přísluší posvěcení svatého myra, které je určeno k myropomazání.¹¹³ V neposlední řadě vycházely z centra patriarchátu impulzy k misii sousedních národů.

Za arabské okupace Blízkého východu postavení patriarchů (teď již i několik patriarchů v jednom městě vedle sebe) ještě více vzrostlo. Patriarcha byl vládci země považován nejen za náboženského, ale i za světského vůdce svého lidu. Proto také bylo každé křesťanské vyznání považováno za samostatný „národ“.¹¹⁴ Turci po dobytí Konstantinopole jmenovali tamního patriarchu etnarchou, tj. nejvyšším reprezentantem ortodoxních křesťanů, který je zastupoval při jednáních se sultánem.¹¹⁵

¹⁰⁹ Srov. F.R. GAHBAUER, *Die Pentarchie*, s. 60.

¹¹⁰ Srov. W. HAGERMANN, *Die rechtliche Stellung der Patriarchen von Alexandrien und Antiochien*, s. 174. Tomu odporuje výklad 6. kánonu nicejského koncilu, kde se Polášek zmiňuje o tom, že „Libye a Pentapolis byly samostatnými metropolemi, které spolu s Egyptem tvořily *diocesis Augustalis*.“ F. POLÁŠEK, *Východní křesťanské církve*, s. 29.

¹¹¹ Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 125.

¹¹² 15. kánon prvního nicejského koncilu zakazuje přesunování biskupů, kněží i jáhnů z jednoho místa na druhé. Později je umožněna 14. kánonom Apoštolských kánonů dispence tohoto zákazu. Srov. W. HAGERMANN, *Die rechtliche Stellung der Patriarchen von Alexandrien und Antiochien*, s. 176.

¹¹³ Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 127.

¹¹⁴ To často odpovídalo skutečnosti: Například v Jeruzalémě stálo pod melchitským ortodoxním patriarchou především řecké obyvatelstvo, jakobité byli původem ze Sýrie, za vlády křižáků přišli do svaté země latinští křesťané z Evropy, za vlády Egyptanů přišli arménští křesťané, kteří si zde také založili patriarchát. K tomu bylo v Jeruzalémě zřízeno koptské arcibiskupství a v současné době se diskutuje o zřízení církevní správy pro etiopské křesťany, kteří zde žijí již dlouhá staletí. Srov. E.Ch. SUTTNER, *Das Patriarchat von Jerusalem*, s. 522-527.

¹¹⁵ Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 128.

2.6 Vznik dalších ortodoxních patriarchátů v 2. tisíciletí

Po rozdělení východní a západní církve následkem schizmatu roku 1054 (tento letopočet je spíše symbolický) zůstal v čele východní ortodoxní církve konstantinopolský patriarchát jako *primus inter pares*, kterému přísluší čestné prvenství a který má za úkol koordinovat společné aktivity.¹¹⁶ Z Konstantinopole vycházely podněty k misii mezi slovanskými národy. Podobnou autonomii, jakou kdysi měla kyperská církev, teď během politického osamostatnění Bulharska a Srbska získaly také církve těchto zemí. Bulharský i srbský arcibiskup byli dokonce označováni za patriarchu, přesto nebyli přijati do společenství pentarchie.¹¹⁷

Po pádu Cařihradu 1453 se stále více prosazovala ve východní ortodoxii ruská církev. V roce 1547 byl ruský velkokníže Ivan IV. korunován v Moskvě na cara, přičemž ruský car měl být symbolickým nástupcem byzantských císařů. To se stalo bez předešlého informování východních patriarchů; teprve roku 1561 uznal tuto korunovaci konstantinopolský patriarcha. Ruský car se dále snažil rozšířit svou moc a chtěl, aby se i ruské církvi dostalo většího uznání. Za přítomnosti ekumenického patriarchy Jeremiáše II. z Konstantinopole, který se právě v Rusku snažil získat finanční pomoc pro stavbu své nové katedrály, byl povýšen moskevský metropolita Job v roce 1589 na patriarchu.¹¹⁸ Bylo však zapotřebí dvou synod v Konstantinopoli (1590, 1593), aby mohl být tento důležitý krok schválen. Alexandrijský patriarcha Meletios Pigas si byl vědom dalekosáhlých důsledků takového rozhodnutí, a z toho důvodu byl ze začátku proti. Potom však ve svém proslovu na synodě 1593 podpořil povýšení Moskvy, a to politickým, nikoli teologickým oddůvodněním, tedy přesně tak jako se kdysi postupovalo při povýšení Konstantinopole.¹¹⁹ K tomuto novému kroku nebyl vyžádán souhlas Říma, protože „poté, co západní církve slavila své Tridentinum bez spoluúčasti čtyř východních patriarchátů pentarchie, cítily se tyto církve oprávněny přinést zásadní rozhodnutí

¹¹⁶ Srov. F. POLÁŠEK, *Východní křesťanské církve*, s. 52.

¹¹⁷ E.Ch.SUTTNER, *Patriarchat und Metropolitanverband im christlichen Osten im Vergleich mit Erzbistümern im Abendland*, s. 201. Bulharští arcibiskupové se již od 10. století za první, později i druhé bulharské říše, nazývali patriarchové. To skončilo dobytím hlavního bulharského města Turnovo Turky roku 1393. Srbský arcibiskup byl od 14. století s různými přestávkami nazýván patriarcha. Srov. F.R. GAHBAUER, *Die Pentarchietheorie*, s. 328-341.

¹¹⁸ Srov. F.R. GAHBAUER, *Die Pentarchietheorie*, s. 317.

¹¹⁹ Ve své řeči patriarcha Meletios Pegas prohlásil: „Ich halte es nun für recht und ich beantrage, daß auch diese heilige und große Synode es billigt, daß der Thron der ehrwürdigsten und orthodoxen Stadt Moskau Patriarchat genannt wird und es tatsächlich sei, weil dieses Land von Gott des Kaisertums für würdig erachtet wurde und daß ganz Rußland und die Länder des Nordens dem Patriarchenthron von Moskau, von ganz Rußland und den Ländern des Nordens untergeordnet seien...“ Německý překlad převzat z: F.R. GAHBAUER, *Die Pentarchietheorie*, s. 318.

také bez římského zásahu.¹²⁰ Na Východě se na myšlenku pentarchie stále nezapomnělo, a protože se z Moskvy stal třetí Řím, doplnila tak počet patriarchátů pentarchie. Na rozdíl od Konstantinopole, která byla povýšena na ekumenickém koncilu roku 381 a byla postavena hned za starý Řím, byla Moskva zařazena až za Jeruzalém na páté místo (což se nelíbilo ruskému carovi).

Po pádu Cařihradu se ocitl konstantinopolský patriarchát v moci tureckého sultána a s ním i všechny církve, které spadaly pod jeho jurisdikci. Mnohé národy toužily po národním osvobození od turecké nadvlády. S tím také souvisela snaha osamostatnit se od všeho, co spadá pod turecký vliv, tedy i od konstantinopolského patriarchátu. Situace v některých zemích se navíc značně zkomplikovala po rozpadu Sovětského svazu, např. na Ukrajině nyní působí tři pravoslavné církve.¹²¹ Na základě různých historických okolností tak vznikly další ortodoxní patriarcháty – gruzínský (1917), srbský (1920), rumunský (1925), bulharský (1951) – a místní církve kyperská, řecká, polská, albánská, a další.

Po založení národních ortodoxních patriarchátů se teorie pentarchie stala méně významnou. Myšlenka pentarchie byla oživena teprve na druhém vatikánském koncilu při vytváření dekretu o východních katolických církvích a také v rozvíjejícím se ekumenickém dialogu.¹²²

Prvním mezi těmito devíti ortodoxními patriarchy a dalšími představenými národních pravoslavných církví je stále konstantinopolský patriarcha. *De iure* spočívá jeho přední postavení v tom, že bez jeho svolení se žádná autonomní církev nemůže stát autokefální či patriarchální církví.¹²³ Vzhledem k nepříznivé situaci konstantinopolského patriarchátu vyplývající z nepřátelského přístupu tureckého státu¹²⁴ se v rámci ortodoxie ozývají hlasy kritizující čestný primát konstantinopolského patriarchy, a to především ve prospěch ruského patriarchy.¹²⁵

¹²⁰ E.Ch. SUTTNER, *Patriarchat und Metropolitanverband im christlichen Osten im Vergleich mit Erzbistümern im Abendland*, s. 202.

¹²¹ Srov. F. POLÁŠEK, *Východní křesťanské církve*, s. 63.

¹²² Srov. F.R. GAHBAUER, *Die Pentarchietheorie*, s. 341.

¹²³ Srov. F.R. GAHBAUER, *Ehrenprimat in der Orthodoxie. Das Dialogtreffen in Belgrad – Eine römisch-katholische Stellungnahme*, in: *Der christliche Osten* 62 (1-2007) 16-18, s. 17 (dále jen „F.R. GAHBAUER, *Ehrenprimat in der Orthodoxie*“).

¹²⁴ Například podle zprávy ze dne 26.6.2007 zveřejněné na internetové stránce Christnet rozhodl turecký odvolací soud, že nejvyšší představitel světového pravoslaví, konstantinopolský patriarcha Bartoloměj I., nemá právo užívat titul „ekumenický“. Podle tureckých úřadů je tímto titulem údajně narušena turecká svrchovanost. To, co se v šestém století nepovedlo římským papežům, dokázaly v současnosti turecké úřady. Srov. <http://www.christnet.cz/magazin/zprava.asp?zprava=13706>

¹²⁵ Srov. F.R. GAHBAUER, *Ehrenprimat in der Orthodoxie*, s. 16.

3. Východní katolické patriarcháty

3.1 Koncily středověku pojednávající o východních církvích

Ve druhém tisíciletí po schizmatu východní a západní církve se na Západě výrazně posílil primát římského papeže.

3.1.1 Čtvrtý lateránský koncil (1215)

Čtvrtý lateránský koncil byl ve své době považován za ekumenický, přestože se ho kromě západní a východní latinské církve účastnili pouze maronitský patriarcha a legát alexandrijského patriarchy. Řekové byli na koncil sice pozváni, ale nedostavili se, protože po dobytí Konstantinopole během křížáckých válek byly vztahy východní a západní církve ještě méně přátelské.¹²⁶ Církev římská byla na tomto lateránském koncilu označena jako „*mater et magistra*“ všech věřících, a to podle božského ustanovení (konstituce 2, 5). Čtvrtá konstituce nese název „*De superbia Graecorum contra Latinos*“ a koncil v ní vyzývá k poslušnosti řecké syny latinské církve. Pro naše téma je nejdůležitější pátá konstituce *De dignitate patriarcharum*, která dále ovlivnila vztah latinské církve k východním sjednoceným církvím. Hovoří se zde o východních patriarchátech, které byly po vítězství křížáků obsazeny latinskými duchovními:

„Antiqua patriarchalium sedium privilegia renovantes, sacra universali synodo approbante sancimus, ut post Romanam ecclesiam, quae disponente Domino omnes alias ordinariae potestatis obtinet principatum, utpote mater universorum Christi fidelium et magistra, Constantinopolitana primum, Alexandrina secundum, Antiochena tertium, Hierosolymitana quartum locum obtineant, servata cuilibet propria dignitate, ita quod postquam eorum antistites a Romano pontefice receperint pallium, quod est plenitudinis officii pontificalis insigne, praestito sibi fidelitatis et obedientiae iuramento, licenter et ipsi suis suffraganeis pallium largiantur, recipientes pro se professionem canonicam et pro Romana ecclesia sponsonem obedientiae ab eisdem. Dominicae vero crucis vexillum ante se faciant ubique deferri, nisi in urbe Romana et ubicumque summus pontifex praesens exstiterit vel eius legatus, utens insigniis apostolicae dignitatis. In omnibus autem provinciis eorum

¹²⁶ Srov. Conciliorum Oecumenicorum Decreta. Konzilien des Mittelalters, J. Wohlmuth (ed.), s. 227-228.

iurisdictioni subiectis ad eos, cum necesse fuerit, provocetur, salvis appellationibus ad sedem apostolicam interpositis, quibus est ab omnibus humiliter deferendum.“

Úloha patriarchů je výslovně zdůrazněna v souvislosti s posuzováním vhodnosti kandidátů pro církevní úřad a s tím spojenou zodpovědností vyšších církevních nadřízených: „...*Ut autem haec salubris provisio pleniorum consequatur effectum, huiusmodi suspensionis sententia praeter Romani pontificis auctoritatem aut proprii patriarchae minime relaxetur, ut in hoc quoque quatuor patriarchales sedes specialiter honorentur*“ (30).

V době 4. lateránského koncilu žila již v jednotě s římskou církví maronitská církev, přesto se zde nikde nehovoří o postavení maronitského patriarchy. Dříve propůjčoval patriarcha palium svým metropolitům, nyní je římský papež předává patriarchům. Propůjčení palia symbolizovalo přenesení pravomocí. Odtud byl už jen krok k dosazování východních patriarchů a arcibiskupů římským papežem.¹²⁷ Zde je také vidět, stejně jako ve výčtu patriarchálních stolců s Konstantinopolí na prvním místě, že římský papež se jasně vydělil ze starobylého společenství patriarchů a postavil se ne jim do čela, nýbrž nad ně. Tak se zde vlastně objevuje nová teorie tetrarchie, která však nikdy nenalezla výrazný ohlas a samotnými římskými papeži byla vícekrát v pozdějších dějinách upřednostňována pentarchie, avšak proti původnímu chápání s výraznějším postavením Říma.

3.1.2 Druhý lyonský koncil (1274)

Druhý lyonský koncil byl svolán v době, kdy už zaniklo latinské království v Konstantinopoli. Jedním z hlavních témat bylo znovusjednocení s Řeky, kteří se koncilu také zúčastnili. Na čtvrtém sezení tohoto koncilu byla dohodnuta unie řecké církve s latinskou, přičemž zástupci Řeků přistoupili na požadavky Říma a přijali formulaci *filioque*. Tato unie měla však jen krátké trvání, protože byla podporována převážně pouze byzantským císařem, a to z politických důvodů. Většina řeckého kléru byla proti a také další papežové měli jiné plány.¹²⁸ Na tomto koncilu bylo odsouzeno oddělení čtyř východních patriarchátů od Říma.¹²⁹ Dále zde bylo určeno, že veškerá jurisdikční a posvěcující moc v církvi vychází od papeže, který umožňuje ostatním biskupům tuto moc užívat. V průběhu dalšího vývoje dokonce požadoval papež Urban V. (1362-1370) po řeckých kněžích, aby přijali latinský ritus.¹³⁰

¹²⁷ Srov. W. de VRIES, Rom und die Patriarchate des Ostens, s. 251.

¹²⁸ Srov. Conciliorum Oecumenicorum Decreta. Konzilien des Mittelalters, J. Wohlmuth (ed.), s. 304-305.

¹²⁹ Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchie, s. 408.

¹³⁰ Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), Primum regnum Dei, s. 109.

3.1.3 Koncil Basilej-Ferrara-Florence-Řím (1431-1445)

Mezi lety 1431-1445 se konal veliký koncil, postupně překládaný na různá místa – Basilej, Ferrara, Florencie a Řím. V roce 1438 přijeli do Ferrary také řečtí biskupové a teologové a rok nato byl ve Florencii schválen dekret o unii s řeckou církví. V bule *Laetentur coeli* (Decretum unionis cum Grecis) z 6. sezení ve Florencii ze dne 6.7.1439 se píše: „...*Ecce enim occidentales orientalesque patres post longissimum dissensionis atque discordiae tempus se maris ac terrae periculis exponentes, omnibusque superatis laboribus, ad hoc sacrum ycumenicum concilium desiderio sacratissime unionis et antiquae caritatis reintegrande gratia, leti alacresque convenerunt...*“ Řecký patriarcha je v úvodu nazván „*venerabilium fratrum nostrorum patriarcharum*.“ A v závěru se znovu opakuje učení starých koncilů o pentarchii: „...*Renovantes insuper ordinem traditum in canonibus ceterorum venerabilium patriarcharum, ut patriarcha Constantinopolitanus secundus sit post sanctissimum Romanum pontificem, tertius vero Alexandrinus, quartum autem Antiochenus, et quintus Hierosolymitanus, salvis videlicet privilegiis omnibus et iuribus eorum*.“ Přesto neprobíhala všechna jednání hladce a bez rozporů. Hned při prvním setkání papeže Eugena IV. s konstantinopolským patriarchou Josefem II. dne 7.3.1438 došlo k trapnému incidentu. Papež totiž očekával od patriarchy políbení nohy, obvyklé podle římského protokolu, ale patriarcha toto odmítl z přesvědčení, že je římskému papeži rovný. Papež se za to patriarchovi odplatil tím, že mu odřekl veřejnou audienci.¹³¹ Prosazování římského primátu je také jasně zřetelné z jedné definice buly *Laetentur coeli*: „...*Item deffinimus sanctam apostolicam sedem et Romanum pontificem in universum orbem tenere primatum, et ipsum pontificem Romanum successorem esse beati Petri principis apostolorum et verum Christi vicarium totiusque ecclesie caput et omnium christianorum patrem ac doctorem existere, et ipsi in beato Petro pascendi, regendi ac gubernandi universalem ecclesiam a domino nostro Iesu Christo plenam potestatem traditam esse, quemadmodum etiam in gestis ycumenicorum conciliorum et in sacris canonibus continetur...*“ Na tomto koncilu se tedy latinská církev vrátila k teorii pentarchie, ovšem se zdůrazněným primátem římského papeže. Z dokumentu ze 7. zasedání také jasně vyplývá, jaké hierarchické pořadí se nově prosazovalo: papež, kardinál, patriarcha, arcibiskup, biskup, opat a další.¹³² Z pozdějšího vývoje je také jasně patrné, že Řekové chápali papežský primát jinak než Římané, totiž jako otázku kanonistickou, a nikoli

¹³¹ Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 110.

¹³² Přibližně od 13. století byli kardinálové postaveni nad patriarchy, takže patriarcha byl poctěn kreací na kardinála.

dogmatickou. Kardinál Juan de Torquemada ve svém komentáři k tomuto koncilu jednoznačně zastává učení o propůjčení privilegií patriarchům římským papežem.¹³³

Na 8. zasedání koncilu ve Florenci byla dohodnuta unie s arménskou církví (bullae unionis Armenorum *Exultatate deo* ze dne 22.11.1439), na 11. zasedání potom unie s Kopty (bullae unionis Coptorum *Cantate Domino* ze dne 4.2.1442). Po přeložení koncilu do Říma byl schválen dekret o unii se Syřany (bullae unionis Syrorum *Venite et exultemus* ze dne 30.9.1444), následně také s Chaldejci a s kyperskými maronity (bullae unionis Chaldeorum Maronitarumque Cypri *Benedictus Deus* ze dne 7.8.1445).

Unie dohodnuté a schválené na tomto koncilu však netrvaly dlouho. Východní věřící i mniši s rozhodností zavrhlí vyjednané unie a své teology, kteří se koncilu zúčastnili, označili za zrádce. Florentská unie nesplnila ani svůj politický účel, protože Byzanc se přes pomoc Západu neubráníla tureckému útoku.¹³⁴ Čtyři patriarchové, kterým podle východního práva náleželo potvrzení ekumenických koncílů, jednoznačně odmítli tento unijní koncil s poukazem, že se jedná o „Bohu protivnou“ synodu.¹³⁵ Na florentském unijním koncilu bylo sice přislíbeno obnovení práv patriarchů, ale to se ve skutečnosti nikdy neuskutečnilo, či lépe řečeno, bylo východní a západní církví různě interpretováno.

3.2 Vznik východních katolických patriarchátů

Východní katolické církve dělíme do pěti hlavních liturgických tradic: alexandrijská, antiochijská, arménská, chaldejská a konstantinopolská. Většina ze současných 21 východních katolických církví vznikla sjednocením určité skupiny věřících některé východní církve s Římem. Pouze dvě katolické církve nemají žádný protějšek v podobě východní církve, a to Syrsko-maronitská církev a Italo-albánská církev. V několika případech se stalo, že hierarchie sjednocené východní církve byla Římem *in radice* zlegalizována, a to prostřednictvím úkonu *communio* s římským papežem.¹³⁶ Východní katolické církve jsou rozděleny do různých hierarchických stupňů, podle kterých se pak těší rozdílné míře samostatnosti:

1. církve patriarchální (cc. 55-150 CCEO)
2. církve arcibiskupství většího (cc. 151-154 CCEO)
3. církve metropolitní (cc. 155-176 CCEO)

¹³³ Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 112.

¹³⁴ Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 112.

¹³⁵ F.R. GAHBAUER, *Die Pentarchie*, s. 408.

¹³⁶ Srov. F. POLÁŠEK, *Východní křesťanské církve*, s. 84.

4. ostatní církve „sui iuris“ (cc. 155-176 CCEO)

Nadále se budeme věnovat pouze východním katolickým patriarchálním církvím.

V současnosti existuje v hierarchické soustavě katolické církve šest východních patriarchálních církví: koptská navazující na patriarchát alexandrijský, dále církve maronitská, syrská a melchitská jako dědičky patriarchátu antiochijského, chaldejská církev a církev arménská.

Heyer uvádí několik fází překonávání schizmatu mezi západní a východní církví. Prvním obdobím byla snaha dosazovat latinské duchovní na východní biskupské i patriarchální stolce. V druhé fázi se na koncilech (např. Lyon, Florencie) usilovalo o smíření církví jako celků. A třetí období bylo poznamenáno protireformačním úsilím církve a získáváním jednotlivců, kdy některá území paralelně spadala pod pravoslavnou i římskou jurisdikci.¹³⁷

Dějiny mnoha východních sjednocených patriarchálních církví probíhaly často velmi dramaticky. Mnozí z východních patriarchů například přijali autoritu Říma, neměli ale mnoho následovníků a tak se tato sjednocená větev neudržela nebo nebyla podporována tureckou vládou a po čase opět zanikla.

Nejstarší východní církví sjednocenou s Římem se stala církev maronitská. Roku 1182 byla formálně obnovena jednota, o níž jsou navíc maronité přesvědčeni, že nikdy nebyla narušena.¹³⁸ Současným patriarchou maronitů je kardinál Nasrallah Pierre Sfeir.¹³⁹

Druhou církví antiochijské tradice je melchitská církev byzantského obřadu. Od roku 1724 se datuje dosud nepřerušená linie melchitských katolických patriarchů. Tento první katolický patriarcha byl papežským zástupcem uveden do úřadu jako „*legitimus Graecorum patriarcha Antiochenus*.“ Papež potvrdil při předání palia melchitskému patriarchovi, že „*venerabiles Antiochenae Ecclesiae reliquiae iampridem consepultrita reviviscunt*.“ V roce 1838 udělil papež Řehoř XVI. melchitskému patriarchovi osobní privilegium používat i titul patriarcha Alexandrie a Jeruzaléma, což bylo následně obnovováno i pro jeho nástupce.¹⁴⁰ Melchitským katolickým patriarchou je v současnosti Gregorios III. Laham.

Třetí církví odkazující se na svůj původ z Antiochie je syrská katolická církev. Ta vznikla v roce 1782 po kanonickém zvolení nového (jakobitského) syrského patriarchy, který se prohlásil za katolíka, byl nucen odejít do exilu a o rok později byl uznán římským papežem

¹³⁷ Srov. F. HEYER (ed.), *Konfessionskunde*, s. 358.

¹³⁸ Srov. F. POLÁŠEK, *Východní křesťanské církve*, s. 92.

¹³⁹ Všechna jména současných katolických patriarchů východních i latinských převzata z AnnPont 2006. U každého patriarchy je zde současně uvedeno datum, kdy obdržel od římského papeže „*ecclesiastica communio*.“

¹⁴⁰ F. POLÁŠEK, *Východní křesťanské církve*, s. 107-108.

jako patriarcha Antiochie.¹⁴¹ V současnosti je syrským katolickým patriarchou Ignace Pierre VIII. Abdel-Ahad, emeritními patriarchy Antiochie jsou Ignace Antoine II. Hayek a kardinál Ignace Moussa I. Daoud, který byl do června 2007 prefektem Kongregace pro východní katolické církve.

Vztahy mezi latinskými a východosyrskými křesťany byly v průběhu dějin téměř vždy přátelské. Od 13. století probíhaly konverze skupin věřících i některých představitelů hierarchie. Komunita východních Syřanů žijících na Kypru hromadně přestoupila do katolické církve v roce 1340, což bylo potvrzeno i na koncilu ve Florencii, později však toto společenství zaniklo. Chaldejský katolický patriarchát nevznikl na základě působení latinských misionářů, ale po volbě nového patriarchy v roce 1552 z důvodu nespokojenosti většiny věřících církve, která se tím vypořádala se skandály svého dřívějšího patriarchy. Nově zvolený patriarcha byl potvrzen papežem Juliem III. za patriarchu *pro ecclesia patriarchalis di Muzal in Syria orientali*. Tato unie však postupem času upadla v zapomenutí. Dnešní východosyrský patriarcha nesjednocený s Římem je potomkem této linie, zatímco dnešní chaldejští katolíci zůstali v době první unie nestoriány.¹⁴² V 18. století vstoupil do plného společenství s římským papežem také nestoriánský patriarcha a tak existovaly dvě linie chaldejských katolických patriarchů, které byly později sjednoceny v mosulský patriarchát.¹⁴³ Chaldejský patriarcha, kterým je v současnosti Emmanuel III. Delly, nese titul *patriarcha Babylonensis Chaldeorum*.

Unie s arménskou církví byla dohodnuta na florentském koncilu roku 1439 prostřednictvím dekretu *Exultate Deo*, později však od ní většina arménské církve zase odpadla. Arméni věrní unii byli vystaveni nátlaku, zvolili emigraci a v exilu pokračovali v udržování arménských tradic. Arménsko-katolický řád mechitaristů, založený roku 1717 na benátském ostrově sv. Lazara, se například zasloužil o rozvoj arménské vzdělanosti. Velmi kvalitně se zde vyučovala nejen teologie, ale i historie, geografie či lingvistika. Dodnes zde funguje arménská tiskárna. Další významný mechitaristický klášter s tiskárnou se nachází ve Vídni.¹⁴⁴ Současným arménským katolickým patriarchou je patriarcha Kilikie a Arménie Nerses Bedros XIX. Tarmouni, emeritním patriarchou je Jean Pierre XVIII. Kasparian.

Unie s Kopty, uzavřená roku 1442 na florentském koncilu dekretem *Cantate Domino*, zůstala prakticky bez účinku. Od 17. století existovala v Egyptě díky misii františkánů malá skupina koptských katolíků. Papež Lev XII. zřídil roku 1824 apoštolským dekretem *Petrus*

¹⁴¹ Srov. F. POLÁŠEK, *Východní křesťanské církve*, s. 94.

¹⁴² Srov. W. de VRIES, *Rom und die Patriarchate des Ostens*, s. 79-80.

¹⁴³ Srov. F. POLÁŠEK, *Východní křesťanské církve*, s. 87-88.

¹⁴⁴ Srov. V. ŠAGINJAN, *Dějiny Arménie od počátku až do roku 2000*, Praha 2001, s. 76-79.

Apostolorum princeps katolický koptský patriarchát Alexandrie, protože se mylně domníval, že je tomu turecký správce Egypta příznivě nakloněn. V tomto dekretu se praví, že monofyzitský patriarchát existoval *de facto*, ale nikoli *de iure*, a proto byl nyní formálně zrušen. Po vyjasnění tohoto omylu nebyl nikdo jmenován patriarchou a toto prohlášení zůstalo jen formálním úkonem.¹⁴⁵ Teprve apoštolským listem *Christi Domini* papeže Lva XIII. z roku 1885 byl založen (obnoven) katolický patriarchát pro Kopty: „*Patriarchatum Alexandrinum Catholicum restituimus et pro Coptis constituimus.*“ O této větě se předtím dlouho diskutovalo, kardinálové by raději definovali koptský katolický patriarchát jako nově vytvořený, zatímco papež osobně chtěl zdůraznit skutečnost znovuoobnovení alexandrijského patriarchátu.¹⁴⁶ V první polovině 20. století byl koptský katolický patriarchální stolec po delší dobu vakantní. V současnosti je patriarchou katolických Koptů kardinál Stéphanos II. Ghattas.

3.3 Druhý vatikánský koncil (1962-1965) o východních církvích

Z dnešního pohledu lze říci, že druhý vatikánský koncil doplňoval nebo napravoval výroky prvního vatikánského koncilu (1869-1870), který z politických důvodů nemohl být dokončen. První vatikánský koncil ve svém druhém a zároveň posledním dekretu *Pastor aeternus* pojednává výhradně o primátu římského biskupa, zatímco pravomocemi ostatních hierarchů v církvi se nezabývá: „...Učíme tedy a vyhlášíme, že římská církev obdržela z ustanovení Pána nade všemi ostatními prvenství řádné moci, a že tato pravomoc římského velekněze, která má opravdu biskupskou povahu, je bezprostřední. Tedy pastýři a věřící jakéhokoliv ritu a hodnosti, jak jednotlivci, tak všichni zároveň, jsou zavázáni poslušností hierarchické podřízenosti a pravé poslušnosti, nejen ve věcech, které se týkají víry a mravů, ale i v těch, které se týkají disciplíny a řízení církve na celém světě...“ (*Pastor aeternus*, 3. kapitola).¹⁴⁷

¹⁴⁵ Srov. F. POLÁŠEK, *Východní křesťanské církve*, s. 88.

¹⁴⁶ Srov. W. de VRIES, *Rom und die Patriarchate des Ostens*, s. 100-101.

¹⁴⁷ Český překlad převzat z: *Dokumenty prvního vatikánského koncilu*. Pracovní překlad, K. Skalický (ed.), Praha 2006. K poznámce o událostech před II. vatikánským koncilem patří ještě zmínka o východním kanonickém právu podle motu proprio *Cleri sanctitati* Pia XII. z roku 1957. Toto nově stanovené právo bylo velmi kritizováno některými východními katolíky, především Melchity, kteří byli hlavně nespokojeni s pasážími o postavení patriarchů. Srov. B.J. HILBERATH, *Theologischer Kommentar zum Dekret über die katholischen Ostkirchen*, s. 11. „Už struktura první části dokumentu (pars I) přesně naznačuje pořadí důležitosti: papež, ekumenický koncil, kardinálové, římská kurie, papežští legáti, patriarchové, arcibiskupové a metropolitě.“ F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 152.

Na druhém vatikánském koncilu se o patriarchální struktuře církve diskutovalo v rámci několika komisí, např. pro východní církve, teologické komise *De episcopis* atd. Instituce patriarchátu se stala centrem diskuzí především v souvislosti s ekleziologií, ekumenismem, kanonickým právem a v neposlední řadě také se zasedacím řádem v koncilní aule.¹⁴⁸ Jedni z největších propagátorů autonomie místních církví a východních katolických církví byli Melchité v čele se svým patriarchou jménem Maximem IV. Saighem, a proto se Melchitům ze strany jiných východních katolíků vytýkalo, že východní katolické církve vděčí za všechno církvi latinské a že katolická církev je *de facto* církví latinskou.¹⁴⁹ V mnoha koncilních debatách se objasňovalo, že latinská církev není matkou, ale sestrou východních církví a že katolická církev nesmí být chápána jako monolit. Ne všichni východní katolíci odmítali římský centralismus, nejbližší mu byli zástupci maronitské, chaldejské a arménské církve.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Původně pojednávalo koncilní schéma *De patriarchis orientalibus* pouze otázku, zda mají být východní patriarchové jmenováni kardinály a jaké pořadí podle hodnosti by jim pak mělo náležet. Srov. B.J. HILBERATH, Theologischer Kommentar zum Dekret über die katholischen Ostkirchen *Orientalium Ecclesiarum*, in: Herders Theologischer Kommentar, sv. 3, s. 1-68, s. 15 (dále jen „B.J. HILBERATH, Theologischer Kommentar zum Dekret über die katholischen Ostkirchen“). Bylo rozhodnuto, že východní katolíci patriarchové se mohou stát kardinály, přičemž budou zařazeni do třídy kardinálů-keřů a obdrží v Římě titulární kostel. Motem proprio *Ad purpuratorum Patrum* papeže Pavla VI. z roku 1965 získali patriarchové-kardinálové místo mezi kardinály-biskupy. Východní patriarchové, kteří se stali kardinály, nejsou nazýváni *Cardinales Sanctae Romanae Ecclesiae*, nýbrž *Cardinales Sanctae Ecclesiae*. Často se diskutovalo o přijímání patriarchů do kardinálského kolegia. Například melchitský biskup Elias Zoghby považoval kardinát za instituci latinské církve, která je mladší než instituce patriarchátu. Proto by východní katolíci patriarchové měli mít podíl na vedení celé církve a na volbě nového papeže, aniž by předtím museli být přijati do kolegia kardinálů. Z toho důvodu odmítl stát se kardinálem. Srov. M. GRAULICH, Kardinalat alterwürdig und funktionsfähig, in: I. Riedel-Spangenberg (ed.), *Leistungsstrukturen der katholischen Kirche. Kirchenrechtliche Grundlagen und Reformbedarf*, Freiburg 2002, s. 76-100, s. 91-92 (dále jen „M. GRAULICH, Kardinalat alterwürdig und funktionsfähig“). Patriarcha Maximos IV. Saigh, který jmenování přijal, vyjádřil při návratu do vlasti v březnu 1965 svůj kritický postoj: kardinát orientálních patriarchů nemůže být chápán jako jejich povýšení, protože podle východní (katolické) tradice patriarchy přesahuje pouze papežský primát. Kardinát vznikl v římském patriarchátu. Kardinálský titul přijal patriarcha Maximos pouze z pocitu spoluzodpovědnosti za celou církev, ke které jsou kardinálové vybízeni. Srov. F.R. GAHBAUER, Die Patriarchalstruktur auf dem Zweiten Vatikanischen Konzil, in: A. Rauch, P. Imhof (ed.), *Das Dienstamt der Einheit in der Kirche: Primat – Patriarchat – Papsttum*, St. Ottilien 1991, s. 377-415, s. 410 (dále jen „F.R. GAHBAUER, Die Patriarchalstruktur auf dem Zweiten Vatikanischen Konzil“). Madey poukazuje na nesystematičnost zařazování východních katolických biskupů do kardinálského kolegia. „Nějak odporuje vnitřní logice, že v současnosti získávají držitelé kvazi-patriarchální důstojnosti, ukrajinský velkoarcibiskup stejně jako emeritní syrsko-malabarský velkoarcibiskup pouze hodnost kardinála-keře svaté římské církve včetně římského titulárního kostela. J. MADEY, *Quellen und Grundzüge des Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium. Ausgewählte Themen*, Essen 1999, s. 70, pozn. 16 (dále jen „J. MADEY, Quellen und Grundzüge des Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium“). Ani nový latinský Kodex z roku 1983 neučinil v této otázce jasno. Podle c. 1558 § 2 uvádí (i když v trochu jiné souvislosti) pořadí: kardinálové, patriarchové, biskupové a jiní.

¹⁴⁹ K. WITTSTADT (ed.), *Geschichte des Zweiten Vatikanischen Konzils*, sv. II., Mainz 2000, s. 377 (dále jen „K. WITTSTADT (ed.), Geschichte des Zweiten Vatikanischen Konzils“). Patriarcha Maximos jako jediný účastník koncilu obdržel výjimku z pravidla hovořit na koncilu latinsky. Patriarcha hovořil francouzsky. Tato zdánlivá drobnost jen potvrzuje skutečnost, že katolická církev byla vnímána jako církev latinská a také druhý vatikánský koncil byl ve své podstatě převážně koncillem latinské církve. Srov. *ibid.*, sv. III., s. 147. Poměr východních katolických biskupů k latinským biskupům na koncilu byl asi 120:2200. Srov. Rahnerův Úvod k Dekretu o katolických východních církvích, in: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 417.

¹⁵⁰ Srov. K. WITTSTADT (ed.), *Geschichte des Zweiten Vatikanischen Konzils*, s. 554-556. Chaldejský biskup Raphael Bidawid z Amadiya (Irák) řekl jménem konference chaldejských biskupů: „Patriarcháty nejsou instituce

3.3.1 Proslovy zástupců melchitské církve

Melchitští biskupové (patriarcha Maximos, Ph. Naba, N. Edelby, E. Zogby) často zasahovali do koncilních diskuzí o struktuře církve i o ekumenickém dialogu s pravoslavnými. Stále znovu neúnavně připomínali, že východní církve pocházejí od apoštolů a nejsou tedy v ničem závazné církvi latinské. Ožehavým tématem byla právě otázka sjednocených východních církví, které byly pravoslavnými křesťany považovány za „ne skutečně východní“ a od latinských křesťanů často za „ne doopravdy katolické“.¹⁵¹

Jak již bylo uvedeno, melchitský patriarcha Antiochie Maximos IV. Saigh byl patřil mezi největší obhájce patriarchální struktury církve. Ve své koncilní řeči dne 15.10.1964¹⁵² uvádí velmi závažné argumenty podporující názor, že instituce patriarchátu není pouze záležitostí Východu: „...Prvním patriarchou katolické církve je římský biskup. To stále znovu zdůrazňovaly ekumenické koncily, to se stále udržuje v papežské ročence ve výčtu papežských titulů, to dokládá dokonce titul ‚patriarchální basilika sv. Petra‘, ve které jsme shromážděni, to nám také připomíná název rezidence římského biskupa v lateránském paláci, který je dochován v archívech a na kameni: ‚Patriarchium‘...“ Dále zdůraznil, že pro církevní otce i ekumenické koncily byl římský papež vždy také patriarchou Západu, aniž by to ubíralo na hodnotě jeho primátu. Jestliže se římský papež necítí ohrožen ve svém primátu na základě titulu „biskup Říma“, který jej řadí naroveň ostatních biskupů, proč by mu měl vadit titul „patriarcha Západu“, na základě čehož je kolegou ostatních východních patriarchů. Instituce patriarchátu Západu se během posledních několika století nijak výrazně neprojevila a tak mohla být nahrazena ustanovením latinských titulárních patriarchátů. Těch se týká nesmírně důležitý patriarchův výrok „...Toto poslední zřízení [totiž titulární patriarcháty] musí zmizet, aby udělalo místo pravému pojmu patriarchát, pojmu, který je nezbytně nutný pro vážně míněný rozhovor s pravoslavím...“ Kolegium patriarchů tvořilo podle patriarchy Maximose

ani božského ani apoštolského práva, nýbrž čistě církevního práva a často ovlivněné historicko-politickými okolnostmi...v žádném případě však nejsou srovnatelné se Svatým stolicem, a to především z dogmatických důvodů.“ Důležité je zabránit tomu, aby jeden patriarchální stolec byl obsazen několika patriarchy různých ritů. Arménský biskup z Alexandrie, Raphael Bayan, byl přesvědčen, že „znovuobnovení patriarchální struktury na Západě by přineslo více škody než užítu...Nesmí se zdůrazňovat čest a důstojnost patriarchy ani zvětšovat jeho osobní moc, nýbrž je nutno vyzvednout čest a důstojnost patriarchální synody a spoluzodpovědnosti biskupů.“ F.R. GAHBAUER, Die Patriarchalstruktur auf dem Zweiten Vatikanischen Konzil, s. 394-395. Melchitský biskup Edelby chápal odpor chaldejského biskupa jako nespokojenost se zachovaným čestným pořadím mezi patriarchy, protože „patriarchát Chaldejců byl první, který byl založen Apoštolským stolicem 1553...a posledním patriarchátem byl patriarchát Koptů.“ B.J. HILBERATH, Theologischer Kommentar zum Dekret über die katholischen Ostkirchen, s. 40.

¹⁵¹ Srov. K. SKALICKÝ, Ekumenismus na druhém vatikánském koncilu, Kostelní Vydří 1997, s. 86.

¹⁵² Český překlad vlastní, přeloženo z německé překlady in: F.R. GAHBAUER, Die Patriarchalstruktur auf dem Zweiten Vatikanischen Konzil, s. 390-392.

„vrchol universální pastorační péče“, což se projevovalo posíláním *litterae synodales*, dále výměnou palia, které předával jak římský papež patriarchům, tak patriarchové papeži. A v neposlední řadě také v liturgii komemorací všech patriarchů včetně římského biskupa každým patriarchou. Patriarchát je pro Saigha více než jen čestný úřad. Patriarcha se synodou mají tvořit poslední instanci pro záležitosti svého patriarchátu, a ne, jak je tomu nyní, „se donekonečna dotazovat úřadů římské kurie.“ Tato kanonická autonomie jednotlivých místních církví může na Východě stejně jako na Západě posloužit k vytvoření dalších unií katolické církve s církvemi nekatolickými.

Melchitský patriarchální vikář pro Egypt, arcibiskup Elias Zoghby, vyjádřil o den později k návrhu dekretu o východních církvích připomínku, že není možné zaměňovat univerzální církev s církví latinskou, která vznikla jako západní církev teprve v době Karla Velikého. Následné schizma Východu a Západu způsobilo její izolaci a s tím související ztrátu úcty ke starobylé patriarchální struktuře.¹⁵³

Arcibiskup Tawil, patriarchální vikář pro melchitskou eparchii Damašek, dne 19.10.1964 výstižně poznamenal k předloze dekretu o východních církvích, že „sice [předloha] nazývá východní církve církvemi partikulárními, ale ani jedinkrát neprokazuje stejnou poctu církvi latinské, která je přece rovněž církví partikulární.“¹⁵⁴

3.3.2 Projev opata Johannese Hoecka

Velkým zastáncem obnovení patriarchální struktury církve a s ní spojených práv patriarchů byl rovněž benediktinský opat Johannes Ev. Hoeck. Řeč, kterou pronesl dne 19.10.1964 před 104. generální kongregací¹⁵⁵ druhého vatikánského koncilu, je mimořádně důležitá pro zkoumání patriarchální struktury církve. Přestože tento proslov opata Hoecka nenalezl větší odezvu, jeho význam pro současnou situaci církve je stále zřejmý.

Hned v úvodní části vyjasnil opat Hoeck svou výchozí myšlenku: „...*Structura patriarchalis erat structura totius Ecclesiae inde a primordiis Ecclesiae et viguit inconcusse per totum primum millennarium, i.e. per totum tempus quo Ecclesia indivisa erat...*“ Důvody zániku této prvotní struktury byly způsobeny nejrůznějšími vlivy, mj. také politickými, jako například příklonem římského stolce k francké říši, růstem území „*patriamonium Petri*“ nebo nárůstem juridismu. Již na florentském koncilu byl uznán patriarchální status orientálních

¹⁵³ Srov. F.R. GAHBAUER, Die Patriarchalstruktur auf dem Zweiten Vatikanischen Konzil, s. 393-394.

¹⁵⁴ F.R. GAHBAUER, Die Patriarchalstruktur auf dem Zweiten Vatikanischen Konzil, s. 402-403.

¹⁵⁵ Celý text této Hoeckovy latinské přednášky otištěn i s německým překladem rozšířeným o neodpřednášené části podle Hoeckova manuskriptu, opatřeným poznámkami in: F.R. GAHBAUER, Die Patriarchalstruktur auf dem Zweiten Vatikanischen Konzil, s. 377-415. Latinský originál viz příloha č. 3, s. 3-6.

církví, ale práva jejich patriarchů zůstala až dodnes „*umbra eorum, quae eis olim competebant*.“ Na druhou stranu je třeba přiznat, že některé malé církve v době sjednocování nebyly (a mnohé ještě dodnes nejsou) připraveny na širokou autonomii z doby prvotní církve.¹⁵⁶ Východní církve sjednocené s Římem lze považovat za zkušební případ pro východní nesjednocené církve. „...*Quaerunt enim istae Ecclesiae adhuc seiunctae, et quidem iure merito, quis earum status, ubi earum locus erit in Ecclesia, si tandem aliquando hora unionis venerit. Quis nostrum censere praesumpserit eas debere subordinari Curiae Romanae, praesertim Congregationi Orientali, earumque Patriarchas subordinari posse collegio Cardinalium? Quis crediderit eis negari posse eam autonomiam, qua gaudebant in millennaria unione cun Ecclesia Romana?...*“

Hoeck opakuje pro znázornění pravomocí patriarchů 1. tisíciletí základní teze Wilhelma de Vries z knihy „Rom und die Patriarchate des Ostens“: 1. každá východní církev si svobodně volila své patriarchy a biskupy a také zřizovala či pozměňovala nové diecéze. 2. východní církve se samy staraly o svou vlastní liturgii a své církevní právo. 3. východní církve byly naprosto samostatné, co se týče disciplíny kléru i dalšího věřícího lidu. Nikdo nepochyboval o právu římského papeže zasáhnout v případě nejvyšší nutnosti do záležitostí cizího patriarchátu, ale toto právo bylo v dějinách využito nanejvýš dvanáctkrát (na rozdíl od velikého množství intervencí v dnešní době!). Z toho Hoeck vyvozuje: „...*Ceterum nonne aequum et iustum est Ecclesias adhuc a nobis seiunctas iisdem sub conditionibus ad unionem invitare et recipere, ac erant nobiscum coniunctae ante separationem? Et nonne in decreto de Oecumenismo nuper probato nos ipsi cum apostolis convenimus nil ultra eis esse imponendum quam necessaria?...*“

V celé této otázce patriarchátů se nejedná o pouhé projevy milosti a poskytování privilegií ze strany římského papeže, nýbrž o fundamentální strukturu celé církve. Důležité je, aby se nedošlo ke stejnému ztroskotání jako po unijním koncilu ve Florencii. Opat Hoeck dále kritizoval nedostatečné zpracování celého tématu patriarchální struktury.

Hoeck navrhl vytvoření nové smíšené komise, která by mohla projednávat mj. otázky možnosti ustanovení nových patriarchátů (např. pro ukrajinskou katolickou církev, která je dnes nejpočetnější ze všech sjednocených východních církví). Tato komise by také mohla jednat o otázce vzniku více patriarchátů v rámci latinské církve: „...*Immo quaeri posset, annon etiam Ecclesia latina dividenda sit in plures (sed non solummodo titulares!) patriarchatus, cum sit proportionaliter nimis magna et ideo semper in periculo, ne ceteras*

¹⁵⁶ „...*immo quaedam Ecclesiae orientales partim hodie adei latinizatae sunt, ut ne velint quidem restitutionem in integrum, ut ita dicam...*“ V dějinách existují i případy, kdy Řím bránil původní východní rity před latinizací proti samotným východním katolíkům.

Ecclesias particulares maiorizet et opprimat. Hoc modo etiam facilius obveniri posset exaggeratae centralizationi, de qua tot querelae..."

Téměř na konci svého projevu zmínil opat Hoeck pochybnost, zda je vůbec v kompetenci tohoto latinského koncilu rozhodovat o otázkách týkajících se východních církví bez jejich souhlasu. Hoeck uzavírá svou řeč slovy: „*Dixi et salvavi animam meam.*“ Z toho je jednoznačně patrné, že projednané problémy a celou tuto tematiku bral nesmírně vážně.

3.3.3 Koncilní dokumenty

Ve stejný den, 21. listopadu 1964, byly promulgovány dva důležité koncilní dokumenty – konstituce *Lumen gentium* a dekret *Orientalium Ecclesiarum*.

Konstituce o církvi se pouze v jediném svém článku zmiňuje o patriarchálních církvích: „...Řízením Boží prozřetelnosti [*divina Providentia*] se stalo, že různé církve, založené na různých místech od apoštolů a jejich nástupců, se během času sdružily v řadu celků organicky spojených, které při zachování jednoty víry a jediného božského zřízení všeobecné církve mají vlastní kázeň, vlastní liturgické zvyky a teologické i duchovní dědictví. Některé z nich, zvláště starobylé patriarchální církve, jako matky víry zrodily jiné církve jako své dcery a až do dnešních dob jsou s nimi spojeny těsnějším poutem lásky ve svátostném životě a ve vzájemné úctě k právům i povinnostem. Tato rozmanitost místních církví, proniknutá duchem jednoty, jenom jasněji dokazuje katolicitu nerozdělené církve. Podobně dnes biskupské konference mohou poskytovat mnohostrannou a plodnou pomoc, aby sborové smýšlení nacházelo výraz v konkrétní realizaci“ (LG 23).¹⁵⁷ Přirovnávání biskupských konferencí k institucím starobylých patriarchátů se pravděpodobně objevuje poprvé právě zde. Ve 45. článku *Lumen gentium* je zmínka o právu papeže a podobně i vlastních patriarchálních autorit „vyjmout z pravomoci místních ordinářů a podřídit přímo sobě kterýkoli institut dokonalosti a jeho jednotlivé členy.“ To připomíná stauropegion, starobyrou pravomoc patriarchů.

O východních katolických církvích nejrozsáhleji pojednává dekret *Orientalium Ecclesiarum*. Opat Hoeck vyjádřil ve své velké řeči pochybnosti mnohých účastníků koncilu, zda vůbec přísluší koncilu, z velké části pouze latinského, rozhodovat o otázkách základních pro východní sjednocené církve. Vždyť již několikrát se na tomto koncilu zdůrazňovalo, že

¹⁵⁷ Český církevně schválený překlad dokumentů 2. vatikánského koncilu; Dokumenty II. vatikánského koncilu, Kostelní Vydří 2002.

orientální církve mohou a mají spravovat své záležitosti podle vlastních právních řádů. Možným východiskem by bylo generální hlasování o koncilních výsledcích mezi samotnými uniáty.¹⁵⁸ Mnozí sjednocení biskupové schéma dekretu odmítli, „latinští biskupové se k nim však nepřidali z obavy, že by odmítnutí mohlo být považováno východními církvemi za znamení nevládnosti.“ Jiní sjednocení biskupové dekret horlivě podporovali, protože pouze autorita koncilu mohla změnit některá zatěžující ustanovení Pia XII. v oblasti východního kanonického práva. Kromě toho zde existovaly i jiné aktuální problémy východních katolických církví.¹⁵⁹

V dekretu *Orientalium Ecclesiarum* bylo slavnostně prohlášeno, že „církve Východu i Západu mají právo a povinnost řídit se vlastními zvláštními řády“ (OE 5). O samotných východních patriarchálních pojednávají články 7-11. „V církvi existuje od nejstarších dob patriarchální zřízení, uznané již prvními všeobecnými sněmy. Názvem východní patriarcha je označován biskup, jemuž podle právní normy a bez újmy papežského primátu přísluší pravomoc nade všemi biskupy, nevyjímaje ani metropolity, nad duchovenstvem a lidem vlastního území nebo ritu. Kdekoli je ustanoven hierarcha nějakého ritu mimo hranice patriarchálního území, zůstává přidružen k hierarchii patriarchátu téhož ritu podle právní normy“ (OE 7). Článek 7 zastává starodávný teritoriální princip, který však v novější době způsobil závažné problémy. V některých zemích zřizuje Apoštolský stolec apoštolské exarcháty, za něž pak zodpovídá pouze římský papež (cc. 311-321 CCEO). V 8. článku se hovoří o rovnosti všech katolických patriarchů v patriarchální důstojnosti při zachování čestného pořadí mezi nimi. Tím bylo zrušeno dřívější dělení patriarchátů na větší a menší. Patriarchální stolce vyjmenovány nejsou, protože se koncilní otcové nemohli dohodnout, zda lze nebo nelze přiřadit také Řím.¹⁶⁰ Článek 9 pojednává zcela obecně o právech a výsadách patriarchů: „Podle prastaré církevní tradice přísluší patriarchům východních církví zvláštní úcta, neboť každý z nich spravuje svůj patriarchát jako otec a hlava. Proto stanoví tento posvátný sněm, aby jejich práva a výsady byly obnoveny podle starých tradic té které církve a podle dekretů všeobecných sněmů. Jsou to práva a výsady, které platily v době jednoty Východu a Západu, i když je třeba poněkud je přizpůsobit dnešním poměrům. Patriarchové se svými synody jsou ve všech záležitostech patriarchátu vyšší instancí; nevyjímá se ani právo ustavovat nové eparchie a jmenovat biskupy svého ritu na území patriarchátu, přičemž zůstává nedotčeno právo římského velekněze zasáhnout v jednotlivých případech.“

¹⁵⁸ Srov. F.R. GAHBAUER, Die Patriarchalstruktur auf dem Zweiten Vatikanischen Konzil, s. 387.

¹⁵⁹ Úvod Karla Rahnera k Dekretu o katolických východních církvích, in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, s. 418.

¹⁶⁰ Srov. F.R. GAHBAUER, Die Patriarchalstruktur auf dem Zweiten Vatikanischen Konzil, s. 398.

Článek 10 hovoří o vrchních arcibiskupech, o kterých platí to, co již bylo řečeno o patriarších. Jedná se o relativně nové označení, užívané teprve od doby Pia XII. pro hlavu kvazi-patriarchální církve. V současnosti existují pouze dvě církve coby katolická velkoarcibiskupství – církev ukrajinská a církev syrsko-malabarská.¹⁶¹ Ve starém *Codex iurisci canonici* stejně jako v motu proprio *Cleri sanctitati* papeže Pia XII. z roku 1957 není o velkoarcibiskupstvích ani zmínka, proto je možné je považovat za výtvor druhého vatikánského koncilu.¹⁶²

V posledním jedenáctém článku, týkajícím se východních patriarchů, je umožněno zřizování nových patriarchátů: „Poněvadž patriarchální zřízení je ve východních církvích tradiční forma církevní správy, přeje si posvátný všeobecný sněm, aby tam, kde to je potřebné, byly zřizovány nové patriarcháty. Jejich ustanovení je vyhrazeno všeobecnému sněmu nebo římskému papeži.“ Z této formulace není bohužel jasné, zda se podporuje zřizování patriarchátů pouze ve východních církvích, nebo i na Západě.

Ve stejný den jako *Lumen gentium* a *Orientalium Ecclesiarum* byl promulgován také dekret o ekumenismu *Unitatis redintegratio*. Existence východních katolických církví představuje v ekumenickém dialogu s východními nesjednocenými církvemi jeden z velkých problémů, protože sjednocené východní církve jsou považovány za „nekalou konkurenci“. Proto došlo k jasnému rozdělení témat – východní církve sjednocené jsou obsahem dekretu *Orientalium Ecclesiarum*, o východních (a západních) církvích nesjednocených pojednává *Unitatis redintegratio*. „Posvátný sněm by chtěl, mezi ostatními závažnými věcmi, všem s potěšením připomenout, že na Východě je mnoho partikulárních či místních církví, mezi nimiž zauímají první místo církve patriarchální, a nemálo z nich se honosí tím, že pocházejí od apoštolů...Rovněž se nesmí přehlédnout, že východní církve mají od počátku poklad, z kterého západní církve velmi mnoho čerpala v liturgii, v duchovní tradici a v právním řádu...“ (UR 14).

Krom těchto třech dokumentů nenalezneme v koncilních ustanoveních žádnou zmínku o patriarchální struktuře církve. Také dekret o pastýřské službě biskupů v církvi *Christus Dominus*, který vrátil biskupům jejich bývalé důstojné postavení hlavy místní církve, se ani slovem nezmiňuje o patriarchální struktuře, ale pojednává o spolupráci na naddiecézní úrovni ve formě biskupských konferencí, jejichž autonomii však nelze přirovnávat k autonomii patriarchálních církví. Pouze v článku 11 tohoto dekretu je k diecézním biskupům uvedeno,

¹⁶¹ Srov. J. MADEY, *Quelen und Grundzüge des Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, s. 174. Obě ty tyto církve již několikrát zaslaly do Říma své žádosti o povýšení na patriarchát, ale zatím jim nebylo vyhověno, mj. také z ekumenických důvodů. Srov. *ibid.*, s. 68.

¹⁶² Srov. F.R. GAHBAUER, *Die Patriarchalstruktur auf dem Zweiten Vatikanischen Konzil*, s. 398-399.

„ať uznávají práva, která zákonitě přísluší patriarchům nebo jiným hierarchickým autoritám.“

3.4 Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium¹⁶³

V novém zákoníku pro východní katolické církve z roku 1990 se patriarchálními církvemi zabývá titul IV, cc. 55-150., který nemá paralely v latinském kodexu. Východní kodex tvoří jakousi právní základnu, jednotlivosti jsou regulovány samostatně vlastním právem každé církve. Originál kodexu je psán v latině, původně se uvažovalo také o řečtině, která však není většinou východních církví užívána a proto latina nepůsobovala v době kodifikace vážné problémy.¹⁶⁴

Kánony popisující úřad patriarchy (cc. 55-62) téměř doslovně citují výroky koncilního dokumentu *Orientalium Ecclesiarum*. Patriarcha je tedy definován jako „*Episcopus, cui competit potestas in omnes Episcopos non exceptis Metropolitanis ceterosque christifideles Ecclesiae, cui praeest, ad normam iuris a suprema Ecclesiae auctoritate approbati*“ (c. 56). Nejvyšší autoritě církve (kterou je římský papež, protože církevní koncily se konají jen zřídka) přísluší zřízení, obnovení, změna či zrušení patriarchálních církví (c. 57 § 1). Tím Kodex pouze opakuje učení koncilu, ale neuvádí žádná kritéria pro zřízení patriarchálních církví, ani pro uznání církve za církev *sui iuris*.¹⁶⁵

I při kodifikaci se projevilo to, co už během projednávání koncilního dokumentu o východních církvích, totiž že jedním z nejdůležitějších témat je pořadí hodností, o kterém hovoří tři kánony. Podle c. 58 mají patriarchové všude na světě přednost před biskupy jakéhokoli stupně, a to při zachování norem vydaných papežem.¹⁶⁶ C. 59 je v úvodu titulu IV. nejdelším:

„§ 1. *Patriarchae Ecclesiarum orientalium, etsi alii aliis tempore posteriores, omnes aequales sunt ratione dignitatis patriarchalis salva inter se honoris praecedentia.*

¹⁶³ V této kapitole se hovoří o kánonech východního Kodexu, nepřipojuji tedy za „c.“ zkratku „CCEO“. Neexistuje český oficiálně schválený překlad CCEO, proto raději cituji latinský originál podle *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*. *Gesetzbuch der katholischen Ostkirchen* (lat.-něm. vyd.), L. Gerosa a P. Krämer (ed.), Paderborn 2000.

¹⁶⁴ Srov. P. ERDÖ, *Die Kodifikation des katholischen Ostkirchenrechts – Geschichte einer Latinisierung?*, in: Gerosa, Libero; Demel, Sabine (ed.), *Patriarchale und synodale Strukturen in den katholischen Ostkirchen*, Münster 2000, s. 197.

¹⁶⁵ Srov. G. NEDUNGATT, *Der Patriarch in der katholischen Kirche*, s. 111.

¹⁶⁶ V motu proprio *Cleri sanctitati*, c. 283 11°, byli od tohoto nařízení zproštěni biskupové latinské církve. Výjimku by mohl tvořit např. papežský legát, který osobně zastupuje papeže. Srov. J. MADEY, *Quelen und Grundzüge des Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, s. 69.

§ 2. *Ordo praecedentiae inter antiquas Sedes patriarchales Ecclesiarum orientalium est, ut primo loco veniat Sedes Constantinopolitana, post eam Alexandrina, deinde Antiochena et denique Hierosolymitana.*

§ 3. *Inter ceteros Patriarchas Ecclesiarum orientalium praecedentia ordinatur secundum antiquitatem Sedis patriarchalis.*

§ 4. *Inter Patriarchas Ecclesiarum orientalium, qui unius eiusdemque sunt tituli, diversis tamen Ecclesiis patriarchalibus praesunt, praecedentiam obtinet, qui prius promotus est ad dignitatem patriarchalem.”*

V současné době neexistuje žádný katolický patriarcha Konstantinopole, přesto je tento patriarchát uváděn na prvním místě mezi východními patriarcháty, čímž se potvrzuje jeho starobylost a prvenství, jak bylo odůvodněno již během kodifikačních prací.¹⁶⁷ O pořadí přednosti mezi patriarchy hovoří také kánon 60.

Patriarcha je právoplatně volen na synodu biskupů patriarchální církve (c. 63). C. 76 vybízí tento synod, aby co nejrychleji po uskutečnění volby, intronizace, vyznání víry a slibu věrného vykonávání úřadu nového patriarchy informoval papeže a ostatní východní patriarchální církve.¹⁶⁸ Zároveň musí nový patriarcha požádat papeže vlastnoručně podepsaným dopisem o poskytnutí církevního *communio*. Východní katolický patriarcha má neomezenou autoritu, kromě tří druhů záležitostí: těch, které spadají pouze do kompetence římského papeže; pro které potřebuje radu nebo souhlas stálé synody patriarchátu; kvůli kterým je žádoucí spolupůsobení synody biskupů.¹⁶⁹ Na rozdíl od všech katolických biskupů kromě římského papeže není východní patriarcha nucen se po dovršení 75. roku zřeknout svého úřadu. Zákonodárnou a soudní moc má v rámci patriarchální církve synod biskupů této církve (cc. 110 § 1; 1062), patriarcha má obvykle pouze moc výkonnou (c. 110 § 4).

¹⁶⁷ Srov. F. POLÁŠEK, *Východní křesťanské církve*, s. 85.

¹⁶⁸ Hlavní rozdíl mezi patriarchální církví a církví, jíž stojí v čele vrchní arcibiskup, je ten, že volba vrchního arcibiskupa potřebuje papežovo potvrzení (c. 153).

¹⁶⁹ Srov. J. MADEY, *Quelen und Grundzüge des Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, s. 67.

4. Latinské (západní) patriarcháty – kromě Říma

Patriarchální struktura není charakteristickou pouze pro východní církve, ale i pro tu západní. Podle benediktinského opata Johannese Hoecka „*structura patriarchalis erat structura totius Ecclesiae...per totum primum millennium.*“¹⁷⁰ Západní církve vykazovala v prvním tisíciletí podobnou mnohost a pestrost teologie, liturgie i právních ustanovení jako církve východní. Nejvýznamnějšími centry západní církve byly kromě Itálie také Afrika, Španělsko, Galie a britské ostrovy. Některá z nich měla nadmetropolitní strukturu i autonomii, přesto nebyla nikdy nazvána patriarcháty.

V době sv. Augustina patřilo k africké církvi přes 500 biskupů, jejichž primasem byl biskup z Kartága. Koncil v Kartágu z roku 418 zakázal pod hrozbou exkomunikace možnost odvolání do Říma („ad transmarina“). Severoafrická církev je kolébkou liturgie latinského typu a ovlivnila tak celou západní církve.¹⁷¹ Autonomie severoafrické církve skončila v 7. století obsazením Afriky muslimy.¹⁷²

Centrem španělské (vizigótské) církve, která poprvé zavedla kněžský celibát, bylo Toledo, kde se až dodnes v jedné kapli tamní katedrály slaví mozarabská liturgie.¹⁷³ Africká i španělská církve měly patriarchální strukturu, přesto nikdy nebyly povýšeny na patriarchát.

V Itálii patřil k nejvýznamnějším centrům křesťanství Milán; jedním z důvodů bylo také to, že město Milán bylo ve 4. století císařskou rezidencí. Např. dokumenty prvních koncilů byly zasílány nejen římskému papeži, ale i milánskému arcibiskupovi. Ještě dnes se v milánské arcidiecézi slaví tzv. ambroziánská liturgie.¹⁷⁴

Církve na britských ostrovech vykazovala naprosto odlišnou strukturu od všech ostatních, a to strukturu klášterní. Primasem irské církve byl opat kláštera Iona. Následkem úspěšné misie se tato církevní struktura rozšířila až do střední Evropy, později však zanikla spolu s keltskou církvi.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Jedná se o úvod jeho slavné řeči ze dne 19.10.1964 před shromážděním 104. generální kongregace druhého vatikánského koncilu. Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, (latinský text Hoeckovy řeči ve vložené příloze).

¹⁷¹ Srov. F. HEILER, *Alt kirchliche Autonomie und päpstlicher Zentralismus*, München 1941, s. 44 (dále jen „F. HEILER, *Alt kirchliche Autonomie und päpstlicher Zentralismus*“).

¹⁷² Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 68.

¹⁷³ Srov. D.W. NAGEL, *Geschichte des christlichen Gottesdienstes*, Berlin 1962, s. 72 (dále jen „D.W. NAGEL, *Geschichte des christlichen Gottesdienstes*“).

¹⁷⁴ Srov. D.W. NAGEL, *Geschichte des christlichen Gottesdienstes*, s. 65.

¹⁷⁵ Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 74.

V roce 864 omezil papež Mikuláš I. autoritu patriarchy a primase v západní církvi na tu, která připadala také metropolitům.¹⁷⁶ Od doby karolínské reformy nemají latinské patriarcháty žádnou autonomii oproti papežskému centralismu.

Papež Pius IX. rozlišil ve své konstituci *Nulla celebrior* ze dne 22.7.1847 patriarcháty na hlavní a vedlejší. Hlavními patriarcháty je pět patriarchátů pentarchie (!) v klasickém pořadí: Řím, Konstantinopol, Alexandrie, Antiochie a Jeruzalém. Vedlejšími patriarcháty jsou později vzniklé latinské patriarcháty Benátky, Lisabon a Goa, dále pak chaldejský patriarchát Babelón a arménský patriarchát Kilikie. Toto rozlišování bylo druhým vatikánským koncilem zrušeno (OE 8).¹⁷⁷

Ať existující či zaniklé, patriarcháty uvnitř latinské církve byly a jsou pouze titulárními patriarcháty a titul patriarcha v latinské církvi je pouze čestným titulem, a to až na jedinou výjimku, kterou je sám římský biskup. O něm však pojednáme zvlášť v následující kapitole. V latinské katolické církvi se do dnešních dnů dochovalo šest patriarchátů.

4.1 Zaniklé latinské patriarcháty

V průběhu dějin byl titul patriarchy spojován s nejrůznějšími západními biskupy (či arcibiskupy), např. z Bourges, Canterbury, Vienne, Trevíru, Brém a Pisy.¹⁷⁸ Nejvýznamnější však jsou dnes již zaniklé latinské patriarcháty Akvilea a Grado, Lyon a latinské patriarcháty Cařihrad, Alexandrie a Antiochie.

Akvilea a Grado – poprvé v roce 558 obdržel akvilejský metropolita Macedonius titul patriarcha, a to od ostrogótského krále, který tak chtěl dosáhnout nezávislosti svého území na Římu a také projevit nesouhlas s odsouzením Theodora z Mopsuestie. Během dobývání Akvileje langobardskými vojsky roku 568 uprchl patriarcha do Grada. Na začátku 7. století se

¹⁷⁶ Srov. G. NEDUNGATT, *Der Patriarch in der katholischen Kirche*, s. 92.

¹⁷⁷ Srov. G. NEDUNGATT, *Der Patriarch in der katholischen Kirche*, s. 95, pozn. 16. V kanonické literatuře nacházíme nejednotné rozlišování větších a menších patriarchů (*patriarchae maiores et minores*). Papež Benedikt XIV. odlišoval patriarchy, kteří měli skutečnou výkonnou moc duchovních správců od těch, kteří pouze užívali titul patriarcha. Podle některých autorů jsou *patriarchae maiores* patriarchy pentarchie, zatímco *patriarchae minores* jsou katoličtí patriarchové chaldejský a arménský. Latinští titulární patriarchové tedy nejsou ani *patriarchae minores*, jiní autoři však vztahují označení *patriarchae minores* právě na ně. Srov. P. ERDÖ, *Patriarchae maiores et minores. Zur Frage des Ursprungs einer Unterscheidung in der mittelalterlichen kanonistischen Terminologie*, in: *AfkKR* 162 (1993) 135-145. Damián Němec přebírá dělení katolických patriarchátů na „menší patriarcháty“, které jsou pouze titulární (všechny latinské patriarcháty s výjimkou Říma), a „větší patriarcháty“, zde se jedná o skutečné patriarcháty spojené s jurisdikční autonomií (Řím a východní katolické patriarcháty). Srov. D. NĚMEC, *Papež jako patriarcha křesťanského Západu*, in: *Revue církevního práva* 16 (2-2000) 105-119, s. 107 (dále jen „D. NĚMEC, *Papež jako patriarcha křesťanského Západu*“).

¹⁷⁸ Srov. H. SCHWENDENWEIN, *Das Patriarchat in der katholischen Kirche. Erster Diskussionsbeitrag*, in: Gerosa, Libero; Demel, Sabine (ed.), *Patriarchale und synodale Strukturen in den katholischen Ostkirchen*, Münster 2000, s. 123-140, s. 133 (dále jen „H. SCHWENDENWEIN, *Das Patriarchat in der katholischen Kirche*“).

patriarcha sídlící nyní už v Grado usmířil s římským papežem. Biskupové, kteří tento krok neschvalovali, si za podpory schizmatických Langobardů zvolili nového patriarchu opět v Akvilei. Tento druhý patriarcha se s papežem sjednotil v roce 700.¹⁷⁹ Tak existovaly dva akvilejské patriarcháty sjednocené s Římem – patriarchát Stará Akvilea a Akvilea-Grado (Akvilea nova). Langobardský patriarcha několikrát změnil své sídlo, přestěhoval se do Cosmos, později do Cividale. Starý a nový akvilejský patriarcha měli mezi sebou rozepře o právoplatné nástupnictví, než byly oba tyto patriarcháty uznány Římem roku 1180.¹⁸⁰ Papež Řehoř VII. považoval patriarchální hodnost biskupa z Grado za udělenou skrze boží milost, kterou v církvi obdržely pouze čtyři osoby – míněni jsou tři patriarchové triarchie a k nim se zde řadí i patriarcha z Grado.¹⁸¹ Ovšem antiochijský patriarcha Petros kritizoval biskupa z Grado za to, že si přivlastnil titul patriarcha, přičemž odkazoval na pentarchii.¹⁸² Historicky starší akvilejský patriarchát Grado přeložil ve 13. století svou rezidenci do Udine, 1445 potom přišel o svá území v bojích s Benáťany. O šest let později byl také titul patriarchát přenesen na Benátky. Patriarcha z Grado a nyní z Benátek měl ve srovnání s patriarchou Staré Akvileje více pravomocí, například právo na svěcení metropolitů arcibiskupství Zara. Později vykonával částečnou jurisdikci nad celou benátskou republikou. Dále měl povolení ustanovovat a světit nové biskupy v Konstantinopoli a na všech místech východořímské říše, kde měli Benáčané své kostely. V souvislosti s tímto privilegiem byl benátský patriarcha titulován mj. jako primas Dalmácie.¹⁸³ Do roku 1596 byl používán také vlastní akvilejský rítus (*ritus Patriarchinus* nebo *Aquileiensis*).¹⁸⁴ Aby zabránil rivalitě mezi Benáťany a Habsburky při obsazování benátského patriarchálního stolce, zrušil papež Benedikt XIV. na naléhání císařovny Marie Terezie roku 1751 staroakvilejský patriarchát a místo něho ustanovil arcibiskupství Udine a Görz.¹⁸⁵

V 6. století - tedy ve stejné době jako akvilejský metropolita Macedonius - obdržel titul patriarcha také biskup Priscus z Lyonu. Na synodě v Macon (Matisco) konané v roce 585 už byl osloven jako „episcopus, patriarcha.“ Za své povýšení vděčil burgundskému králi

¹⁷⁹ Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchietheorie, s. 398.

¹⁸⁰ Srov. M. HEINZELMANN, Aquileia, in: LThK, s. 899.

¹⁸¹ Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchietheorie, s. 351. K tomu dále Gahbauer dodává, že podle západního pojetí ekleziologie byla petrovská triarchie na rozdíl od pentarchie otevřena pro zakládání dalších patriarchátů, ovšem pouze titulturních. Srov. *ibid.*, s. 400.

¹⁸² Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchietheorie, ss. 351, 400.

¹⁸³ Srov. H. SCHWENDENWEIN, Das Patriarchat in der katholischen Kirche, s. 134-135.

¹⁸⁴ Srov. M. HEINZELMANN, Aquileia, in: LThK, s. 899. Přestože patriarchální rítus mohl díky svému stáří existovat podle předpisů římského papeže Pia V. i nadále, rozhodla synoda Akvilea-Udine z roku 1596 o zavedení římských liturgických knih. Tento akvilejský rítus byl blízký milánskému ritu, zvláště se projevovaly v modlitbě breviáře, v mešní liturgii a také při udělení svátostí. Akvilejský rítus nese znaky východní křesťanské zbožnosti. Srov. F. HEILER, Altkirchliche Autonomie und päpstlicher Zentralismus, s. 110-112.

¹⁸⁵ Srov. M. HEINZELMANN, Aquileia, in: LThK, s. 899-900.

Guntramovi, který chtěl raději podpořit Lyon, než papežem preferované město Arles. Tím získala francká církev autonomii ve vztahu k Římu, ale lyonský biskup a s ním i celá galská církev se dostali do závislosti na králi.¹⁸⁶ To mělo bohužel za následek veliký úpadek a chaos v církvi. Již dříve byl arcibiskup z Arles obdarován od papeže paliem, byl jmenován papežským vikářem a jako takový byl vybaven pravomocí na úrovni nadmetropolitů nad galskými a španělskými provinciemi.¹⁸⁷ Teprve v době vlády karolinské dynastie se Římu podařilo uplatňovat svůj vliv také na církev v Galii, což se projevilo mj. v pořímštění galikánské liturgie.¹⁸⁸ Lyonský biskup a patriarcha nabídl několikrát v průběhu dějin římskému papeži útočiště a dvakrát se stal Lyon místem konání koncilu (1245 a 1274); přesto však není známo, jak dlouho se lyonský biskup honosil také titulem patriarcha.¹⁸⁹

V době křížáckých válek se podařilo západním rytířům ovládnout všechny čtyři východní patriarcháty a obsadit patriarchální stolce latinskými duchovními. V roce 1099 dobyli křížáci Jeruzalém, vytvořili zde své království a za patriarchu dosadili latinského biskupa. Latinští biskupové měli ve správě jeruzalémský patriarchální stolec až do roku 1187, kdy egyptský vladař Saladin znovu dobyl Jeruzalém. Žádný biskupský stolec nebyl obsazen latinským a východním duchovním najednou, nýbrž latinský biskup byl dosazen teprve tehdy, když byl dotýčný stolec vakantní.¹⁹⁰ Hned po dobytí Jeruzaléma, a stejně tak v roce 1204 po dobytí Cařihradu, odešli tamní ortodoxní patriarchové do exilu, často i se svým klérem. Prvním latinským jeruzalémským patriarchou se stal rytíř Arnulf von Rohes, za sídlo byl určen Sion. Konstantinopolský latinský patriarchát byl zřízen hned po dobytí města v roce 1204 a o rok později potvrzen římským papežem Inocencem III. Ve svém dopise církvi v Konstantinopoli papež Inocenc III. píše: „*Caeterum licet quinque sint patriarchatus in orbe: Romanus scilicet, Constantinopolitanus, Alexandrinus, Antiochenus et Hierosolymitanus, hic tamen tres tantum apostoli nominantur, videlicet: Petrus, Jacobus et Johannes, quia nimirum tres ex illis specialiter spectant ad Petrum, qui Antiochenam et Romanam Ecclesias consecravit praesentialiter per se ipsum, Alexandrinam vero per Marcum discipulum suum, quem illic personaliter destinavit; Constantinopolitana vero ecclesia specialiter pertinet ad*

¹⁸⁶ Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchietheorie, s. 398.

¹⁸⁷ Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), Primum regnum Dei, s. 70.

¹⁸⁸ Galikánská liturgie byla silně ovlivněna řecko-orientálními vlivy, později španělsko-vizigótskými vlivy. Karel Veliký pod vlivem Alcuina se snažil zamést ve své říši jednotnou liturgii, ale některé specifické jednotlivosti se udržely až do středověku. Tato římsko-francká liturgie pak zpětně ovlivnila liturgii Říma. Heiler píše, že „in der Diözese Lyon, der alten gallischen Metropole, hat sich sogar mit Roms Erlaubnis bis zum heutigen Tage eine Variante der römischen Liturgie mit stärkeren gallikanischen Einschlägen erhalten.“ Také ritus kartuziánů vykazuje mnohé prvky galikánské liturgie. Srov. F. HEILER, Altkirchliche Autonomie und päpstlicher Zentralismus, s. 86-96.

¹⁸⁹ Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchietheorie, s. 398.

¹⁹⁰ Srov. E.Ch. SUTTNER, Das Patriarchat von Jerusalem, s. 524.

*Johanem, qui et Graecis praedicavit in Asia et apud Graecos fuit Ephesi tumultatus. Ecclesia vero Ierosolomitana proprie spectat ad Jacobum, sive filium Zebedei, qui primus inter apostolos interfectus, Ierosolimam suo martirio dedicavit, sive filium Alpei, quem apostoli Ierosolimorum episcopum ordinarunt.*¹⁹¹ Takový stav trval do roku 1261, kdy bylo hlavní město zpátky získáno Byzantinci. V rozporu s triarchickou ideologií Říma potvrdil tedy římský papež ve chvíli, kdy se mu to hodilo, nejen existenci patriarchátu v Konstantinopoli, ale také jeho přední postavení mezi ostatními východními patriarcháty. Papež Inocenc III. evidentně neznal legendu o sv. Ondřeji spojovanou se sídelním městem byzantského císaře, protože ke Konstantinopoli řadí apoštola Jana. Ve svém dalším dopise z 24.11.1205 adresovaném latinskému patriarchovi konstantinopolskému dokonce už přirovnává papež Inocenc čtyři patriarcháty ke čtyřem bytostem stojícím okolo Beránkova trůnu a jemu se klanějícím (Zj 5). Trůnem se samozřejmě rozumí římský stolec, který tak nabývá božských rysů. Tentýž papež připodobňoval římskou církev k matce, která je obklopena svými čtyřmi dcerami.¹⁹² Po znovudobytí i ostatních patriarchálních stolců sídlili (teď již titulární, *in partibus infidelium*) patriarchové čtyř východních patriarchátů v Římě. V roce 1847 byl z těchto čtyř obnoven pouze jeruzalémský patriarchát. V době kolem 2. vatikánského koncilu již nebyly titulární patriarchální stolce z Konstantinopole, Alexandrie a Antiochie obsazovány¹⁹³ a v lednu 1964 byly papežem Pavlem VI. úplně zrušeny jako gesto dobré vůle, což představovalo jednu z prvních reforem tohoto papeže.¹⁹⁴ Na druhém vatikánském koncilu pronesl dne 15.10.1964 ve své řeči melchitský patriarcha Maximos z Antiochie požadavek zrušení i dalších titulárních katolických patriarchátů, což by umožnilo skutečný ekumenický dialog s pravoslavím.¹⁹⁵

4.2 Současné latinské patriarcháty

Benátky - benátský patriarchát (*Venetiarum*) navazuje na zaniklé patriarcháty v Akvileji a Grado. Dne 8.7.1451 byl papežem Mikulášem I. na základě papežské buly *Regis aeterni* oficiálně přenesen titul patriarcha z města Grado na benátského biskupa,¹⁹⁶ přičemž už

¹⁹¹ Převzato z F.R. GAHBAUER, *Die Pentarchie*, s. 375, pozn. 1343.

¹⁹² Srov. F.R. GAHBAUER, *Die Pentarchie*, s. 376-7.

¹⁹³ Srov. H. SCHWENDENWEIN, *Das Patriarchat in der katholischen Kirche*, s. 134.

¹⁹⁴ Srov. G. NEDUNGATT, *Der Patriarch in der katholischen Kirche*, s. 92.

¹⁹⁵ Srov. F.R. GAHBAUER, *Die Pentarchie*, s. 400.

¹⁹⁶ Srov. J. DUDA, *Náčrt právnej ekleziológie. Náčrt Cirkvi a jej štruktúr z pohľadu Kódexu kánonického práva z roku 1983, Spišské Podhradie 2002*, s. 187, pozn. 8 (dále jen „J. DUDA, *Náčrt právnej ekleziológie*“). Autor přebírá informace o latinských patriarchátech od L. Chiappetty (*Prontuario di diritto canonico*, Napoli 1993),

od roku 1156 sídlil patriarcha z Grado v Benátkách na ostrově Rialto. Sídlním patriarchálním chrámem se stal S. Pietro di Castello, od roku 1808 pak S. Marco. Tři papežové 20. století byli původně benátskými patriarchy – Pius X., Jan XXIII., Jan Pavel I.¹⁹⁷ Současným benátským patriarchou je kardinál Angelo Scola.

Patriarchát pro západní Indii¹⁹⁸ - *Indiarum Occidentalium* - byl ustanoven papežem Lvem X. dne 11.5.1524.¹⁹⁹ Titul západoindického patriarchy byl udílen toledskému arcibiskupovi a španělskému vojenskému vikáři. Po přechodném uprázdnění byl tento titul přenesen papežem Piem XII. v roce 1946 na arcibiskupa sídlícího v Madridu-Alcala, ale jednalo se pouze o propůjčení titulu *ad personam*.²⁰⁰ Od roku 1963 je tento stolec vakantní.²⁰¹

Lisabon - *Lisbonen(sis)* - na přání portugalského krále Johanna V. nechal v roce 1716 papež Klement XI. rozpůlit lisabonskou arcidiecézi na východní a západní arcibiskupství. Sídlním kostelem metropolitní západního Lisabonu se stala královská kaple, která byla současně povýšena na patriarchální kostel.²⁰² Tak vznikl 7.11.1716 lisabonský patriarchát. Zároveň byla přesně určena výsadní práva tohoto lisabonského patriarchy. Na základě apoštolského privilegia směl patriarcha nosit palium na území celého Portugalska.²⁰³ Také portugalský král vybavil lisabonského patriarchu mnoha privilegii, jako např. královský kardinálát²⁰⁴, právo královského svěcení a získání arcibiskupského titulu pro generálního vikáře. Při katastrofálním zemětřesení v Portugalsku roku 1755 byla zničena také patriarchální bazilika a sídlem patriarchy se stala původní katedrála.²⁰⁵ Současným lisabonským patriarchou je kardinál José da Cruz Policarpo.

bohužel i s chybami. U buly *Regis aeterni* uvádí autor letopočet 8.10.1451. Třeba však třeba dát přednost AnnPont 2006, s. 1849. AnnPont 2006, s. 8 uvádí den založení 8.10.1457.

¹⁹⁷ Srov. G. INGEGNERI, Venedig, in: LThK, s. 585.

¹⁹⁸ Podle Schwendenweina se Západní Indii míní španělská Amerika. S tímto výkladem se nelze nikde jinde setkat. Srov. H. SCHWENDENWEIN, Das Patriarchat in der katholischen Kirche, s. 135.

¹⁹⁹ Nedungatt i Duda uvádějí založení západoindického patriarchátu papežem Lvem X., jehož pontifikát však trval do roku 1521, po něm nastoupil Hadrián VI. (1522-1523), jehož nástupcem se stal Klement VII. (1523-1534). Srov. J. GELMI, Papežové od svatého Petra po Jana Pavla II., Praha 1994, s. 315 (dále jen „J. GELMI, Papežové“). Srov. G. NEDUNGATT, Der Patriarch in der katholischen Kirche, s. 91. Duda chybně klade založení tohoto patriarchátu do 15. století. Srov. J. DUDA, Náčrt právnej ekleziologie, s. 187, pozn. 11.

²⁰⁰ Srov. H. SCHWENDENWEIN, Das Patriarchat in der katholischen Kirche, s. 135-136.

²⁰¹ Srov. J.D. FARIS, The Latin Church *sui iuris*, in: The Jurist 62 (2002) 280-293, s. 288 (dále jen „J.D. FARIS, The Latin Church *sui iuris*“).

²⁰² Srov. H. SCHWENDENWEIN, Das Patriarchat in der katholischen Kirche. Erster Diskussionsbeitrag, s. 135. Lisabonský patriarchát byl ustanoven dne 7.11.1716 bulou *In supremo apostolatus solio*. Srov. J. DUDA, Náčrt právnej ekleziologie, s. 187, pozn. 10. V této poznámce je chybně, označen za zakládajícího papeže Klement IX. namísto Klementa XI.

²⁰³ Srov. G. NEDUNGATT, Der Patriarch in der katholischen Kirche, s. 91.

²⁰⁴ Právo každého lisabonského patriarchy stát se kardinálem bylo obsaženo v jedné tajné klausuli konkordátu s Portugalskem z roku 1737. Srov. M. GRAULICH, Kardinalat altehrwürdig und funktionsfähig, in: I. Riedel-Spangenberg (ed.), Leitungsstrukturen der katholischen Kirche. Kirchenrechtliche Grundlagen und Reformbedarf, Freiburg 2002, s. 76-100, s. 83 (dále jen „M. GRAULICH, Kardinalat altehrwürdig und funktionsfähig“).

²⁰⁵ Srov. F. DOMÍNGUEZ, Lissabon, in: LThK, s. 952.

Jeruzalém - *Hierosolymitan(us) Latinorum* – latinský jeruzalémský patriarchát navazuje historicky na latinský patriarchát v Jeruzalémě založený křižáky. Apoštolskou konstitucí *Nulla celebrior* ze dne 23.7.1847 obnovil papež Pius IX. tento patriarchát, zatímco latinští patriarchové Konstantinopole, Alexandrie i Antiochie zůstali i nadále pouze titulárními patriarchy.²⁰⁶ Prvním jeruzalémským patriarchou po obnovení patriarchátu se stal biskup Josef Valerga.²⁰⁷ Vlastní příčina obnovení tohoto patriarchátu bývá někdy spojována s misionářským působením protestantů, kteří přišli do Svaté země v roce 1830, na což Řím reagoval obnovením jurisdikční správy.²⁰⁸ Jeruzalémský latinský patriarcha má pod svou správou oblast Palestiny, Jordánska a Kypru. Současný patriarcha Michel Sabbah je zároveň předsedou regionální biskupské konference *Conférence des Évêques Latins dans les Régions Arabes (C.E.L.R.A.)*.²⁰⁹

Patriarchát pro východní Indii - *Indiarum Orientalium* – byl ustanoven konkordátem podepsaným dne 26.6.1886 byl mezi Svatým stolcem a Portugalskem, ve kterém mj. papež Lev XIII. zakládá patriarchát pro východní Indii se sídlem v Goa.²¹⁰ Dříve spadalo pod církevní správu arcibiskupství Goa území portugalských provincií od Mysu dobré naděje po Macao. Východoindický patriarcha sídlí v Pádžím, ale jeho katedrálou je stále sv. Kateřina v Goa.²¹¹ V současnosti nese titul východoindického patriarchy Filipe Neri António Sebastião do Rosário Ferrão, arcibiskup z Goa a Damão.

Šestým latinským patriarchátem je patriarchát Řím.

4.3 Rozbor c. 438 CIC/1983

Nový Kodex kanonického práva pro latinskou církev se zmiňuje o patriarších pouze na třech místech, z nichž c. 350 § 1 a 2 má jasně na mysli pouze patriarchy východních obřadů, a nepodává žádnou definici patriarchy. C. 1558 § 2 ze sedmé knihy CIC o procesním právu umožňuje různým osobám - v tomto pořadí: kardinálům, patriarchům, biskupům - zvolit si místo pro své svědectví u církevního soudu. Zbývá tedy c. 438.

²⁰⁶ Srov. H. SCHWENDENWEIN, *Das Patriarchat in der katholischen Kirche*, s. 134.

²⁰⁷ Srov. F.R. GAHBAUER, *Die Pentarchie*, s. 399.

²⁰⁸ Srov. F.R. GAHBAUER, *Die Pentarchie*, s. 399, pozn. 1422.

²⁰⁹ Srov. H. SCHWENDENWEIN, *Das Patriarchat in der katholischen Kirche*, s. 134.

²¹⁰ Srov. G. NEDUNGATT, *Der Patriarch in der katholischen Kirche*, s. 91. Duda uvádí odlišné datum, a to 1.10.1886, které se také nachází v *AnnPont* 2006, srov. J. DUDA, *Náčrt právnej ekleziologie*, s. 187, pozn. 12.

²¹¹ Srov. H. SCHWENDENWEIN, *Das Patriarchat in der katholischen Kirche*, s. 136.

Kánon 438 převzal obsah c. 271 CIC/1917: „*Patriarchae aut Primatis titulus, praeter praerogativam honoris et ius praecedentiae ad normam can. 280, nullam secumfert specialem iurisdictionem, nisi iure particulari de aliquibus aliud constet.*“

C. 280 určuje pořadí v hierarchii: „*Patriarcha praecedit Primati, Primas Archiepiscopo, hic Episcopis; salvo praescripto can. 347.*“

Precedenční právo obsažené v těchto dvou starých kánonech se do nového Kodexu nedostalo a bylo přenecháno liturgickému právu.²¹²

C. 438 tedy zní: „*Patriarchae et Primatis titulus, praeter praerogativam honoris, nullam in Ecclesia latina secumfert regiminis potestatem, nisi de aliquibus ex privilegio apostolico aut probata consuetudine aliud constet.*“

Oba tituly, patriarcha i primas, jsou v latinské církvi pouze čestnými tituly, samy o sobě nejsou spojeny s jurisdikční mocí, „pokud z papežského privilegia nebo schváleného obyčeje neplyne něco jiného.“ Münsterský komentář zde odkazuje na Dekret o pastýřské službě biskupů v církvi, kde se o diecézních biskupech uvádí: „Jednotliví biskupové, kterým byla svěřena do péče místní církev, pastorují své ovce ve jménu Páně pod papežovou autoritou jako jejich vlastní, řádní a bezprostřední pastýři, a to tím, že vůči nim plní úkol učit, posvěcovat a vést. Sami však ať uznávají práva, která zákonitě přísluší patriarchům nebo jiným hierarchickým autoritám.“²¹³ Tato argumentace je dle mého názoru zavádějící, neboť koncil zde měl pravděpodobně na mysli východní katolické patriarchy – odkazuje totiž na Dekret o východních katolických církvích (OE 7-11). V c. 438 se výslovně opakuje jurisdikční nárok c. 1 Kodexu kanonického práva, že jeho normativa platí pouze pro latinskou církev.

Podle některých autorů jsou výpovědi o patriarchální struktuře církve v novém latinském Kodexu velmi nedostatečné, protože v tomto Kodexu nejsou zapracovány ani pojednání druhého vatikánského koncilu o patriarších.²¹⁴

²¹² Srov. O. STOFFEL, Münsterischer Kommentar 438/1 (dále jen „MK“).

²¹³ CD 11.

²¹⁴ Srov. F.R. GAHBAUER, Die Patriarchalstruktur auf dem Zweiten Vatikanischen Konzil, s. 409.

5. Papež jako patriarcha Západu

V prvním tisíciletí byl římský biskup jednoznačně považován zároveň za patriarchu západní církve. V druhém tisíciletí, tedy už v době rozdělené církve, se mu podařilo získat v církvi primaciální postavení a pravomoci ostatních katolických patriarchů byly velmi omezeny. Ekleziologie I. vatikánského koncilu bývá nazývána univerzalistickou²¹⁵, protože odvozuje veškerou autoritu v církvi od papeže. To pozměnil II. vatikánský koncil, když přisoudil diecézním biskupům v rámci jejich teritoria také řádnou, vlastní a bezprostřední moc (CD 11. Srov. též c. 381 § 1). Církevní texty novější doby, včetně dokumentů druhého vatikánského koncilu, nerozlišují mezi pravomocemi římského biskupa na základě jeho patriarchálního postavení (jako hlavy latinské církve) a jeho papežským primátem (jako hlavy celé katolické církve). I po koncilu se však ještě objevuje v oficiálních církevních textech či proslovech označení římského biskupa jako „patriarcha“. Například papež Pavel VI. v souvislosti s přijetím východních katolických patriarchů do kolegia kardinálů pronesl: *„Item, cum a nonnullis probetur eos, qui praecelsum munus patriarchale obeant, aggregari Sacro Cardinalium Collegio, quod est institutum Romanum atque Latinum, perpenditur, an convenient Venerabilibus Patriarchis Ecclesiarum Orientalium, cum hac Apostolica Sede communionem habentium, parem participationem electionis Romani Pontificis proponere, qui, ut nemo ignorat, non est solum Patriarcha Ecclesiae Latinae, verum etiam ut successor Petri, caput totius Ecclesiae et, iuxta sententiam Concilii Vaticani Secundi, unitatis tum Episcoporum tum fidelium multitudinis perpetuum ac visibile principium et fundamentum. Praedicti vero Patriarchae, si casu ferat, electionem huiusmodi solummodo participare potuerunt, si legitime electi, a Summo Pontifice communionem explicite acceperint.“*²¹⁶ Také papež Jan Pavel II. prohlásil: „Nástupce Petřův, to znamená biskup římský,... má své místo uprostřed starých patriarchálních církví.“²¹⁷

Papežský titul „patriarcha Západu“ („Patriarca dell'Occidente“) se objevil v ročence *Annuario Pontificio* poprvé v roce 1863, byl umístěn mezi tituly „*Sommo Pontefice della Chiesa Universale*“ a „*Primate d'Italia*“.

²¹⁵ Srov. J.B. HILBERATH, *Der Bischof von Rom: Papst und Patriarch*, in: *Herders Theologischer Kommentar*, sv. 5, 2005, s. 173-177, s. 173 (dále jen „J.B. HILBERATH, *Der Bischof von Rom: Papst und Patriarch*“).

²¹⁶ Promluva Pavla VI ze dne 24.3.1973, in: *AAS* 65 (1973), 248-249, převzato z: M. GRAULICH, *Kardinalat althrwürdig und funktionsfähig*, s. 92, pozn 46.

²¹⁷ *Allocuzione di Giovanni Paolo II all'Assemblea Plenaria della Commissione per la Revisione del Codice di diritto canonico orientali*, in: *L'Osservatore Romano* 13.11.1988, převzato z: J.B. HILBERATH, *Der Bischof von Rom: Papst und Patriarch*, s. 177, pozn. 93.

5.1 Téma „Patriarcha Západu“ v novodobé kanonistické a teologické literatuře

Také učebnice ekleziologie či ekleziologie práva uvádějí alespoň zmínku o papeži jako římském patriarchovi. Vždyť jestliže existuje církev latinská (a to je evidentní, např. cc. 1, 111, 112, 438), musí někdo stát v jejím čele. V pokoncilní době se objevily velmi rozdílné názory na toto téma, které měly někdy až emocionální příděch.

5.1.1 Autoři odmítající titul „Patriarcha Západu“

Bývalý sekretář Papežské komise pro reformu Kodexu východního kanonického práva Ivan Žužek SJ byl přesvědčen, že pojem *ecclesia sui iuris* není použitelný pro latinskou církev ve stejném smyslu jako pro východní katolické církve a papežský titul „patriarcha Západu“ je absorbován papežským primátem: „...co se týče latinské církve, která je tedy *Ecclesia ritualis sui iuris*, což jasně vyplývá z kánonů 111 a 112 Kodexu kanonického práva z roku 1983, je takové povahy, kterou není možno vměstnat do nějakých právních norem, ačkoli tituly římského velekněze obsahují také titul „patriarcha“. Jestliže mluvíme o římském veleknězi jako o „patriarchovi Západu“, musíme mít na paměti, že v rozmezí primaciální pravomoci, kterou propůjčil Kristus Petrovi a jeho nástupcům, není možné dělat *adequatae distinctiones* mezi jeho pravomocemi římského biskupa, primase Itálie a patriarchy Západu.“²¹⁸ Žužek se domnívá, že je nemožné srovnávat strukturu církve latinské s východními patriarchálními církvemi: „Je proto nemožné, aby struktura latinské církve byla stejná či analogická k východní *Ecclesia patriarchalis*, ve které (vzhledem k tomu, že není struktury *iuris divini*, ale pouze *iuris ecclesiastici*, i kdyby *Divina autem Providentia* – LG 23) je patriarchovi připsána pouze moc omezená *ad normam iuris* a docela často podmíněná souhlasem synody biskupů, která má své vlastní specifické pravomoci – ty mohou být dokonce exkluzivní, jako například ty, jež se týkají legislativní moci v celém patriarchátu.“²¹⁹

Ivan Žužek má být také autorem proslovu kardinála státního sekretáře Angela Sodana ze dne 22.11.2001 u příležitosti 10. výročí od začátku platnosti východního Kodexu. Kardinál Sodano mj. pojednával o božském původu episkopátu, o Petrově primátu a vykonávání tohoto primátu. K primátu konkrétně řekl, že „...v Kristově církvi není žádná pravomoc, která by

²¹⁸ I. ŽUŽEK, *The Ecclesiae Sui Iuris in the Revision of Canon Law*, in: René Latourelle (ed.), *Vatican II. Assessment and Perspectives*, 1. sv., New York 1989, s. 297-298, citát převzat z: J.D. FARIS, *The Latin Church sui iuris*, s. 289.

²¹⁹ *Ibid.*, s. 289-290.

přesahovala biskupy a ještě méně patriarchy, kromě oné nejvyšší moci, jíž předal Kristus Petrovi a jeho následovníkům...Patriarchové a patriarchální synody mají *iure canonico* podíl na nejvyšší církevní autoritě, která může jako jediná autorita založená Kristem určit výkon biskupské moci. Kromě toho může nejvyšší církevní autorita tento podíl zvětšit a jeho dimenze rozšířit.²²⁰

Teologem, který je nejvíce spojován se snahami odstranit titul „patriarcha Západu“, je Adriano Garuti OFM, bývalý člen Kongregace pro nauku víry. Jeho studie „Il Papa Patriarcha d'Occidente?“²²¹ z roku 1990 představuje historicko-dogmatický úvod do této problematiky. Garuti se domnívá, že titul „patriarcha Západu“ neměl už od počátku pentarchie pro římské papeže velký význam, neboť byl zatlačen jurisdikčním nárokem papežského primátu nad celou církví. „Na druhou stranu se zdá, že papež nevykonával dvě privilegia charakteristická pro východní patriarchy: svolávání patriarchální synody a exkluzivní právo svěcení metropolitů ani obyčejných biskupů.“²²² V byzantské říši byla církev závislá na císaři, kompetence kolegia patriarchů byla omezena pouze na duchovní a dogmatickou oblast. Podle Garutiho se papežský titul *patriarcha romanus* poprvé objevuje na počátku 7. století v díle Isidora Sevilského a prvním papežem, který se označil jako *Romae Patriarcha* byl Theodor I. v roce 642.²²³ V Římě převládala idea triarchie, o pěti patriarchátech hovoří teprve 4. konstantinopolský koncil (870). Po schizmatu 1054 vystupuje v latinských církevních dokumentech zřetelný rozdíl mezi východními patriarchy a patriarchou Západu, který je označován také jako *summus et universalis patriarcha*. Definitivně byl papežský titul „patriarcha Západu“ zaveden až v 16.-17. století.²²⁴ Jako patriarcha Západu byl římský biskup postaven naroveň východním patriarchům, jako římský papež vykonává jurisdikci nad celou církví, tedy i nad územím, které je podřízeno východním patriarchům. Garuti je přesvědčen, že patriarchální autorita římského papeže nebyla zřetelně oddělena od pravomoci vycházející z jeho primátu. Východní patriarchové získali svá práva a privilegia od římského papeže, protože pravomoci nadbiskupské úrovně mohou být propůjčeny pouze papežem či ekumenickým koncilem. Garuti odmítá, že by patriarchové pentarchie měli kolektivní odpovědnost v církvi. Propůjčení palia patriarchům stejně jako možnost apelace v *causae maiores* se dělo na základě primaciálního, ne patriarchálního práva. V roce 1863 byl titul „patriarcha Západu“ poprvé uveden v *Annuario Pontificio*. Toto téma se také krátce

²²⁰ A. SODANO, Rede von Kardinalstaatssekretät Angelo Sodano vom 22. November 2001 an die Teilnehmer des Kongresses zum 10. Jahrestag der Inkraftsetzung des „Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium“, in: AfkKR 170 (2001) 495-499, s. 496.

²²¹ A. GARUTI, *Il Papa Patriarcha d'Occidente?* Studio storico dottrinale, Bologna: Edizioni Francescane, 1990.

²²² *Ibid.*, s. 32.

²²³ *Srov. ibid.*, s. 34.

²²⁴ *Srov. ibid.*, s. 55.

projednávalo na I. vatikánském koncilu, kde se někteří koncilní otcové snažili o zachování tohoto papežského titulu a práv patriarchů, přičemž měl být k definici papežského primátu přidán dovětek formulace florentského koncilu: „...salvis videlicet privilegiis omnibus et iuribus eorum“.²²⁵ Projednávala se také otázka, zda jsou východní církve a církev západní sestrami.²²⁶ Přesto bylo hodně koncilních otců proti všem těmto názorům, a to s hlavním argumentem, že privilegia patriarchů, která pocházejí pouze z církevního práva, nemohou omezit papežský primát založený na božském právu. To podporovali také dva východní koncilní otcové. Zároveň bylo poukázáno na nebezpečnost patriarchální struktury a pentarchie. Garuti po rozboru kapitoly o I. vatikánském koncilu trvá na tom a opakuje to posléze i v závěru, že patriarchální struktura církve je typická pouze pro křesťanský Východ a římský papež proto nemůže být považován za patriarchu Západu.²²⁷ Kdyby byla přijata východní koncepce pentarchie, která staví patriarchální polycentrismus proti papežskému monarchismu, vznikl by rozpor s učením o papežském jurisdikčním primátu I. vatikánského koncilu. V rozboru II. vatikánského koncilu zmiňuje Garuti všechny významné osobnosti, které se zasadily na koncilu o nezamlčení patriarchální struktury. Ve srovnání s I. vatikánským koncilem se na tomto koncilu mnohem více debatovalo o patriarchátech. V závěru své práce Garuti konstatuje, že „titul „patriarcha Západu“ se objevuje ještě dnes mezi jinými v *Annuario Pontificio*. Na závěr tohoto bádání je možno se ptát, zda by nebylo vhodné, aby byl tento titul odstraněn.“²²⁸ Garuti shrnul a zopakoval hlavní myšlenky své práce v článku z roku 1995 s názvem „Ancora a proposito del Papa Patriarca d'Occidente“²²⁹, kde také polemizoval s některými názory z Gahbauerovy knihy „Pentarchietheorie“ z roku 1993.

²²⁵ Srov. *ibid.*, s. 144-146.

²²⁶ „...Disciplina orientalis et occidentalis ecclesiae una est eo respectu, quia et una et alia disciplina catholica est... Ecclesia orientalis et occidentalis sunt sorores duae, quae externa forma et specie ab invicem differunt...sed tamen sunt sorores, sunt aequales eiusdem dulcis matris ecclesiae filiae.“ *Ibid.*, s. 151, pozn. 33.

²²⁷ „L'istituto patriarcale venne infatti considerato come una realtà puramente disciplinare, che non rientra nella struttura data da Cristo alla sua Chiesa. Esso si è sviluppato gradualmente, favorito da diversi fattori, ed è stato sancito dagli antichi concili: ma si tratta di una forma di organizzazione ecclesiale caratteristica ed esclusiva dell'Oriente, che non trova riscontro in Occidente. Soprattutto fu categoricamente esclusa ogni forma di pentarchia intesa come compartecipazione dei cinque patriarchi – compreso quello di Roma – al governo della Chiesa, anche se nel solo campo della disciplina.“ *Ibid.*, s. 175-176.

²²⁸ „Anzi, ancor oggi nell' *Annuario Pontificio* tra i diversi titoli del Papa figura anche quello di „Patriarca dell'Occidente“. Al termine di questa ricerca ci si potrebbe chiedere se non fosse opportuno che non vi figurasse più.“ *Ibid.*, s. 270.

²²⁹ A. GARUTI, Ancora a proposito del Papa Patriarca d'Occidente, in: *Antonium* 70 (1995) 31-45.

Církevní historik Rudolf Schieffer považuje debatu o římském papeži za „dobově podmíněnou a dávno uzavřenou kapitolu dějin církevní struktury“²³⁰, přičemž se na prvním místě opírá o Garutiho studii. Titul „patriarcha Západu“ se sice stále objevuje v papežské ročence, ale slovníky kanonického práva uvádějí, že se jedná pouze o čestný titul.²³¹ Podle Schieffera může být toto téma snadno nepochopeno a proto jsou představitelné naprosto odlišné přístupy k této problematice.²³² Autor považuje instituci patriarchátu za záležitost čistě východní. V dějinách církve se někteří římsí papežové stali obětí své patriarchální role, protože Východ (převážně Byzanc) od nich očekával vládu nad celým křesťanským Západem, což ovšem neodpovídalo skutečnosti. Pokud Řím souhlasil s představou kolegia patriarchů, tak se jednalo o triarchii, ne pentarchii, a to s pevným postavením Říma v čele. Pentarchie totiž vyvolávala obavu, že by papež mohl přijít o své primaciální postavení.²³³ Na IV. lateránském koncilu byl římský papež prakticky vyňat ze společenství pěti patriarchů, a tak zůstala na Východě tetrarchie. Ekumenické pokusy o obnovení pentarchie si zaslouží sympatii, ale „pro historika znamenají stále cosi anachronického, protože podmínky církevního života v současnosti a budoucnosti jsou zásadně odlišné od těch, které kdysi podnítl vznik patriarchální struktury.“²³⁴ Tato struktura byla v době svého vzniku nástrojem císařovy církevní politiky. „Teprve když se vymanili z tohoto svazku, tzn. když nebyli nebo nezůstali patriarchy Západu, mohli římsí biskupové kráčet dějinnou cestou, která jim umožnila stát se ve vrcholném středověku nejvyššími ochránci církevní autonomie vůči každé pozemské moci. Cenou za tento úspěch byl rozchod s řeckou církví...“²³⁵ Tedy jinak řečeno, podle Schieffera bylo největším úspěchem římského papežství získání plné moci nad církví, avšak za cenu církevního schizmatu.

²³⁰ R. SCHIEFFER, Der Papst als Patriarch von Rom, in: Michele Maccarrone (ed.), Il primato del Vescovo di Roma nel primo millennio. Ricerche e testimonianze. Atti del Symposium Storico-teologico (Roma, 9-13 Ottobre 1989), Città del Vaticano 1991, s. 433-451, s. 433.

²³¹ „Zwar ist „Patriarca dell'Occidente“ auch nach den Bereinigungen im Gefolge des Zweiten Vatikanums im Vorrat der offiziellen, regelmäßig im Annuario Pontificio aufgereihten Epitheta ornantia des römischen Pontifex geblieben, doch beeilen sich die kanonistischen Handbücher und Nachschlagewerke zu versichern, daß es dabei um einen !reinen Ehrentitel“ ohne juristische Bedeutung handele, da nach Canon 438 des Codex iuris canonici von 1983 mit der Patriarchenwürde in der lateinischen Kirche keine spezifischen Kompetenzen verbunden seien...“ Ibid., s. 433.

²³² „Was nur noch in zeremoniell-protokollarischer Stilisierung in Erscheinung tritt, wird leicht mißverstanden. Es kann ebenso schnell als überholt abgetan werden wie als Erbstück einer vermeintlich besseren Vergangenheit auffallen und neu ins Gespräch kommen.“ Ibid., s. 434.

²³³ „...das Pentarchie-Konzept den Patriarchat von jeder petrinischen Legitimation löste und damit die Möglichkeit eröffnete, den Papst als Inhaber des Primates aus diesem Fünfter-Kreis herauszuheben...“ Ibid., s. 449.

²³⁴ Ibid., s. 450.

²³⁵ Ibid., s. 451.

Dalšími autory v německém prostředí, kteří považují titul „patriarcha Západu“ pouze za čestné označení, jsou kanonisté René Metz a Oskar Stoffel. Pro toto svoje pojetí ovšem nerozvíjejí obsáhlé teorie.²³⁶

Pravoslavný autor John Meyendorff ve své studii uvádí, že v období od 4. do 11. století římský biskup neměl patriarchální jurisdikci nad celým Západem a ani ji nevyžadoval. Východní patriarchové považovali existenci západního patriarchátu za samozřejmou, ale ve skutečnosti žádný takový patriarchát neexistoval. Římský biskup byl sice příležitostně nazýván „patriarcha“ a jeho sídlo v Lateránu „patriarchát“. Avšak jeho patriarchální jurisdikce, především svěcení metropolitů, byla omezena pouze na deset provincií ve střední, jižní Itálii, na Sicílii a Korsice. Církve v ostatních západních zemích byly zcela nezávislé a autokefální.²³⁷ Pentarchie patriarchátů měla zajišťovat komunikaci s centrem říše a také systém ekumenických koncilů, naneštěstí byla už v 6. století více teorií než skutečností a melchitské patriarcháty přežily v zemích s monofyzitskou většinou pouze za císařské pomoci, přičemž ztratily mnoho ze své samostatnosti.²³⁸

5.1.2 Autoři podporující instituci latinského patriarchy

Patrolog Ferdinand R. Gahbauer OSB vyjádřil své názory na patriarchální strukturu celé církve již v několika studiích. Ve své nejobsáhlejší práci s názvem „Die Pentarchietheorie. Ein Modell der Kirchenleitung von den Anfängen bis zur Gegenwart“ z roku 1993 velmi podrobně rozebírá ideu pentarchie a její odezvu v průběhu dějin na Východě i Západě. Konfrontuje také navzájem obě hlavní ideje kolegia patriarchů – pentarchie a triarchie a dochází k závěru, že západní teologie pomocí teorie triarchie odmítala pentarchii, přičemž se nedochoval žádný byzantský text, který by byl zaměřen proti triarchii.²³⁹ Gahbauer považuje model pentarchie za systém, který by mohl pomoci při katolicko-pravoslavných setkáních a debatách o podobě církve po případném znovusjednocení.²⁴⁰ Gahbauerův postoj se naprosto odlišuje od Garutiho, k jehož knize má ve

²³⁶ Srov. R. METZ, Der Papst, in: HdbKathKR, J. Listl (ed.), Regensburg 1983, s. 256. O. STOFFEL, MK CIC 331/3, 438/1.

²³⁷ J. MEYENDORFF, Rom und Konstantinopel, s. 198.

²³⁸ Srov. *ibid.*, s. 200.

²³⁹ Srov. F.R. GAHBAUER, Die Pentarchietheorie, s. 426.

²⁴⁰ Další Gahbauerovy studie k dialogu západní a východní církve: F.R. GAHBAUER, Der orthodox-katholische Dialog, spannende Bewegung der Ökumene und ökumenische Spannungen zwischen den Schwesternkirchen von den Anfängen bis heute, Paderborn 1997 a F.R. GAHBAUER, Die Regensburger Ökumenischen Symposien und der nachkonziliare ost-westliche Dialog, Paderborn 1995.

svém novém článku²⁴¹ několik připomínek. Garutiho závěry považuje za kontroverzní. Gahbauer opravuje některé teze, kterým Garuti přikládá primaciální význam. Patriarchální titul římského biskupa se objevil poprvé již v roce 450, tedy v době vzniku patriarchálních struktur na Východě, a ne až za císaře Justiniána.²⁴² Gahbauer nesouhlasí s tezí, že patriarchální struktury pocházejí z křesťanského Východu, neboť na Západě se už od 6. století objevují kromě římského patriarchy i další hierarchové, kteří měli skutečné patriarchální pravomoci, třebaže někteří neměli titul „patriarcha“ – vytvoření vlastního ritu (Aquila, Milán), primaciální postavení v zemi (Lyon), vlastní misijní činnost (Milán), vlastní církevní právo (Španělsko).²⁴³ Garuti vychází z předpokladu, že pentarchie vylučuje papežský primát. Přitom nebere v potaz jeden významný text, a to řeč patriarchy Nikefora z Konstantinopole na II. nicejském koncilu (787) o významu římské církve. Bez církve Říma by nebylo možné, aby nějaké v církvi diskutované dogma získalo schválení a obecné uznání. Řím měl tedy uvnitř pentarchie čestné postavení ve věcích víry.²⁴⁴ V Garutiho koncepci papežského primátu převažuje především učení I. vatikánského koncilu. Garuti věří, že papež přidělil patriarchům jejich pravomoci a privilegia, to však platí pouze pro patriarcháty sjednocené s Římem, neboť kompetence patriarchů pentarchie jsou výsledkem politických jsou výsledkem politických a konciliárních procesů ve staré církvi.²⁴⁵ Gahbauer zmiňuje ekumenickou diskuzi ohledně možné budoucí podoby papežského úřadu a možného odlišování různých papežských úřadů. Například právo volně obsazovat biskupské stolce, předpisy ohledně kněžského celibátu, půstu, ritus pro slavení eucharistie i dalších svátostí a modlitby hodin může stanovit římský biskup jako patriarcha latinské církve.²⁴⁶ Nedostatkem Garutiho práce je také vynechání významné a slavné věty tehdejšího kardinála Ratzingera: „Po Východu se ohledně nauky o primátu nemusí požadovat více, než se žilo a formulovalo v prvním tisíciletí.“²⁴⁷ Tato věta se v ekumenickém dialogu často cituje, přestože ve světle dějinného vývoje není zcela neproblematická. Na závěr pokládá Gahbauer otázku: „Pokud je patriarchální struktura charakteristická skutečně pouze pro Východ, naproti tomu centrální primát pro Západ, jak se pak může v církvi uskutečnit jednota?“ Tyto dvě fundamentálně odlišné ekleziologie by byly

²⁴¹ F.R. GAHBAUER, *Der Papst als Patriarch des Westens. Eine theologische Auseinandersetzung mit Adriano Garuti: „Il papa patriarca d'occidente“*, in: *Der christliche Osten* 62 (2-2007) 101-114 (dále jen "F.R. GAHBAUER, *Der Papst als Patriarch des Westens*") .

²⁴² Srov. *ibid.*, s. 110.

²⁴³ Srov. *ibid.*, s. 110-111.

²⁴⁴ Srov. *ibid.*, s. 112.

²⁴⁵ Srov. *ibid.*, s. 112.

²⁴⁶ Srov. *ibid.*, s. 112-113.

²⁴⁷ „Man muss vom Osten nicht mehr an Primatslehre verlangen als im ersten Jahrtausend gelebt und formuliert wurde.“ *Ibid.*, s. 113.

neslučitelné. Úřady v církvi nemají (mít) nic společného s výkonem moci, ale se službou jednotě a společenství církve.²⁴⁸

Kanonista George Nedungatt SJ, východní katolík původem z Indie, pronesl na konferenci ve Vídni, uspořádané v březnu 2000 u příležitosti vydání latinsko-německého východního Kodexu velmi ostrou kritiku přístupu latinské církve k východním sjednoceným církvím.²⁴⁹ Autorovi se zdá, že 40 let po koncilu je potřeba stále ještě vysvětlovat, co vlastně jsou katolické východní církve a jaký je jejich původ, neboť například v oficiálním dokumentu z Balamandu z roku 1993 jsou všechny tyto církve shrnuty pod názvem s částečně pejorativním nádechem „uniaté“, a uvádí pět příkladů unií, které nevznikly misionářským působením latinských duchovních (katolická církev melchitská, maronitská, bulharská, italo-albánská a syro-malabarská).²⁵⁰ Šest latinských patriarchátů člení Nedungatt do tří skupin – čtyři čistě titulární patriarcháty (Benátky, Západní Indie, Lisabon, Východní Indie), Jeruzalém jako samostatná kategorie a nakonec patriarchát Řím, který se ovšem v *Anuario Pontificio* uvádí jako patriarchát Západu. V současnosti „průměrný katolík pravděpodobně neví, kdo je patriarcha Západu“, ale skutečnost, že se v ročence stále objevuje, dokládá věrnost tradici a také dřívější četnost používání samotnými papeži. Nedungatt se se vši rozhodností staví proti „určitým autorům“, pro které je role papeže jako hlavy latinské církve „zastíněna a absorbována“ jeho primátem, a kteří tvrdí, že titul „patriarcha Západu“ byl papeži vnucen východními církvemi. Ve středověké katolické církvi převládala západní ekleziologie, což byla „z velké části papežsky orientovaná hierarchologie, která byla konstruována na základě zastaralých exegezí a právě tak zastaralé teologie *ius divinum*“, která se patriarcháty téměř vůbec nezabývala. Také současná západní katolická ekleziologie je „bezpatriarší“, čehož je přesvědčivým důkazem „Katechismus katolické církve, který ve své editio typica z roku 1997 ani v jedné poznámce pod čarou nezmiňuje katolické patriarchy.“²⁵¹ Nedungatt rozděluje papežské tituly na teologické a pak na ty, které označují rozdílné církevní úřady (římský biskup, arcibiskup a metropolita provincie Řím, primas Itálie, patriarcha Západu a Pontifex

²⁴⁸ Ibid., s. 113.

²⁴⁹ Přetištěno jako: G. NEDUNGATT, Der Patriarch in der katholischen Kirche, in: Gerosa, Libero; Demel, Sabine (ed.), Patriarchale und synodale Strukturen in den katholischen Ostkirchen, Münster 2000, s. 83-121. (Přepřacovaná verze: The patriarchal Ministry in the Church of the third Millennium, in: The Jurist 61 (2001) 1-89)

²⁵⁰ Srov. *ibid.*, s. 89-90.

²⁵¹ „patriarchenlose“ (=„bezpatriarší“). V poznámce k tomuto Nedungatt dodává, že Katechismus je sepsán převážně v latinském duchu a proto se „nabízí otázka, nakolik je katolický.“ Ibid., s. 92-93. Stačí si prohlédnout internetové stránky Vatikánu, aby člověk zjistil, že např. CCEO není počítán mezi základní dokumenty církve (*Grundlegende Texte*), kde se v následujícím pořadí nachází: Bible, Katechismus katolické církve, Kodex kanonického práva, Dokumenty II. vatikánského koncilu, „knihy“, „jubileum 2000“. Tot' vše. Nikde na vatikánských internetových stránkách se mi nepodařilo najít CCEO ani seznam východních katolických církví. Srov. www.vatican.va.

summus univerzální církve). Tituly druhé skupiny nevznikly jako pouhé čestné tituly, nýbrž označovaly církevní úřady spojené s jurisdikční mocí. Nedungatt uvádí příklad papeže Pavla VI., který při slavnostním vstupu do lateránské baziliky dne 10.11.1963 připomněl titul „patriarcha Západu“, jež má své místo mezi ostatními papežskými tituly.²⁵² A Nedungattova přednáška vrcholí slovy: „Někteří autoři, kteří jsou zřejmě katoličtější než papež, by rádi viděli, kdyby svůj titul patriarcha Západu odmítl (tj. papež) jako zastaralý a bezvýznamný, nebo minimálně ho nechal rozplynout v plnosti nejvyšších papežských pravomocí... Nemohou snést pohled na papeže, který je na stejné úrovni jako patriarchové. Jiní pak trvají na tom, že přiměřené ocenění úřadu patriarchy Západu má ekumenický význam, protože patriarchální pravomoci mohou být od papežských jasně odděleny. Jistě, pokud někdo vychází z teologické premisy, že pravomoci papežského úřadu jsou ‚božského práva‘ a pravomoci patriarchy nikoli, pak z toho logicky vyplývá, že oba úřady jsou skutečně rozdílné...“²⁵³ Nedungatt dále mj. zmiňuje problém jurisdikce, kdy východní církve jsou teritoriálně omezeny, zatímco latinská církev nikoli.²⁵⁴ V rané církvi Řím vytvořil teorii triarchie oproti pentarchii a římský stolec se z původního postavení mezi ostatními patriarcháty povýšil nad ně. Tento vývoj vyvrcholil 1. vatikánským koncilem s jeho přepjatou „petrologií“.²⁵⁵ Toto vše souvisí s převládající dvoustupňovou západní ekleziologií, ve které episkopát a primát spočívají v právu božském a proto zde už nezbývá místo pro patriarchát. Kdyby patriarcháty tvořily mezistupeň mezi místní a univerzální církví, mohly by zabránit oběma extrémům – centralizaci i fragmentalizaci.

Kanonista a východní katolík John D. Faris se ve své studii „The Latin Church sui iuris“ vypořádává s tématem rovnosti latinské církve a církví východních sjednocených. Až do konce 19. století (přesněji řečeno do apoštolského listu *Orientalium dignitas* papeže Lva XIII. z roku 1894) měly východní katolické církve méněcenné postavení ve srovnání s církví západní. Papež Benedikt XIV. v apoštolské deklaraci *Etsi pastoralis* z roku 1726 prohlásil latinský ritus za nadřazený ritu řeckému, což souviselo s učením o římské církvi jako matce a

²⁵² Pavel VI.: „Vescovo di Roma, percì Successore di Pietro, percì Vicario di Cristo, Pastore della Chiesa universale, Patriarca dell'Occidente e Primate d'Italia.“ In: *Insegnamenti di Paolo VI*, 1, Città del Vaticano 1963, 306. Převzato z: G. NEDUNGATT, *Der Patriarch in der katholischen Kirche*, s. 93-94.

²⁵³ *Ibid.*, s. 94. Tato řeč je snad příliš emotivní, lze poznat, že se toto téma Nedungatta osobně dotýká. K přirovnávání papeže k patriarchům dodává v poznámce pod čarou, že jasné srovnání poskytují dvě fotografie uveřejněné v periodiku *Nuntia*: 1. Papež Pavel VI. sedí uprostřed řady orientálních katolických patriarchů a otevírá dne 18.3.1974 kodifikační práce PCCICOR (*Nuntia* 30 (1990) 7, 32a). 2. Papež Jan Pavel II. sedí po ukončení těchto prací dne 25.10.1990 uprostřed řady kardinálů a oficiálních zástupců a představuje CCEO shromáždění, ve kterém sedí i patriarchové (*Nuntia* 31 (1990) 32a). Domnívám se však, že rozdíl není tak markantní, jak Nedungatt uvádí, ale nechť čtenář posoudí sám: příloha č. 4, s. VII a příloha č. 5, s. VIII.

²⁵⁴ Srov. G. NEDUNGATT, *Der Patriarch in der katholischen Kirche*, s. 102-103.

²⁵⁵ V raných vydáních *Enchiridion Symbolorum* od Heinricha Denzingera bylo jméno Petrus práno vždy velkými písmeny (PETRUS), takové cti se v tomto díle nedostalo ani jménu Ježíš nebo Bůh. Srov. *ibid.*, s. 116.

učitelce ostatních církví.²⁵⁶ Proto byla také pro latinské katolíky zakázána změna ritu. V dekretu *Orientalium Ecclesiarum* se slavnostně vyhláší, že „církev Východu i Západu mají právo a povinnost řídit se vlastními zvláštními řády“ (OE 5). Z toho vyplývá, že i latinská církev musí mít vlastní správu. Římský papež je tedy *pater et caput* latinské církve, ovšem je obtížné odlišit tuto jeho úlohu od primátu. Většina patriarchů má v titulu název hlavního města svého teritoria (výjimkou je patriarcha kilíkijský), proto by byl důslednější papežský titul „patriarcha Říma“. Ve východním Kodexu z roku 1990 je církev latinská jedinou církví *sui iuris*, která je konkrétně jmenována (např. cc. 41, 207 CCEO).²⁵⁷ Latinský Kodex označuje katolické církve termíny *Ecclesia ritualis* nebo *Ecclesia ritualis sui iuris*. Tyto církve ovšem nejsou v latinském Kodexu definovány, proto musíme převzít definici z Kodexu východního: „*Coetus christifidelium hierarchia ad normam iuris iunctus, quem ut sui iuris expresse vel tacite agnoscit suprema Ecclesiae auctoritas, vocatur in hoc Codice Ecclesia sui iuris*“ (c. 27 CCEO). Faris se konfrontuje s názory Ivana Žužeka ohledně statutu latinské církve a dochází k názoru, že latinská církev je církví *sui iuris* a *sui generis*.²⁵⁸ Velikost latinské církve znemožňuje vytvořit strukturu identickou s východními katolickými církvemi. Existují však dvě možnosti dalšího vývoje. Zaprvé by nejvyšší církevní autorita mohla oddělit část latinské hierarchie a vytvořit tak nové církve *sui iuris*. Historickým precedentem pro tento akt by byl vznik patriarchátů Konstantinopol a Jeruzalém a také arcibiskupství na Kypru. Zadruhé by latinská církev mohla zahrnovat několik synod vždy v čele s vlastním předsedajícím. Kandidátem pro tento úkol jsou biskupské konference, jejichž pravomoce by se ovšem musely rozšířit. Patriarcha Západu by byl zodpovědný za promulgaci nové legislativy.²⁵⁹

Německý kanonista Winfried Aymans vyjadřuje politování nad tím, že reforma latinského Kodexu nezajistila jasnější oddělení pravomocí římského biskupa v jeho úřadu hlavy latinské církve a hlavy univerzální církve. Toto odlišení by ani tak nemělo praktický význam pro samotnou církev latinskou, jako spíše pro ekuménu. Aymans také vyjádřil zklamání, že projekt *Lex Ecclesiae Fundamentalis* nebyl v závěru prací papežem odsouhlasen, neboť tento zákoník jasně podporoval odlišování univerzální a latinské církve.²⁶⁰ Podle Aymanse římský papež není pouze nositelem čestného titulu „patriarcha Západu“, on skutečně patriarchou latinské církve je. Mohlo by se zdát, že tento výrok stojí v rozporu s

²⁵⁶ Srov. J.D. FARIS, *The Latin Church sui iuris*, s. 281.

²⁵⁷ Srov. *ibid.*, s. 282-284.

²⁵⁸ Srov. *ibid.*, s. 288-290.

²⁵⁹ Srov. *ibid.*, s. 292-293.

²⁶⁰ W. AYMANS, K. MÖRSDORF, *Kanonisches Recht. Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici*, 1. sv., Paderborn 1991, s. 55 (dále jen „W. AYMANS, K. MÖRSDORF, *Kanonisches Recht*“).

c. 438. „Tento výrok Kodexu se ale nevztahuje na papeže jakožto patriarchu latinské církve, nýbrž na ty tituly, které se příležitostně v latinské církvi objevují. Jurisdikční postavení papeže jako patriarchy latinské církve je právě důvodem pro c. 438. Postavení papeže jakožto patriarchy latinské církve by bylo nanejvýš ohroženo, kdyby ostatní patriarchální tituly vyjadřovaly víc než jen čestné přední místo.“ Mlčení II. vatikánského koncilu i nového latinského Kodexu o patriarchovi latinské církve bývá vysvětlováno rozplynutím této úlohy v primátu. „Nesmí se ovšem přehlédnout také církevněpolitické aspekty, a sice v souvislosti jak s východními katolickými církvemi tak s církví latinskou.“²⁶¹ Existuje ovšem jeden podstatný rozdíl ve struktuře církví Východu a Západu. Nejvyšší vedení východních církví spočívá ve spolupráci patriarchy se synodním orgánem, kdežto v latinské církvi není římský papež omezován nějakým společným synodálním orgánem, neboť zde žádný neexistuje.²⁶²

V českém prostředí se dosud o papeži jako patriarchovi západní církve nepochybovalo, základní kanonistické příručky jej se samozřejmostí považují vedle dalších úřadů také za patriarchu latinské církve.²⁶³ Tématu patriarchální struktury církve a patriarchy Západu se blíže věnoval ve své studii Damián Němec OP.²⁶⁴ Na základě rozboru struktury patriarchálních církví a jejím srovnáním s pravomocemi papeže a ustanovováním biskupů v západním patriarchátu, a to převážně pouze s použitím oficiálních církevních dokumentů, nedochází k jasnému závěru, pouze klade otázku, „zda by využití možností patriarchálního zřízení nebylo vhodnou formou, jak by po dosažení věroučné jednoty bylo možné řešit soužití křesťanů vycházejících z různých tradic, protože nebude možné, aby tu nastala nějaká uniformita – a zároveň je dnes již zřejmé, že by tato uniformita nebyla vskutku žádoucí.“

5.2 Názory několika teologů na patriarchální strukturu církve

Karl Rahner, jeden z hlavních koncilních teologů, napsal k tématu patriarchátu: „Pokud je to správně chápáno, může se také říci: Vlastní, ústavněprávní podstata patriarchátu patří v církvi k *ius divinum*.“²⁶⁵ To vyjadřuje jeho kladný postoj k patriarchální struktuře.

²⁶¹ W. AYMANS, K. MÖRSDORF, *Kanonisches Recht*, 2. sv., Paderborn 1997, s. 202.

²⁶² Srov. *ibid.*, s. 203.

²⁶³ Srov. J.R. TRETERA, *Církevní právo*, s. 35. A. HRDINA, *Kanonické právo*, Praha 2002, s. 240. Duda zmiňuje ve své učebnici římského velekněze jako jediného patriarchu v rámci latinské církve, který vlastní jurisdikci. Srov. J. DUDA, *Náčrt právej ekleziologie*, s. 187. Duda se taktéž zmiňuje o diskuzích k problematice chápání latinské církve jako církve *sui iuris*. Z CCEO vyplývá, že latinskou církev lze považovat za církev *sui iuris*, podle současných výkladů ale latinská diecéze není církví *sui iuris*. Srov. *ibid.*, s. 153.

²⁶⁴ D. NĚMEC, Papež jako patriarcha křesťanského Západu, in: *Revue církevního práva* 16 (2-2000) 105-119.

²⁶⁵ „Man kann, richtig verstanden, auch ruhig sagen: das eigentliche, verfassungstheologische Wesen des Patriarchats gehört zum *ius divinum* in der Kirche.“ K. RAHNER, *Über den Episkopat*, in: *Schriften zur*

Ještě před koncilem vydal Karl Rahner spolu s Josephem Ratzingerem knihu „Episkopat und Primat“.²⁶⁶ Apostolicita starých biskupských stolců spočívala podle autorů v tom, že ostatní věřící se na tato centra obraceli, aby se dozvěděli, zda nějaké učení skutečně odpovídá apoštolské tradici. Wilhelm de Vries však kritizuje několik Ratzingerových tezí – například když Ratzinger staví apoštolský původ do rozporu s patriarchálním principem, který je podle Ratzingera pokonstantinovský, má „administrativní význam a jeho působení je úzce spojeno s politickými a geografickými danostmi.“ Podle Vriese nehrál domnělý apoštolský původ v případě Alexandrie absolutně žádnou roli a Alexandrie byla mj. administrativním centrem dávno před Konstantinem. Ještě ostřeji Vries kritizuje Ratzingerův názor, podle kterého vedlo zaměnění původního nároku *sedes apostolica* k tragickému počátku sporů mezi Konstantinopolí a Římem. Vries toto chápe jako vyjádření lítosti nad vznikem patriarchátů, protože se jednalo o chybný vývoj, který nakonec více či méně nutně vedl ke vzniku schizmatu.²⁶⁷ Ratzinger také na několika místech prohlásil, že považuje za nutné rozlišovat mezi patriarchální úlohou římského biskupa a jeho posláním univerzálního pastýře.²⁶⁸

V době po koncilu sepsal Ratzinger studii „Das neue Volk Gottes“ zabývající se ekleziologickými otázkami.²⁶⁹ Bohužel o patriarchální struktuře církve zde není ani zmínka, rozebírá se pouze kolegialita biskupů a papežský primát. Později formuloval teolog Joseph Ratzinger svou dodnes známou a již výše v této práci citovanou větu: „Po Východu se ohledně nauky o primátu nemusí požadovat více, než se žilo a formulovalo v prvním tisíciletí.“²⁷⁰ Tím navázal na opata Johannese Hoecka, který se ve své koncilní řeči tázal, zda je možné odmítat sjednoceným východním církvím autonomii, ze které se těšily po celé první tisíciletí. Toto časové období bylo Hoeckem převzato z Vriesovy knihy „Rom und die Patriarchate des Ostens“, kterou také Hoeck ve svém projevu zmiňuje. Ratzinger, tehdy profesor a kuriální kardinál, vyslovil tuto větu během své přednášky v Grazu v roce 1977. A poté ji ještě několikrát zopakoval, například v roce 1984 na mnichovské konferenci na téma „Das Papstamt, Dienst oder Hindernis für die Ökumene.“ Gahbauer tuto Ratzingerovu větu

Theologie, sv. VI, Einsiedeln 1968, s. 416. Převzato z G. NEDUNGATT, Der Patriarch in der katholischen Kirche, s. 106.

²⁶⁶ K. RAHNER, J. RATZINGER, Episkopat und Primat, Freiburg 1961.

²⁶⁷ W. de VRIES, Die Entstehung der Patriarchate des Ostens und ihr Verhältnis zur päpstlichen Vollgewalt. s. 343-344.

²⁶⁸ Např. J. RATZINGER, heslo: Primat, in: LThK, Freiburg 1963, s. 761-763.

²⁶⁹ J. RATZINGER, Das neue Volk Gottes. Entwürfe zur Ekklesiologie, Düsseldorf 1972.

²⁷⁰ „Man muss vom Osten nicht mehr an Primatslehre verlangen als im ersten Jahrtausend gelebt und formuliert wurde.“ J. RATZINGER, Prognosen für die Zukunft des Ökumenismus: Ökumenisches Forum, Grazer Hefte für konkrete Ökumene 1/1977, s. 36. Převzato z: F.R. GAHBAUER, Der Papst als Patriarch des Westens, s. 113-114. Drobné odlišnosti v H.M. Biedermann, Der orthodox-katholische Dialog, s. 9: „...vom Osten nicht mehr an Primatslehre fordern, als auch im ersten Jahrtausend formuliert und gelebt wurde.“ Převzato z: F.R. GAHBAUER (ed.), Primum regnum Dei, s. 153.

trochu problematizuje, neboť ani první tisíc let křesťanství neprobíhalo naprosto ideálně (schizmata mezi Východem a Západem, vpád muslimů na původně křesťanská území, Konstantinova Donace).²⁷¹

O několik let později vydal Ratzinger svou další knihu zabývající k ekleziologii – „Zur Gemeinschaft gerufen“.²⁷² Opět zde ani jednou nepadne zmínka o patriarchální struktuře, místo toho autor uvádí pojem „primáty“. V poznámce pod čarou uvádí: „Petrovsky založené ‚primáty‘, které pocházejí ze staré teologické tradice a obsahují zvláštní primát Říma, se odlišují od ideje patriarchátů pocházející z Byzance, jež je Římem zprvu striktně odmítnuta a teprve později váhavě převzata pro Řím.“²⁷³ K tomuto tématu dále Ratzinger doporučuje Garutiho knihu „Il Papa Patriarcha d'Occidente?“.

Walter Kasper, teolog a současný předseda Papežské rady pro jednotu křesťanů, přispěl v roce 1985 svou studií pro sborník „Das Papstamt. Dienst oder Hindernis für die Ökumene?“²⁷⁴ Zabývá se zde mimo jiné také možným modelem budoucí sjednocené církve. Obecně konstatuje: „...Taková jednota nemůže být uniformní, žádná církev jednoty, nýbrž jednota církví, tedy taková jednota uvnitř které je možno uskutečnit mnohost ve všech dogmatických otázkách, které nejsou nutně závazné...“ O úloze Petrova nástupce dále Kasper vypovídá, že musí být ještě více viděna v souvislosti s konciliaritou, synodalitou a subsidiaritou v církvi, než jak tomu bylo na II. vatikánském koncilu: „Aby se mohla vykonávat tato služba jednoty, musela by v církvi zároveň existovat služba legitimní svobodě. Muselo by se tedy mnohem jasněji rozlišovat mezi pravomocemi, které náleží papeži jako primasovi latinské církve a těmi, které mu náleží jako správci Petrova úřadu pro celou církev. Petrův úřad neznamena nutně centralismus a kurialismus.“ A za touto úvahou následuje příklad papežova práva obsazování římskokatolických biskupských stolců, což nemusí nutně vycházet z Petrova úřadu, ale z patriarchálního práva.²⁷⁵ Kasper také připomíná Ratzingerovu větu o požadavcích katolické církve po východních při možném sjednocení. Toto Kasper rozšiřuje i na „církve a církevní společenství, které vyšly z reformace.“²⁷⁶

Papež Jan Pavel II. ve své encyklice *Ut unum sint* z roku 1995 dal podnět k hledání takového výkonu papežského primátu, který by vyhovoval i církvím zatím nekatolickým. Tento papež se cítil spoluodpovědný za ekumenismus: „Jsem přesvědčen o tom, že mám

²⁷¹ Srov. F.R. GAHBAUER (ed.), *Primum regnum Dei*, s. 153-156.

²⁷² J. RATZINGER, *Zur Gemeinschaft gerufen, Kirche heute verstehen*, Freiburg 1991.

²⁷³ *Ibid.*, s. 93, pozn. 21.

²⁷⁴ W. KASPER, *Das Petrusamt als Dienst der Einheit. Die Lehre des I. und II. Vatikanischen Konzils und die gegenwärtige Diskussion*, in: *Das Papstamt. Dienst oder Hindernis für die Ökumene?*, Vasilios von Aristi (ed.), Regensburg 1985, s. 113-138.

²⁷⁵ *Ibid.*, s. 133.

²⁷⁶ *Ibid.*, s. 135.

v této oblasti zvláštní zodpovědnost spočívající především v uznávání ekumenických snah většiny křesťanských společenství a v pozornosti vůči požadavku, abych našel způsob, jak vykonávat primát.“ Proto položil otázku (UUS 96): „Nebylo by možné, aby reálné, i když nedokonalé společenství, které mezi námi existuje, přesvědčilo církevní představitele i jejich teology, aby se se mnou spojili v trpělivém a bratrském dialogu na toto téma, dialogu, v němž bychom upustili od neplodných sporů a naslouchali jeden druhému, v němž bychom měli před sebou pouze Kristovu vůli pro jeho církev a nechali se hluboce pohnout Kristovou výzvou ‚ať všichni jsou jedno ... aby svět uvěřil, že ty jsi mě poslal‘ (Jan 17,21)?“²⁷⁷ Mnohé debaty o patriarchální struktuře církve byly příspěvkem právě do tohoto dialogu. Ukazuje se, že samotný úřad Petrova nástupce není tak velikou překážkou jako podoba jeho vykonávání a definice papežského úřadu především z I. a II. vatikánského koncilu.²⁷⁸

Kongregace pro nauku víry zaslala v roce 2000 předsedům biskupských konferencí Nótu týkající se pojmu „sesterské církve“.²⁷⁹ Ve čl. 3, který se zmiňuje o pentarchii, je jasně řečeno: „...Přesto musí být v této souvislosti zdůrazněno, že žádný papež neuznal tuto rovnost patriarchálních stolců, ani neodsouhlasil, že by římskému stolci připadl jen čestný primát. K tomu je vhodné poznamenat, že na Západě se nevyvinula patriarchální struktura, která je typická pro Východ.“²⁸⁰ Dokument vyžaduje užívat pojem „sesterské církve“ pouze pro partikulární církve, nebo jejich sdružení, jako třeba patriarcháty či církevní provincie (čl. 10). Naproti tomu se zabraňuje formulacím typu „obě naše církve“ při hovorech např. o katolické církvi a pravoslaví (či některé národní ortodoxní církvi), protože by to odporovalo víře v „jednu, svatou, všeobecnou, apoštolskou církev“ (čl. 11).

V roce 2005 vydal kardinál Kasper svou novou knihu „Wege der Einheit“, která se zabývá ekumenismem.²⁸¹ V páté kapitole s názvem „Was bedeutet ‚Schwesterkirchen‘? Offene Fragen“ se Kasper věnuje rozboru citlivých témat ekumenického dialogu, zvláště s pravoslavnými. V souvislosti s užíváním pojmu „sesterské církve“ je „jasné, že církev v Římě, stejně jako církev v Miláně nebo v Kolíně, je sesterskou církví třeba Alexandrie nebo

²⁷⁷ JAN PAVEL II., Encyklika o ekumenickém úsilí *Ut unum sint* z 25. května 1995, Praha 1995, s. 73-74.

²⁷⁸ W. KASPER, *Wege der Einheit. Perspektiven für die Ökumene*, Freiburg 2005, s. 184.

²⁷⁹ KONGREGATION FÜR DIE GLAUBENSLEHRE, Note über den Ausdruck „Schwesterkirchen“ (30. Juni 2000), in:

http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20000630_chiese-sorelle_ge.html. Výpovědi této Nóty jsou „závazné, přestože...není úředně zveřejněna v *Acta Apostolicae Sedis*.“ V ekumenickém světě vyvolala tato Nóta nemalé rozhořčení.

²⁸⁰ „In der kirchlichen Literatur kommt der Ausdruck ab dem 5. Jahrhundert im Orient in Gebrauch, als sich die Idee der *Pentarchie* verbreitet, wonach die fünf Patriarchen die Kirche leiten und die Kirche von Rom den ersten Platz unter den *patriarchalen Schwesterkirchen* einnimmt. In diesem Zusammenhang muss jedoch unterstrichen werden, dass kein Papst diese Gleichstellung der Patriarchalsitze anerkannte oder zustimmte, dass dem römischen Stuhl nur ein Ehrenprimat zuerkannt würde. Zudem ist anzumerken, dass sich im Abendland eine Patriarchalstruktur, die für den Orient typisch ist, nicht entwickelt hat.“ *Ibid.*, čl. 3.

²⁸¹ W. KASPER, *Wege der Einheit. Perspektiven für die Ökumene*, Freiburg 2005.

Antiochie. Již méně obvyklé je označovat latinskou římskokatolickou církev jako sesterskou církev například řeckokatolické církve na Ukrajině...Římskokatolická (latinská) církev není identická s univerzální katolickou církví.²⁸² Hned za tím následující podkapitola je nadepsána „Der Papst: Patriarch des Westens?“ Ta je velmi důležitá pro dokreslení posledního vývoje chápání římského biskupa jako patriarchy Západu. Kasper představuje mladého teologa Ratzingera jako přesvědčeného zastávce rozlišování univerzální a patriarchální funkce římského biskupa: „Přesto se mezitím na Kongregaci pro nauku víry prosadil jiný názor, podle kterého se latinská církev sama nikdy nechápala jako patriarchát ve smyslu východních církví a Západ nikdy nepřijal východní představu patriarchátu nebo pentarchie (...). Tato teze byla historicky rozvíjena především bývalým členem Kongregace, A. Garutim.“

Protože však byla patriarchální struktura uznána na II. vatikánském koncilu jako struktura celé církve (OE 7), lze považovat Garutiho tezi za osobní názor, o kterém se mezi odborníky živě diskutuje.²⁸³ Kasper se dále vrací k názorům mladého teologa Ratzingera, podle kterého je důležité odlišit všechny funkce, které v průběhu dějin přirostly k úřadu Petrova nástupce. Je třeba rozlišovat mezi podstatnými (a tudíž nepostradatelnými) povinnostmi úřadu římského biskupa jako Petrova nástupce a povinnostmi, jež přísluší papeži jako „prvnímu biskupovi (patriarchovi nebo primasovi) latinské církve. Toto rozlišování by mohlo mít důsledky pro strukturu římskokatolické církve a pro zřízení prostřední instance mezi jednotlivým biskupem, biskupskou konferencí a Římem.“²⁸⁴

²⁸² Ibid., s. 115-116. „Nevyřešené problémy ekleziologie „sesterských církví“ pozadí konfliktu týkajícího se tzv. uniatismu.“ Ibid., s. 123.

²⁸³ Ibid., s. 116-117. V poznámce k těmto odborným diskuzím uvádí Kasper studie de Vriese, Congara, Gahbauera, Nedungatta. Za zmínku ještě stojí, že Kasper vztahuje Nedungattovu větu o „některých autorech, kteří jsou zřejmě papežštější než papež“ přímo na Garutiho.

²⁸⁴ Ibid., s. 118.

6. Odstranění titulu „patriarcha Západu“

Z předchozí kapitoly jasně vyplývá, že již delší dobu se mezi odborníky diskutovalo o smyslu papežského titulu „patriarcha Západu“. Jak napsal kardinál Kasper v roce 2005, je třeba hodnotit Garutiho tezi jako jeho osobní názor.

Avšak v *Annuario Pontificio* 2006, které vyšlo na začátku března, se již označení „patriarcha Západu“ neobjevuje.²⁸⁵ Dění, jež poté následovalo, popsal ve svém novém článku A. Garuti. Dne 1. března zveřejnil italský večerník *Corriere della Sera* zprávu s titulkem „Papež již není ‚patriarcha Západu‘“. Poté se tato zpráva rozšířila přes internet.²⁸⁶ Stále se ovšem čekalo na (oficiální) vyjádření Vatikánu, vždyť se třeba mohlo jednat jen o tiskovou chybu. Nebo mohlo být plánováno nahrazení titulu „patriarcha Západu“ vhodnějším titulem „patriarcha Říma“. Vatikánský tisk pouze potvrdil zrušení titulu. Pravoslavný biskup Vídně a Rakouska Hilarion Alfejev zveřejnil o několik dní později, 6. března, své vyjádření k absenci papežova patriarchálního titulu v papežské ročence.²⁸⁷

6.1 Komuniké Papežské rady pro jednotu křesťanů

Teprve 22. března bylo vydáno Vatikánem, přesněji Papežskou radou pro jednotu křesťanů, oficiální komuniké.²⁸⁸ Toto vyjádření nebylo publikováno v *l'Osservatore Romano*, pouze zveřejněno na internetu a zkrácená verze se objevila v *Bolettino della Sala Stampa della Santa Sede*.²⁸⁹ Zde se konečně poskytuje oficiální vysvětlení pro vypuštění titulu „patriarcha Západu“, ze kterého jasně vyplývá, že se rozhodně nejedná o náhodu, ale o předem promyšlený krok.

Jako důvody pro odstranění titulu jsou uvedeny:

- Upřednostňování ideje triarchie Římem oproti pentarchii.

²⁸⁵ Pro srovnání *AnnPont* 1991 a 2006 – příloha č. 2, s. II a příloha č. 1, s. I.

²⁸⁶ Srov. A. GARUTI, *Il Significato dell'Omissione di un Titolo*, in: *Antoniano* 82 (2007) 9-30, s. 9 (dále jen „A. GARUTI, *Il Significato dell'Omissione di un Titolo*“).

²⁸⁷ H. ALFEYEV, *Que signifie pur les orthodoxes l'abandon par le pape du titre de „Patriarche d'Occident“?*, in: *Istina* 51 (2006) 14-15. Německý překlad (z ruštiny) vyšel později: *Was bedeutet für die Orthodoxen der Verzicht des Papstes auf den Titel „Patriarch des Abendlandes“?*, in: *Orthodoxie aktuell* (7-2006) 19-20 (dále jen „H. ALFEYEV, *Was bedeutet für die Orthodoxen der Verzicht des Papstes auf den Titel „Patriarch des Abendlandes“?*“).

²⁸⁸ PONTIFICIO CONSIGLIO PER L'UNITÀ DEI CRISTIANI, *Comunicato del Pontificio Concilio per l'Unità dei Cristiani circa la soppressione del Titolo „Patriarca d'Occidente“* ne *l'Annuario Pontificio*, 22.03.2006, in: http://212.77.1.245/news_services/bulletin/news/18125.php?index=18125&lang=ge. Celé originální italské znění viz příloha č. 6, s. IX.

²⁸⁹ Srov. A. GARUTI, *Il Significato dell'Omissione di un Titolo*, s. 10, pozn. 7.

- Titul byl zaveden papežem Theodorem I. v roce 642, byl užíván pouze zřídka, neměl jasný význam. K rozkvětu jeho užívání došlo v 16. a 17. století, do papežské ročenky byl zaveden v roce 1863.
- V současnosti má význam slova „Západ“, dříve ohraničený na západní Evropu, na mysli také Spojené státy, Austrálii a Nový Zéland. „Západ“ není jako teritorium z církevněprávního pohledu jasně definován, mohl by být spojován s latinskou církví.
- Titul byl již od počátku nejasný, v průběhu dějin se stal zastaralým a prakticky nepoužitelným. „Proto by bylo nerozumné trvat na tom, vléci jej za sebou.“ Požadavkům dnešní doby vhodně odpovídá v latinské církvi vytváření biskupských konferencí.
- Odstranění titulu má lépe vyjádřit historický a teologický „realismus“ a zároveň posloužit k obnovení ekumenického dialogu.

Není zcela jasné, proč bylo toto oficiální komuniké vydáno Kongregací pro jednotu křesťanů v čele s jejím prezidentem kardinálem Kasperem, vždyť se jedná také o ekleziologický problém, a to s „antiekumenickými“ následky. Komuniké zůstalo nepodepsáno, stejně anonymní je zrušení titulu. Historické důvody uvedené na podporu zrušení titulu jsou s velkou pravděpodobností převzaty od Adriana Garutiho. Tyto historické údaje jsou z části vyvráceny Gahbauerem v jeho nejnovějším článku. Podle Gahbauera je možné označit za „duchovního tvůrce“ zrušení titulu „patriarcha Západu“ Garutiho, který byl dlouholetým spolupracovníkem tehdejšího kardinála Ratzingera.²⁹⁰

Jak bylo výše řečeno, o tématu patriarchální struktura církve se i v rámci ekumenického dialogu diskutovalo již dříve. Je evidentní, že východní církve by naopak uvítaly větší podporu patriarchální struktury v rámci katolické církve. Je tedy nemožné, aby zveřejněné komuniké mohlo posloužit k obnovení ekumenického dialogu. Zároveň ve zprávě nepadlo ani slovo o východních katolických církvích a možných důsledcích pro vztah mezi těmito církvemi a církví latinskou.

²⁹⁰ Srov. F.R. GAHBAUER, Der Papst als Patriarch des Westens, s. 101. Adriano Garuti pracoval na Kongregaci pro nauku víry v letech 1975-2003.

6.2 Reakce pravoslavných teologů

Někteří ortodoxní teologové vyjádřili svůj názor na zrušení papežského titulu „patriarcha Západu“ ještě před zveřejněním oficiálního vatikánského komuniké (např. biskup Hilarion Alfeyev a M. Stavrou).

Biskup Hilarion se táže, jakým způsobem by mohlo odstranění titulu pomoci ekumenickým vztahům mezi Východem a Západem. Vždyť zrušení titulu bude spíše znamenat zdůraznění jurisdikčního nároku nad univerzální církví. Římský patriarcha byl považován až do roku 1054 za *primus inter pares* v rámci pentarchie. „Pro ortodoxní je ze všech papežských titulů nejpřijatelnější titul „římský biskup“, který odkazuje na pravomoci papeže jako diecézního biskupa města Řím.“²⁹¹ Pravoslavným dále nepůsobí problém ani papežské tituly „metropolita a arcibiskup církevní římské provincie“ či „primas Itálie“. V případě budoucího obnovení eucharistické jednoty by ortodoxní akceptovali také titul „patriarcha Západu“. Největší překážkou na cestě k znovusjednocení obou církví je podle ortodoxních křesťanů katolické učení o papežském primátu. Z toho důvodu biskup Hilarion označuje za „nejnepřijatelnější, ba přímo skandální“ papežské tituly „nástupce knížete apoštolů“, *pontifex maximus* a *vicarius Christi*, protože podle učení ortodoxních Kristus nemá na zemi žádného vikáře či zástupce. „Jestliže byla změna [papežské] titulatury skutečně motivována úsilím o ekumenický pokrok a zlepšení vztahu s ortodoxními církvemi“, měl být zrušen jeden z těchto titulů nepřijatelných pro pravoslavné.²⁹²

Také další ortodoxní autor, Anastasios Kallis, si nedokáže vysvětlit, jakým způsobem by mohlo přispět zrušení patriarchálního titulu římského papeže ke zlepšení ekumenických vztahů mezi Západem a Východem. Kdyby se jednalo o zrušení pouhého čestného titulu jako například titul „patriarcha benátský“, určitě by to věci prospělo.²⁹³ Možná je důvodem zrušení dnes už víceméně nejasný pojem „Západ“, protože ostatní patriarcháty pentarchie jsou uváděny s názvy měst (Konstantinopol, Alexandrie, Antiochie, Jeruzalém). To by však bylo omylem, protože plný titul konstantinopolského patriarchy zní: „arcibiskup Konstantinopole, nového Říma, a ekumenický patriarcha“.²⁹⁴ Přídomky „západní“ a „ekumenický“ nelze chápat

²⁹¹ H. ALFEYEV, Was bedeutet für die Orthodoxen der Verzicht des Papstes auf den Titel „Patriarch des Abendlandes“?, s. 19.

²⁹² Ibid., s. 20.

²⁹³ Srov. A. KALLIS, Abschied von der Pentarchie? Ein orthodoxer Zwischenruf zur Abschaffung des abendländischen Patriarchats, in: Der christliche Osten 61 (3-2006) 189-191, s. 189 (dále jen „A. KALLIS, Abschied von der Pentarchie?“).

²⁹⁴ K tomu je možno poznamenat, že současný alexandrijský koptský patriarcha je oficiálně označován jako: „Jeho Svatost papež Shehuda III., papež Alexandrie a patriarcha Stolce apoštola Marka.“ Srov. A. Rauch, P. Imhof (ed.), Das Dienstamt der Einheit in der Kirche: Primat – Patriarchat – Papsttum, s. 33.

čistě geograficky, nýbrž jako určitou kulturní tradici, v případě západního patriarchátu tradici latinské či římskokatolické církve.²⁹⁵ Římský patriarcha byl až do schizmatu považován za prvního mezi všemi patriarchy. Třebaže v posledních stoletích vznikly další ortodoxní patriarcháty, systém pentarchie je systém společenství církví a proto tím nemohl utrpět. Více než čtyřicet let po vyhlášení konstituce *Lumen gentium* je třeba se ptát: „Jaký přístup má katolická církev k instituci patriarchátu?“ Karl Rahner i Joseph Ratzinger byli v době kolem koncilu příznivě nakloněni modelu jednoty církve v prvním století. „Proto se neodvažuji domnívat, že rozhodnutí papeže vzdát se titulu „patriarcha Západu“ znamená ohlášení pyramidové *communio*-teologie, neboť v tom případě by bylo zbytečnou námahou začít dialog s ortodoxní církví. Každopádně se s napětím očekává ekleziologické vyjasnění ze strany Vatikánu.“²⁹⁶ Důvody, které pohnuly papeže Benedikta XVI. k takovému činu, jsou neznámé. „Především zůstává naděje, že sám vysvětlí, co jej přimělo k tomuto rozhodnutí.“²⁹⁷

Sekretariát Posvátného a stálého synodu konstantinopolského patriarchátu zveřejnil 8. června 2006 oficiální komuniké.²⁹⁸ Zásadním problémem z pohledu ekumenického patriarchátu je zrušení titulu „patriarcha Západu“ a současné podržení jiných titulů, jako například *vicarius Christi* nebo *pontifex maximus* univerzální církve. K oficiálnímu vatikánskému komuniké, které je připisováno konkrétně kardinálu Kasperovi, konstantinopolský patriarchát poznamenává:

1. Zrušení titulu „patriarcha Západu“ a zachování jiných titulů má zvláštní význam pro vztahy mezi ortodoxní a římskokatolickou církví.
2. Titul „patriarcha Západu“ je jediným papežským titulem, který se vztahuje na dobu nerozdělené církve a byl přijat Východem. Tento titul byl akceptován také po schizmatu roku 1054. Ekleziologické chápání ortodoxních je spojeno s teritoriálně ohraničenou jurisdikcí.
3. Ortodoxní církvev rozlišuje původní a nové patriarcháty, v čele původních je římský biskup, se kterým však bylo po roce 1054 přerušeno *communio*.
4. Zrušení titulu „patriarcha Západu“ nesmí vést k absorpci jednoznačně geografických církevních jurisdikcí univerzální církve.
5. Zachování titulů vztahujících se k papežskému primátu a současné zrušení titulu „patriarcha Západu“ téměř znemožňuje užití pojmu „sesterské církve“ pro římskokatolickou a ortodoxní církve.

²⁹⁵ Srov. *ibid.*, s. 189.

²⁹⁶ *Ibid.*, s. 191.

²⁹⁷ *Ibid.*, s. 189.

²⁹⁸ SEKRETARIAT DER HEILIGEN UND STÄNDIGEN SYNODE, Bekantmachung des Sekretariats der Heiligen und Ständigen Synode des Ökumenischen Patriarchats über den Verzicht des Papstes Benedikt XVI. auf den Titel „Patriarch des Westens“ – Kommuniké, in: *Orthodoxes Forum* 20 (2-2006) 241-243.

6. S ohledem na znovuotevření oficiálního ekumenického-teologického dialogu si ekumenický patriarchát přeje, aby se neobjevily žádné další těžkosti v diskuzi ohledně tématu primát římského biskupa. A zároveň je na konci připomenuta již několikrát citovaná věta dřívějšího kardinála Ratzingera.²⁹⁹

6.3 Diskuze o zrušení titulu

Na internetu se objevilo v době po zrušení titulu několik zpráv a diskuzí, které se snažily celou tuto záležitost komentovat. Především se všechny shodovaly v tom, že si vůbec není možno představit takový skutek bez papežova vědomí a schválení. Také na vatikánských úřadech se o připravovaném rušení titulu pravděpodobně dlouhou dobu nevědělo. Například americký kněz Michael Magee, který pracuje na Kongregaci pro bohoslužbu a svátosti, se o zrušení titulu dozvěděl 20. února, teprve tři minuty před obhajobou své dizertace s názvem „The Patriarchal Institution in the Church: Ecclesiological perspectives in the Light of the Second Vatican Council“ na Papežské univerzitě Gregoriana. Podle vlastního vyjádření byl Magee na začátku přesvědčen, „že se jedná o pouhý žert.“³⁰⁰ S některými Mageeho závěry polemizuje Garuti ve svém novém článku.³⁰¹

Málokdo si dokáže spojit názory teologa Ratzingera z 60. a 70. let a současné zrušení titulu v době pontifikátu papeže Benedikta XVI. Stejně logické problémy působí slova a činy kardinála Kaspera. Kardinálové Ratzinger i Kasper z pozice teologů zastávali názor o prospěšnosti oddělení patriarchálních a primaciálních pravomocí papeže. Ovšem mezistupeň vývoje od teologa Ratzingera až po papeže Benedikta tvoří prefekt Kongregace pro nauku víry, kardinál Ratzinger. Ten už je latinskému patriarchátu ve srovnání s dřívějškem nakloněn mnohem méně. Obecně je Adriano Garuti považován za „hybnou páku“ odmítnutí titulu „patriarcha Západu“. Nezbyvá než doufat, že se Garuti sám vyjádří ke všem domněnkám ve své nové knize s názvem „Patriarcha d'Occidente? Storia e attualità“.³⁰²

The Catholic News Service citoval kardinála Achille Silvestriniho, bývalého prefekta Kongregace pro východní církve, který označil v rozhovoru pro italskou tiskovou agenturu ANSA zrušení titulu jako „znamení ekumenického cítění“ ze strany papeže Benedikta XVI. Kardinál Silvestrino dále uvedl, že „v minulosti někteří lidé provokovali užíváním titulu

²⁹⁹ Srov. *ibid.*, s. 241-243.

³⁰⁰ <http://nationalcatholicreporter.org/word/word031006.htm>

³⁰¹ Srov. A. GARUTI, *Il Significato dell'Omissione di un Titolo*.

³⁰² A. GARUTI, *Patriarcha d'Occidente? Storia e attualità*, Bologna: ESD, 2007.

k negativnímu srovnávání nároků na univerzální jurisdikci a jurisdikcí ortodoxních patriarchátů, jež je ve srovnání s univerzálním primátem více omezená.³⁰³

Christoph Böttgheimer se po prostudování oficiálního komuniké z Vatikánu táže, cože má ten „historický a teologický realismus“ znamenat. „Byla snad někdy aktuálnost rozhodujícím kritériem pro katolickou církev? Cožpak také jiné patriarcháty nepřekročily své staré hranice, například z důvodu migrace?“³⁰⁴ Věřící ortodoxních a orientálních církví žijí dnes na celém světě. Prohlášení Papežské rady pro jednotu křesťanů nepodává jasně srozumitelné vysvětlení pro odmítnutí titulu „patriarcha Západu“, pouze tematizuje jednotlivé, spíše marginální než skutečně důležité problémy. Základní otázkou stále zůstává: „Jaký postoj zastává katolická církev k instituci patriarchátu?“³⁰⁵ Další obtíže působí, že v tomto komuniké není nějak blíže popsán onen zamýšlený ekumenický přínos. Ve vztahu k reformovaným církvím by tento krok mohl skutečně působit příznivě, neboť protestantské církve (či lépe řečeno: církevní společenství) by rády vystupovaly jako rovnocenné církvi římskokatolické. Zrušení titulu „patriarcha Západu“ by v této souvislosti mohlo znamenat zrušení (domnělého) jurisdikčního nároku římského papeže na celé západní křesťanství.³⁰⁶ Ze strany ortodoxních jsou však slyšet pouze kritické ohlasy. Ortodoxie považuje za nutný předpoklad pro znovusjednocení, že Řím bude skutečně akceptovat princip pentarchie a vzdá se na Východě vykonávání práv přesahujících patriarchální pravomoci. Zrušení papežova patriarchálního titulu může působit problémy při užívání termínu „sesterské církve“.³⁰⁷

6.4 Římské patriarchální baziliky

Tradičně bývají čtyři hlavní římské katolické chrámy nazývány *basilicae maiores*, arcibaziliky nebo také patriarchální baziliky. Pro tyto čtyři chrámy jsou charakteristické *porta sancta* a *altare papale*. Svaté brány bývají slavnostně otvírány pouze papežem v rámci svatého roku. Tyto čtyři římské chrámy jsou vybaveny zvláštními privilegii. Často k nim býval připojován ještě pátý římský kostel, a tak všech pět symbolizovalo podle raně křesťanské tradice pentarchii, tedy církev ještě před rozdělením. Každý chrám představoval jeden patriarchát: sv. Jan v Lateránu (patriarchát Řím), sv. Petr ve Vatikánu (Konstantinopol), sv. Pavel za hradbami (Alexandrie), Santa Maria Maggiore (Antiochie), sv. Laurentius (Jeruzalém). Z historického hlediska je toto pojetí pravděpodobně neudržitelné. Proto

³⁰³ <http://www.catholicnews.com/data/stories/cns/0601225.htm>

³⁰⁴ Ch. BÖTTIGHEIMER, *Veränderung in der Titulatur des Papsttums*, s. 46.

³⁰⁵ *Ibid.*, s. 48.

³⁰⁶ *Ibid.*, s. 49.

³⁰⁷ *Srov. ibid.*, s. 55.

Schwendenwein a také Aymans spojují římské patriarchální baziliky s latinskými východními patriarcháty, které musely být po porážce křížáků na Východě opuštěny a jejichž titulární patriarchové poté sídlili v Římě.³⁰⁸

Na tiskové konferenci konané dne 11.12.2006 při příležitosti objevení sargofágu sv. Pavla oznámil kardinál Cordero Lanza di Montezemolo jen tak mimochodem, že čtyři římské baziliky, doposud označované jako „patriarchální“, budou nyní nazývány „papežské baziliky“.³⁰⁹ Více informací k tomuto kroku na vatikánských internetových stránkách není. Podle dalšího internetového zdroje, který cituje kardinála Cordero Lanza, „byl papež přesvědčen, že starý název není skutečně trefné označení.“ Protože se dle kardinálova názoru „oltáře vždy nazývaly papežské oltáře a tyto baziliky byly také vysvěceny papežem“, je nový název těchto bazilik přesnější.³¹⁰

Je velmi pravděpodobné, že název „patriarchální baziliky“ byl zrušen v souvislosti s odstraněným titulem „patriarcha Západu“. Každopádně ještě v době sepisování této diplomové práce bylo na internetových stránkách Vatikánu stále možno nalézt titul „basiliche patriarcali“.³¹¹

³⁰⁸ Srov. H. SCHWENDENWEIN, *Das Patriarchat in der katholischen Kirche*, s. 134. W. AYMANS, K. MÖRSDORF, *Kanonisches Recht*, sv. II., s. 313.

³⁰⁹ „Nuova denominazione delle 4 Basiliche Maggiori Romane, che si chiameranno „Papali“ (e non più Patriarcali).“ Conferenza stampa di Presentazione dei Lavori che hanno riportato alle Luce il Sarcofago di San Paolo, nella Basilica di San Paolo fuori le Mura, 11.12.2006, in: http://212.77.1.245/news_services/bulletin/news/19405.php?index=19405&po_date=11.12.2006&lang=ge. Od profesorů z Erfurtu jsem se dozvěděla, že prý již liturgie slavená papežem na svátek sv. Petra a Pavla 29. června 2006 byla oproti původní formě mírně pozměněna.

³¹⁰ Srov. *Patriarchalbasiliken heißen ab sofort Papstbasiliken*, in: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,2266621,00.html>

³¹¹ Srov. *Informazioni utili – Basiliche patriarcali*, in: http://www.vatican.va/faq/index_it.htm

Závěr

Záměrem této práce bylo pokusit se vzájemně srovnat různé druhy patriarchálních církví včetně rozdílného stupně pravomocí jejich patriarchů a na základě toho nalézt odpověď na základní otázku po existenci latinského patriarchátu.

◦ Původně se mohlo jevit vynechání papežského titulu „patriarcha Západu“ ve vatikánské ročence *Anuario Pontificio* z roku 2006 jako náhoda či náhlé a nečekané rozhodnutí. Ovšem studium sekundární literatury jasně ukazuje, že už dlouho předtím to „vřelo“ a něco „viselo ve vzduchu.“ Kardinál Kasper toto dění popsal ve své knize o ekumenismu z roku 2005 jednou větou: „Na Kongregaci pro nauku víry se mezitím prosadil jiný názor.“ Tento jiný názor rozpracovaný a prosazovaný Adriano Garutim známe, ovšem zásadní otázkou stále zůstává, proč se tento názor prosadil. Garuti je především teologem, vychází z určité teologicko-ekleziologické koncepce, která je v pozadí celého jeho myšlení. Garuti hodně argumentuje prvním vatikánským koncilem. Zrušení papežského titulu se objevuje šest let po Nótě ujasňující a omezující užívání pojmu „sesterské církve“. Pro pochopení souvislostí je nutné vědět, že Adriano Garuti pracoval dlouhá léta na Kongregaci pro nauku víry.

Oficiální vysvětlení zrušení papežského titulu bylo poskytnuto v komuniké Kongregace pro jednotu křesťanů ze dne 22. března 2006. Každý z uvedených důvodů pro zrušení je možno vyvrátit, zpochybnit či aspoň uvést odlišný legitimní názor. Údaj o zavedení titulu v 7. století za papeže Theodora I. vyvrací F. Gahbauer s poukazem, že první doklad o užití titulu „římský patriarcha“ pochází již z roku 450. Řím sice upřednostňoval princip triarchie, přesto i mnozí západní teologové přijímali pentarchii bez námitek. V době čtvrtého lateránského koncilu byly všechny čtyři východní patriarchální stolce obsazeny latinskými biskupy. Další argument Vatikánu týkající se nejasného pojmu „Západ“ zpochybníme odkazem na pravoslavné a orientální církve, které řeší podobný teritoriální problém. Důvod zastaralosti titulu je ještě méně přijatelný, a to například poukazem na nejnovější obnovení staré latinské mše.³¹² Po reakci pravoslavných teologů lze také odmítnout přínos zrušení titulu pro ekumenický dialog. Mezi oficiálními argumenty bylo také zmíněno, že požadavkům dnešní doby vhodně odpovídá v latinské církvi vytváření biskupských konferencí. Je sice pravda, že biskupské konference vytvářejí jakousi novodobou paralelu k instituci patriarchální církve. Bohužel ve srovnání s pravomocemi patriarchy a synody patriarchátu jsou biskupské

³¹² BENEDICTUS XVI., *Motu proprio Summorum Pontificum* ze 7.7.2007, in: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/motu_proprio/documents/hf_ben-xvi_motu-proprio_20070707_summorum-pontificum_it.html

konference mnohem méně autonomní. Tedy, pokud by se biskupským konferencím dostalo větší samostatnosti, lze je srovnávat s patriarcháty. Patriarcháty a biskupské konference (nebo instituce spojující několik biskupských konferencí) by měly tvořit mezičlánek či prostřední instanci mezi univerzální a místní církví. Zdá se, že toto oficiální komuniké víc skrývá než objasňuje, cíl a smysl zrušení titulu „patriarcha Západu“ zůstává nesrozumitelný. Na konci roku 2006 pak ještě následoval další počín Vatikánu, provedený ve stejné tichosti jako zrušení papežského titulu, a to zrušení názvu římské „patriarchální baziliky“ a jejich přejmenování na „papežské baziliky“. Tento skutek již zůstal bez odezvy.

S titulem „patriarcha Západu“ souvisí ekleziologické nejasnosti týkající se vztahu latinské církve a východních sjednocených církví. Autoři (J. Faris, G. Nedungatt), kteří prosazují větší samostatnost východních katolických církví a zdůrazňují rovnost všech církví uvnitř univerzální katolické církve, se snaží také poukázat na nutnost oddělování primaciální a patriarchální úlohy římského biskupa. V souvislosti s rovností katolických církví se vynořuje zajímavá otázka: Může být katolický kněz, biskup či patriarcha východního obřadu zvolen veleknězem univerzální katolické církve, tedy papežem? Jaké by to mělo pro něj důsledky v jeho úloze především římského biskupa a zároveň hlavy latinské církve?

Snad chtěl papež Benedikt XVI. zrušením titulu podnítit další hovory v rámci ekumenického dialogu o možném vykonávání papežského úřadu, k čemuž dal podnět již papež Jan Pavel II. Bohužel diskutovat se mělo před škrtnutím titulu. Nikde však není psáno, že by titul „patriarcha Západu“ již nikdy nemohl být obnoven. Pak by bylo vhodnější znění titulu jako „patriarcha Říma“.

Další nejasností je, co se stalo se západním (římským) patriarchátem (či latinskou církví) po zrušení patriarchálního titulu papeže. Zrušení papežského titulu přece nemůže znamenat zánik latinského patriarchátu. Kdo je nyní hlavou latinské církve? Titul „patriarcha Západu“ se skutečně příliš často nepoužíval, ale vždy se počítalo s institucí latinského patriarchátu. Jestliže se chtěl římský biskup tímto krokem vzdát práv (a povinností) spojených s vykonáváním úřadu patriarchy Západu, na čem nyní spočívá jurisdikce nad latinskou církví, svěřenou jemu samotnému? Pravděpodobně to už bude pouze jeho papežský primát. Celá tato diplomová práce je snahou najít odpověď na otázku: Je římský papež patriarchou, nebo ne?

V *Annuario Pontificio* jsou po zrušení titulu „patriarcha Západu“ nadále zachovány tituly jako například *Caput Ecclesiae*, *Vicarius Christi*, *Summus Pontifex*, přičemž již v roce 1970 doporučila Mezinárodní teologické komise je nepoužívat z důvodu nebezpečí jejich mylného pochopení. Právě tyto papežské tituly jsou stále kritizovány ze strany pravoslavných teologů. Pokud se v současnosti „dělá pořádek“ v papežské titulatuře, bylo by nasnadě

škrtnout právě tyto tituly. Jestliže byla snaha odstranit nepoužívané tituly, proč nebyl zrušen také titul „primas Itálie“, vždyť podle c. 438 znamenají v latinské církvi tituly „patriarchy“ a „primase“ pouze počtu. Pokud ve shodě s Garutim zaniká patriarchální moc římského biskupa v jeho papežském primátu, proč není také odstraněn titul „arcibiskup a metropolita římské provincie“ s poukazem, že tyto rovněž zanikají v papežském primátu?

O římském biskupovi jako patriarchovi Říma, který má prvenství mezi patriarchy Konstantinopole, Alexandrie, Antiochie a Jeruzaléma, hovořily také ekumenické koncily. Náhlé zrušení titulu „patriarcha Západu“ značně ztěžuje interpretaci výroků ekumenických koncilů prvního tisíciletí. Domnívám se, že mnoho těchto nejasností a různých ekleziologických pohledů ukazuje na stále nedostatečnou reflexi druhého vatikánského koncilu.

Možná je to příliš mnoho otázek na závěr. Od autora se asi v závěru očekávají jasná stanoviska či odpovědi na otázky položené již v úvodu. Nic takového bohužel nejsem schopna poskytnout. Pokusila jsem se nastínit vznik a dějiny patriarchátů, diskuze kolem patriarchátu římského, ale nemohu zodpovědět všechny otázky, které se vyrojily v době, kdy jsem se tímto tématem zabývala. A zřejmě nikdo nemůže v tuto chvíli dát jednoznačné odpovědi.

Summary

Papež jako patriarcha Západu

The Pope as a Patriarch of the West

Eva Rajsiglová

This thesis deals with the ancient topic – the patriarchal structure of the Catholic Church. This structure was characteristic to the early Christian Church. The patriarchates developed in first centuries of the first millennium independently of each other and at the end of the fifth century, the main five patriarchs were already established. It was the Patriarch of Alexandria, the Patriarch of Antioch, the Patriarch of Constantinople, the Patriarch of Jerusalem and the Patriarch of Rome with the last one being usually named as the „first of equal“ (*primus inter pares*). After the schism in the year 1054, East and West developed separately. The Eastern Church (it means Oriental Churches and Orthodox Churches) preserved its patriarchal structure till our days. The Western Church got centralised, with the Roman bishop as a sovereign and undisputed head. The papal role as “the pastor of the universal Church” in Roman Catholic ecclesiology has almost overshadowed and absorbed the role of the Western Patriarch as father and head of the Western or Latin Church. Nevertheless, one of the many official titles was still „Patriarch of the West“. During last two or three decades, there was a historical progress in the ecumenical dialog between the Latin Church and the Orthodox Church – and it turns out, that the Patriarchal role of the Pope could serve as a common base for further development of these fruitful discussions. From this reason, it was a real surprise, when the title „Patriarch of the West“ was omitted in *Annuario Pontificio* 2006. The official explanation of this act came three weeks later and, unfortunately, it seems that it rather poses many new questions instead of giving serious answers. For example, it states that the Pope does not want to use this title to promote the further dialogue with Orthodox Church. But the official reactions of all Eastern Patriarchs speak a different language. They regret that the Pope decided to step away from this position, they hoped to play an important role in further process.

All these events made the topic of my thesis again very modern. Since then, several authors gave both positive and negative comments to this act. And it was also a starting point for my work. Unfortunately, there is only a limited number of papers about this topic to be found in the Czech literature, so I was forced to turn my attention to international sources.

The structure of this thesis is following. First, we give an overview of Pope's titles. Then (Section 2) we focus on the role of the Patriarchal institution in the history of Christian Church. In third and fourth Section we describe the different development of Eastern and Western Church in the second millennium. Finally, the fifth section is devoted to the Pope acting as the Patriarch of the West. In the last, sixth, section, we comment on the recent literature which followed after publishing *Annuario Pontificio* 2006.

Seznam použité literatury

1. Prameny

Annuario Pontificio per l'anno 1991, 2006, Vatikán: Libreria Editrice Vaticana, 1991, 2006.

Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium. Gesetzbuch der katholischen Ostkirchen (lat.-něm. vyd.), L.Gerosa a P. Krämer (ed.), Paderborn: Bonifatius, 2000.

ISBN 3-89710-128-9

Český pracovní překlad: Manuál pro Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium aneb Úvod do Kodexu kánonů východních církví, Praha: Karolinum, 1998.

ISBN 80-7184-660-0

Conciliorum Oecumenicorum Decreta. Konzilien des ersten Jahrtausends, J. Wohlmuth (ed.), Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1998. ISBN 3-506-79803-0

Conciliorum Oecumenicorum Decreta. Konzilien des Mittelalters, J. Wohlmuth (ed.), Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2000. ISBN 3-506-79804-0

Dokumenty prvního vatikánského koncilu. Pracovní překlad, Karel Skalický (ed.), Praha: Krystal OP, 2006. ISBN 80-85929-85-6

Dokumenty II. vatikánského koncilu, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-438-5

JAN PAVEL II., Encyklika o ekumenickém úsilí *Ut unum sint* z 25. května 1995, Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-140-7

Kodex kanonického práva (latinsko-české vydání), Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-082-6

KONGREGATION FÜR DIE GLAUBENSLEHRE, Note über den Ausdruck „Schwesterkirchen“ (30. Juni 2000), in:

http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20000630_chiese-sorelle_ge.html

PONTIFICIO CONSIGLIO PER L'UNITÀ DEI CRISTIANI, Comunicato del Pontificio Consiglio per l'Unità dei Cristiani circa la soppressione del Titolo "Patriarca d'Occidente" ne l'Annuario Pontificio, 22.03.2006, in:

http://212.77.1.245/news_services/bulletin/news/18125.php?index=18125&lang=ge

SEKRETARIAT DER HEILIGEN UND STÄNDIGEN SYNODE DES ÖKUMENISCHEN PATRIARCHATES, Bekanntmachung des Sekretariats der Heiligen und Ständigen Synode des Ökumenischen Patriarchats über den Verzicht des Papstes Benedikt XVI. auf den Titel „Patriarch des Westens“ – Communiqué, in: Orthodoxes Forum 20 (2-

2006) 241-243 (překlad z franc., jiný německý překlad: Zur Aufgabe des Titels „Patriarch des Abendlandes“ durch den römischen Papst. Stellungnahme des Ökumenischen Patriarchats, in: *Orthodoxie aktuell* (7-2006) 17-19.

2. Sekundární literatura

ALEŠ, Pavel, *Křesťanská církev v období všeobecných snemov. Církevné dejiny II.*, Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 1995. ISBN 80-7097-316-1

ALFEYEV, Hilarion, Was bedeutet für die Orthodoxen der Verzicht des Papstes auf den Titel „Patriarch des Abendlandes“?, in: *Orthodoxie aktuell* (7-2006) 19-20.

AYMANS, Winfried, MÖRSDORF, Klaus, *Kanonisches Recht. Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici*, Paderborn: Schöningh, 1991 (I), 1997 (II). ISBN 3-506-70491-5 (I), 3-506-70492-3 (II)

BÖTTIGHEIMER, Christoph, Veränderung in der Titulatur des Papsttums – ein ökumenisch bedeutsamer Schritt?, in: *Catholica (Jahrbuch für Kontroverstheologie)* 61 (2007) 42-55.

CONGAR, Yves, Titel, welche für den Papst verwendet werden, in: *Concilium* (D) 11 (1975) 538-544.

DUDA, Ján, *Náčrt právnej ekleziológie. Náčrt Cirkvi a jej štruktúr z pohľadu Kódexu kánonického práva z roku 1983*, Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka, 2002. ISBN 80-7142-097-2

ERDŐ, Péter, *Patriarchae maiores et minores. Zur Frage des Ursprungs einer Unterscheidung in der mittelalterlichen kanonistischen Terminologie*, in: *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 162 (1993) 135-145.

ERDŐ, Péter, Die Kodifikation des katholischen Ostkirchenrechts – Geschichte einer Latinisierung?, in: Gerosa, Libero; Demel, Sabine (ed.), *Patriarchale und synodale Strukturen in den katholischen Ostkirchen*, Münster: LIT Verlag, 2000, s. 191-200. ISBN 3-8258-4705-5

FARIS, John D., The Latin Church *sui iuris*, in: *The Jurist* 62 (2002) 280-293.

FELDHANS, Verena, Wieso heißt der Papst eigentlich „Papst“?, in: *Theologie der Gegenwart* 48 (2005) 290-296.

FRIELING, Reinhard (ed.), *Konfessionskunde. Orientierung im Zeichen der Ökumene*, Stuttgart: W. Kohlhammer, 1999. ISBN 3-17-015528-8

GAHBAUER, Ferdinand R. (ed.), *Primum regnum Dei. Die Patriarchalstruktur der Kirche als*

- Angelpunkt der Wiedervereinigung. Die Konzilsrede von Abt Johannes Hoeck neu übersetzt und kommentiert von P. Ferdinand Gahbauer mit Beiträgen von Heinrich Fries, Theodor Nikolaou und P. Theodor Wolf, Benediktinerabtei Ettal, 1987.
- GAHBAUER, Ferdinand R., Die Patriarchalstruktur auf dem Zweiten Vatikanischen Konzil, in: A. Rauch, P. Imhof (ed.), Das Dienstamt der Einheit in der Kirche: Primat – Patriarchat - Papsttum, St. Ottilien: EOS Verlag, 1991, s. 377-415.
ISBN 3-88096-668-0
- GAHBAUER, Ferdinand R., Die Pentarchietheorie. Ein Modell der Kirchenleitung von den Anfängen bis zur Gegenwart, Frankfurt am M.: Verlag Josef Knecht, 1993.
ISBN 3-7820-0657-7
- GAHBAUER, Ferdinand R., Ehrenprimat in der Orthodoxie. Das Dialogtreffen in Belgrad – Eine römisch-katholische Stellungnahme, in: Der christliche Osten 62 (1-2007) 16-18.
- GAHBAUER, Ferdinand R., Der Papst als Patriarch des Westens. Eine theologische Auseinandersetzung mit Adriano Garuti: „Il papa patriarca d’occidente“, in: Der christliche Osten 62 (2-2007) 101-114.
- GARUTI, Adriano, Il Papa Patriarca d’Occidente? Studio storico dottrinale, Bologna: Edizioni Francescane, 1990. ISBN 88-85286-03-8
- GARUTI, Adriano, Ancora a proposito del Papa Patriarca d’Occidente, in: Antonium 70 (1995) 31-45-
- GARUTI, Adriano, Il Significato dell’Omissione di un Titolo, in: Antonianum 82 (2007) 9-30.
- GELMI, Josef, Papežové od svatého Petra po Jana Pavla II., Praha: Mladá fronta 1994.
ISBN 80-204-0457-0
- GRAULICH, Markus, Kardinalat altehrwürdig und funktionsfähig, in: I. Riedel-Spangenberg (ed.), Leitungsstrukturen der katholischen Kirche. Kirchenrechtliche Grundlagen und Reformbedarf, Freiburg: Herder, 2002, s. 76-100.
ISBN 3-451-02198-6
- HAGERMANN, Winfried, Die rechtliche Stellung der Patriarchen von Alexandrien und Antiochien. Eine historische Untersuchung, ausgehend vom Kanon 6 des Konzils von Nizäa, in: Ostkirchliche Studien 13 (1964) 171-191.
- HEILER, Friedrich, Altkirchliche Autonomie und päpstlicher Zentralismus, München: Verlag von Ernst Reinhardt, 1941.
- HEYER, Friedrich (ed.), Konfessionskunde, Berlin: Walter de Gruyter, 1977.
ISBN 3-11-006651-3

- HILBERATH, Bernd Jochen, Theologischer Kommentar zum Dekret über die katholischen Ostkirchen *Orientalium Ecclesiarum*, in: Herders Theologischer Kommentar, sv. 3, Freiburg: Herder, 2005, s. 1-68. ISBN 3-451-28561-4
- HILBERATH, Bernd Jochen, Der Bischof von Rom: Papst und Patriarch, in: Herders Theologischer Kommentar, sv. 5, Freiburg: Herder, 2006, s. 173-177. ISBN 3-451-28563-0
- HRDINA, Antonín, Kanonické právo, Praha: Eurolex Bohemia, 2002. ISBN 80-86432-26-2
- KALLIS, Anastasios, Abschied von der Pentarchie? Ein orthodoxer Zwischenruf zur Abschaffung des abendländischen Patriarchats, in: Der christliche Osten 61 (3-2006) 189-191.
- KASPER, Walter, Das Petrusamt als Dienst der Einheit. Die Lehre des I. und II. Vatikanischen Konzils und die gegenwärtige Diskussion, in: Das Papstamt. Dienst oder Hindernis für die Ökumene?, Vasilios von Aristi (ed.), Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 1985, s. 113-138. ISBN 3-7917-0949-6
- KASPER, Walter, Wege der Einheit. Perspektiven für die Ökumene, Freiburg: Herder, 2005. ISBN 3-451-28601-7
- KUČERA, Zdeněk, Pravda a iluze moderní teologie. Hledání věrohodné transcendence od moderny k postmoderně, Praha: Nakladatelství Martin, 2004. ISBN 80-85955-27-X
- LÜDICKE, Klaus (ed.), Münsterischer Kommentar zum Codex iuris canonici unter besonderer Berücksichtigung der Rechtslage in Deutschland, Österreich und der Schweiz, 6 svazků, Essen: Ludgerus-Verl., 1987 - dosud (průběžně doplňováno).
- MADEY, Johannes, Quellen und Grundzüge des Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium. Ausgewählte Themen, Münsterischer Kommentar zum CIC – Beiheft 22, Essen: Ludgerus Verlag, 1999. ISBN 3-87497-228-3
- MEYENDORFF, John, Rom und Konstantinopel, in: Orthodoxes Forum 6 (1992) 189-207.
- NAGEL, William D., Geschichte des christlichen Gottesdienstes, Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1962.
- NEDUNGATT, George, Der Patriarch in der katholischen Kirche, in: Gerosa, Libero; Demel, Sabine (ed.), Patriarchale und synodale Strukturen in den katholischen Ostkirchen, Münster: LIT Verlag, 2000, s. 83-121. ISBN 3-8258-4705-5.
- Přepřacovaná verze: The patriarchal Ministry in the Church of the third Millennium, in: The Jurist 61 (2001) 1-89.
- NĚMEC, Damián, Papež jako patriarcha křesťanského Západu, in: Revue církevního práva 16

(2-2000) 105-119.

Nuntia 30, 31 (1990).

POLÁŠEK, František, Východní křesťanské církve. Ortodoxní a katolické, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2002. ISBN 80-7266-127-2

RATZINGER, Joseph, Zur Gemeinschaft gerufen. Kirche heute verstehen, Freiburg: Herder, 1991. ISBN 3-451-22299-X

ŘÍČAN, Rudolf, MOLNÁR, Amedeo, Dvanáct století církevních dějin, Praha, 1973.

ze SARD, Metropolit Maximos, Das ökumenische patriarchat in der orthodoxen Kirche, Freiburg: Herder 1980. ISBN 3-451-17549-5

SCHATZ, Klaus, Dějiny papežského primátu, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002. ISBN 80-85959-99-2

SCHIEFFER, Rudolf, Der Papst als Patriarch von Rom, in: Michele Maccarrone (ed.), Il primato del Vescovo di Roma nel primo millenio. Ricerche e testimonianze. Atti del Symposium Storico-teologico (Roma, 9-13 Ottobre 1989), Città del Vaticano: Libreria editrice Vaticana, 1991, s. 433-451. ISBN 88-209-1708-4

SCHWENDENWEIN, Hugo, Das Patriarchat in der katholischen Kirche. Erster Diskussionsbeitrag, in: Gerosa, Libero; Demel, Sabine (ed.), Patriarchale und synodale Strukturen in den katholischen Ostkirchen, Münster: LIT Verlag, 2000, s. 123-140. ISBN 3-8258-4705-5

SKALICKÝ, Karel, Ekumenismus na druhém vatikánském koncilu, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 80-7192-164-5

SODANO, Angelo, Rede von Kardinalstaatssekretät Angelo Sodano vom 22. November 2001 an die Teilnehmer des Kongresses zum 10. Jahrestag der Inkraftsetzung des „Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium“, in: AfkKR 170 (2001) 495-499.

SUTTNER, Ernst Christoph, Das Patriarchat von Jerusalem, in: E.Ch. SUTTNER, Kirche und Nationen. Beiträge zur Frage nach dem Verhältnis der Kirche zu den Völkern und der Völker zur Religion, sv. 2, Würzburg: Augustinus-Verlag, 1997, s. 517-535. ISBN 3-7613-0185-5

SUTTNER, Ernst Christoph, Patriarchat und Metropolitanverband im christlichen Osten im Vergleich mit Erzbistümern im Abendland, in: Rappert, Wolfgang Nikolaus (ed.), Kirche in einer zueinander rückenden Welt. Neuere Aufsätze von Ernst Christoph Suttner zu Theologie, Geschichte und Spiritualität des christlichen Ostens, Würzburg: Augustus-Verlag, 2003, 191-213. ISBN 3-7613-0208-8

ŠAGINJAN, Vagaršak, Dějiny Arménie od počátku až do roku 2000, Praha: Karolinum,

2001. ISBN 80-246-0196-6

TRETERA, Jiří Rajmund., Církevní právo, Praha: Jan Krigl, 1993.

de VRIES, Wilhelm, Das «Collegium Patriarcharum», in: Concilium (D) 1 (1965) 655-663.

de VRIES, Wilhelm, Die Entstehung der Patriarchate des Ostens und ihr Verhältnis zur päpstlichen Vollgewalt. Ein Beitrag zur Frage nach dem Verhältnis von Episkopat und Primat, in: Scholastik 37 (1962) 341-369.

de VRIES, Wilhelm, Rom und die Patriarchate des Ostens, Freiburg: Verlag Karl Alber, 1963.

K. WITTSTADT (ed.), Geschichte des Zweiten Vatikanischen Konzils, sv. II. a III., Mainz: Grünewald, 2000 - 2002. ISBN 3-7867-2227-7

3. Encyklopedie a slovníky

Handbuch des katholischen Kirchenrechts, J. Listl (ed.), Regensburg: Pustet, 1983.

ISBN 3-7917-0860-0

Lexikon für Theologie und Kirche, hesla: Aquileia, Lissabon, Päpstliche Titulaturen, Patriarch, Patriarchat, Venedig, Freiburg: Herder, 1998. ISBN 3-451-22007-5

4. Internetové zdroje

Catholic News Service, 2.3.2006, <http://www.catholicnews.com/data/stories/cns/0601225.htm>

Conferenza stampa di Presentazione dei Lavori che hanno riportato alle Luce il Sarcofago di San Paolo, nella Basilica di San Paolo fuori le Mura, 11.12.2006, in:

http://212.77.1.245/news_services/bulletin/news/19405.php?index=19405&po_date=11.12.2006&lang=ge

Informazioni utili – Basiliche patriarcali, in: http://www.vatican.va/faq/index_it.htm

National Catholic Reporter, 10.3.2006, in:

<http://nationalcatholicreporter.org/word/word031006.htm>

Papstwappen von Benedikt XVI., in:

http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/elezione/stemma-benedict-xvi_ge.html

Patriarchalbasiliken heißen ab sofort Papstbasiliken, in:

<http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,2266621,00.html>

Pro Oriente, Assyrische Kirche des Ostens, in:

<http://www.pro-orientes.at/?site=ok20041124163325>

Turecký soud upřel patriarchovi právo užívat titul „ekumenický“, 26.6.2007

in: <http://www.christnet.cz/magazin/zprava.asp?zprava=13706>

Vatikán: www.vatican.va

WEBER, Hubert Philipp, Bischof von Rom, Oberster Hirte und Lehrer, Diener der Einheit.

Systematisch-Theologisches zum Papstamt,

in: <http://homepage.univie.ac.at/Hubert.Weber/lehre/texte/papstamt.pdf>

Seznam příloh

Příloha č. 1 - Papežská titulatura podle Annuario Pontificio 2006	I
Příloha č. 2 - Papežská titulatura podle Annuario Pontificio 1991	II
Příloha č. 3 - Latinská přednáška opata Johannese Hoecka na II. vatikánském koncilu...	III
Příloha č. 4 - Papež Pavel VI. sedí uprostřed řady orientálních katolických patriarchů a otevírá dne 18.3.1974 kodifikační práce PCCICOR.....	VII
Příloha č. 5 - Papež Jan Pavel II. při prezentaci nového kodexu CCEO dne 25.10.1990...	VIII
Příloha č. 6 - Komuniké Papežské rady pro jednotu křesťanů.....	IX

Přílohy

Příloha č. 1 - Papežská titulatura podle Annuario Pontificio 2006

BENEDETTO XVI

VESCOVO DI ROMA

VICARIO DI GESÙ CRISTO

SUCCESSORE DEL PRINCIPE DEGLI APOSTOLI

SOMMO PONTEFICE DELLA CHIESA UNIVERSALE

PRIMATE D'ITALIA

ARCIVESCOVO E METROPOLITA DELLA PROVINCIA ROMANA

SOVRANO DELLO STATO DELLA CITTÀ DEL VATICANO

SERVO DEI SERVI DI DIO

JOSEPH RATZINGER

nato in Marktl am Inn, diocesi di Passau, il 16 aprile 1927; ordinato Sacerdote il 29 giugno 1951; eletto a München und Freising 25 marzo 1977 e consacrato il 28 maggio 1977. Creato e pubblicato Cardinale nel Concistoro del 27 giugno 1977.

Seguirono in Roma, nel 2005

la Sua elezione al Pontificato: 19 aprile

l'inizio solenne del Suo ministero
di Pastore universale della Chiesa: 24 aprile

Annuario Pontificio per l'anno 2006, Vatikán: Libreria Editrice Vaticana, 2006, s. 23.

GIOVANNI PAOLO II

VESCOVO DI ROMA

VICARIO DI GESÙ CRISTO

SUCCESSORE DEL PRINCIPE DEGLI APOSTOLI

SOMMO PONTEFICE DELLA CHIESA UNIVERSALE

PATRIARCA DELL'OCCIDENTE

PRIMATE D'ITALIA

ARCIVESCOVO E METROPOLITA DELLA PROVINCIA ROMANA

SOVRANO DELLO STATO DELLA CITTÀ DEL VATICANO

SERVO DEI SERVI DI DIO

KAROL WOJTYŁA

nato in Wadowice (Kraków) il 18 maggio 1920; ordinato Sacerdote in Kraków il 1° novembre 1946; eletto alla Chiesa titolare di Ombi il 4 luglio 1958 e consacrato il 28 settembre 1958; promosso a Kraków il 13 gennaio 1964; creato e pubblicato Cardinale nel Concistoro del 26 giugno 1967

Seguirono in Roma, nel 1978

la Sua elezione al Pontificato: 16 ottobre

l'inizio solenne del Suo ministero

di Pastore universale della Chiesa: 22 ottobre

REV. MUS P. D. IOANNES HOECK

Superior generalis Congregationis Bavaricae O.S.B.

Patres venerabiles,

Cardo totius quaestionis sic dictae orientalis est structura patriarchalis Ecclesiae, quae nisi plene restaurata fuerit sub respectu oecumenico nihil fere actum erit. Structura patriarchalis erat structura *totius* Ecclesiae inde a primordiis Ecclesiae et vixit inconcusse per totum primum millennarium, i. e. per totum tempus quo Ecclesia indivisa erat, et non ultima causa schismatis praecise ea erat, quod exeunte illo millennario conceptus huius structurae in occidente paulatim evanuerat *sub variis influxibus infaustis*,¹ etiam documentorum falsorum, uti e. g. famosae illius Donationis Constantinianae et Decretalium Pseudo-Isidori...²

Restitutum est quidem Institutum Patriarchale pro iis parvis Ecclesiis orientalibus, quae inde a saec. XVI in unionem cum Ecclesia Romana convenerunt, sed horum patriarchatum iura erant (et sunt) nonnisi umbra eorum, quae eis olim competebant. Quare non raro hae Ecclesiae a fratribus relictis uti traditores paternarum virtutum aspernabantur. Sane negari non potest istas parvissimas Ecclesias tunc temporis ne quidem aptas et paratas fuisse ad primaevam autonomiam, et forsitan etiam hodie nondum sunt. Sed hodie quaestio omnino alia est. Hodie harum Ecclesiarum *unitarum*³ status in Ecclesia catholica est exemplum et specimen (vulgo: *Test*) pro iis magnis Ecclesiis orientalibus, quae adhuc a nobis seiunguntur. Quaerunt enim istae Ecclesiae adhuc seiunctae, et quidem iure merito, quis earum status, ubi earum locus erit in Ecclesia, si tandem aliquando hora unionis venerit. Quis nostrum censere praesumpserit eas debere subordinari Curiae Romanae, praesertim Congregationi Orientali, earumque Patriarchas subordinari posse collegio cardinalium? Quis crediderit eis negari posse eam autonomiam, qua gaudebant in millennaria unione cum Ecclesia Romana? Utique agnoscendum erit ab illis Primatus Successoris Petri sicut et agnoscebatur tempore unionis. Sed omnino aliud quid est *exercitium* huius Primatus, quod hodie toto caelo differt ab illo, qui tunc temporis in usu erat. Inspiciatis quaeso illum librum nuperrime editum a P. Gulielmo de Vries, cui titulus «Rom und die Patriarchate des Ostens», ubi ex documentis authenticis tota haec quaestio sobrie et iuste tractatur. Constat ex istis documentis: 1. in toto millennario unionis Ecclesias

orientales libere elegisse suos patriarchas et episcopos, item libere erexisse vel mutavisse suas dioeceses; 2. eas propria auctoritate ordinasse totam Liturgiam et ius canonicum; 3. eas plene sui iuris fuisse in disciplina cleri et populi; a. v. eas habuisse, etsi, uti patet, non absolutam, tamen canonicam et disciplinarem autonomiam.

Utique non dubitabatur de iure Romani Pontificis interveniendi, sed isti interventus rarissimi erant, vix aliqui duodenarii in toto millennario. Sed quot erant postea et sunt usque ad hodiernum diem! Videatis Regesta Pontificum et archivia Vaticana, Propagandae et Congregationis Orientalis! Si vero Ecclesia catholica per mille annos existere et suum munus implere et bene implere potuit sine tali exercitio Primatus, cur non et hodie?

Sane tempora mutantur... Mundus coaluit et etiam Ecclesiae particulares hodie magis coalescere et collaborare debent et possunt quam temporibus longe transactis, sed hoc ultro facient et melius facient, si id non coacte sed spontaneae facere possunt. Praestat varietas in caritate quam unitas *coacta*.⁴

Ceterum nonne aequum et iustum est Ecclesias adhuc a nobis seiunctas iisdem sub conditionibus ad unionem invitare et recipere, ac erant nobiscum coniunctae ante separationem? Et nonne in decreto *de Oecumenismo* nuper probato nos ipsi cum apostolis convenimus nil ultra eis esse imponendum quam necessaria?...⁵

Nec dicatur totam hanc quaestionem remittendam esse et relinquendam Summo Pontifici. Non enim agitur de quibusdam gratiis et privilegiis concedendis, sed de ipsa fundamentali structura totius Ecclesiae. Et si est officium et munus nobilissimum huius Synodi ab ipso Summo Pontifice ei commissum coram universo mundo declarandi, quid sit Ecclesia, haec nota integralis et fundamentalis Ecclesiae minime est silentio praetereunda. Esset irremissibilis ommissio et gravis defectus...⁶

Innuitur quidem structura patriarchalis in constitutione *de Ecclesia*...⁷, at tam obscure et omisso vel ipso nomine rei, ut vix experti id percipiant. Et in schemate *de episcopis* ne hoc quidem fit. Quae vero in nostro decreto...⁸ de hac re dicuntur, nullum aut vix ullum progressum constituunt, praeter emendationem nonam in Appendice, ubi dicitur iura patriarcharum quam primum restituenda esse et quidem uti viguerunt tempore unionis. Sed et hoc mihi videtur nimis vagum et variis interpretationibus obnoxium. Ne ergo iterum idem eveniat ac post Concilium Florentinum, proponere audeo, ut tota haec quaestio, quae uti dixi et repeto, est cardo totius problematis unionis cum

Ecclesiis orientalibus, retractetur et quidem non solum pro nostro decreto, sed etiam et imprimis pro constitutione *de Ecclesia* et pro decreto *de episcopis*. Non tamen a commissione nostra, saltem non *solum* a commissione nostra, quippe quae pro maiore parte constet ex Patribus orientalibus et ideo semper pro domo loqui videri possit; immo quaedam Ecclesiae orientales partim *hodie* adeo latinizatae sunt, ut ne velint quidem restitutionem in integrum, ut ita dicam. (Experto credite Ruperto!). Constituenda esset potius nova quaedam commissio mixta ex membris commissionis *de Ecclesia*,¹⁰ de episcopis, de Oecumenismo et nostrae, ex Patribus utique rei bene peritis et cordatis, at non immediate implicatis. Et ab hac commissione movenda esset etiam quaestio, annon *etiam*¹¹ novi patriarchatus instituendi essent, e. g. pro Ecclesia Ucrainorum, quae hodie est longe maior Ecclesiarum orientalium et tanta passa est ultimis his temporibus necnon in periculo est, ne dispersa per omnem terram grave detrimentum capiat. Immo quaeri posset, annon etiam Ecclesia latina dividenda sit in plures (sed non solummodo titulares!) patriarchatus, cum sit proportionaliter nimis magna et ideo semper in periculo, ne ceteras Ecclesias particulares maiorizet et opprimat. Hoc modo etiam facilius obveniri posset exaggeratae centralizationi, de qua tot querelae.

Ceteroquin decretum nostrum certe multa bona, immo optima continet sub respectu disciplinari et pastoralis, quae assensum nostrum omnino merentur, praesertim si modus ea praesentandi adhuc perficiatur, uti ab aliis iam propositum est. At dubitari potest, *ut modo factum est ab em.mo card. Lercaro*,¹² utrum sit nostri Concilii, quod fere latinum est, tales quaestiones pro Ecclesiis orientalibus decernere, cum in decreto *nostro*¹³ et in decreto *de Oecumenismo* . . .¹⁴ sollemniter declaretur Ecclesias orientales et ius et officium habere se secundum proprias disciplinas regendi. Nonne nobismetipsis contradicimus, si nihilominus de earum disciplina tractamus? Nonne saltem ante generalem votationem quaerendi essent orientales ipsi, utrum placeat eis de his quaestionibus votatio totius Concilii necne? Unica fere quaestio, quae certe spectat ad totum Concilium, est quaestio de structura patriarchali totius Ecclesiae . . .¹⁵

Em.mus card. LERCARO, *moderator*: Rev.me Pater, faveas concludere!

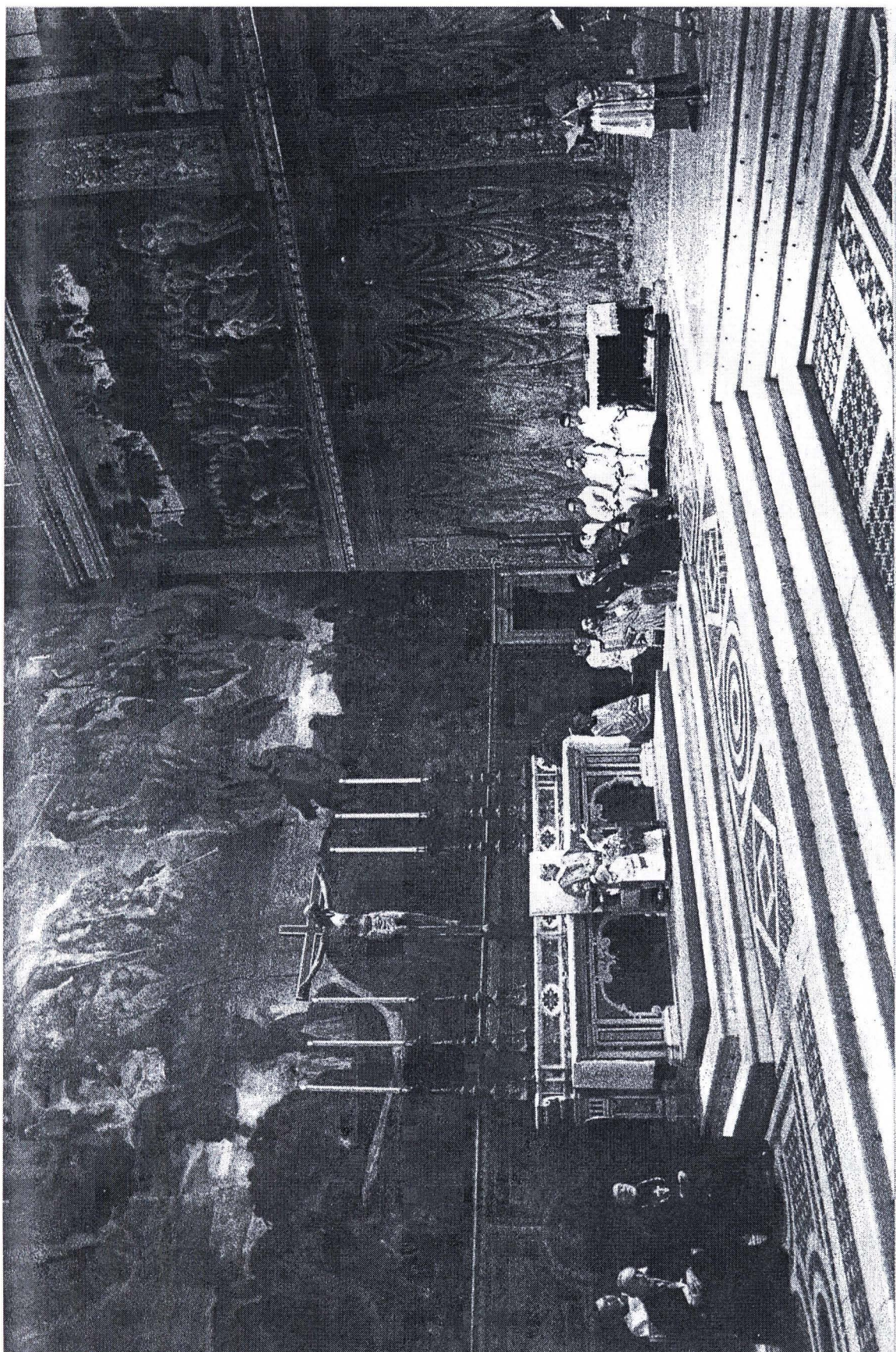
Orator: Concludo . . . concludo! Audeo ergo adiurare vos, Patres venerabiles, ut sedulo et serio attendatis et perpendatis singulare et vere historicum officium . . .,¹⁶ quod nobis commissum est, ne iterum praetereat «Kairós», quod tam saepe accidit in historia Ecclesiae . . .¹⁷. Studeamus, ut vere et sincere possimus dicere fratribus nostris in Christo: «Ecce parata est domus paterna communis! Porta patet et cor magis!». Dixi, et salvavi animam meam.

In textu scripto tradito: ¹ sub influxu variarum idearum, etiam politicarum (e. g. conversionis Romanae Sedis ad Francos, crescentis patrimonii Petri), sub influxu ingra-
vescentis iuridismi, sub influxu denique infausto. ² Audivimus nuper quam superbe
et iniuste egerit in oriente infelix ille Legatus Humbertus de Silva Candida. Non
pauca possunt afferri huiusmodi exempla, sed omitto, quia essent forsitan piarum
aurium nimis offensiva et quia non mihi interest hic obtinere vilem effectum, sed
solidam et sobriam persuasionem. Ceterum non negandum etiam ab altera parte
multa esse commissa quae laudari et excusari non possunt. Promissa est quidem in
Concilio Florentino restitutio iurium patriarchalium, sed pro dolor nunquam in
effectum deducta vel potius ab utraque parte aliter atque aliter interpretata. Nescio
utrum de hac dissensione laetati sint caeli et exultaverit terra, uti in arrhenga huius
decreti monebantur. ³ deest. ⁴ commandata. Non verbum «sub» (sub auctoritate,
sub potestate, sub moderamine) est genuinum catholicum, sed verbum «cum»! ⁵ (decr.
de Oecumenismo c. III, 18). ⁶ Utique est Summi Pontificis approbare et confirmare
(vel etiam non confirmare) Concilii Decreta, sed *nostrum* est ea tractare et votare.
Et ego pro mea parte non possum credere Summum Pontificem huiusmodi propositio-
nes non accepturum immo vel expectaturum, cum ipse tam praeclaro et eximio
exemplo nobis praecesserit in illo fraterno occurso et amplexu patriarchae Athenag-
gorae. An pudet sequi, nec pudet non saltem sequi? ⁷ (c. III, n. 23). ⁸ (nn. 7–11).
⁹ iam. ¹⁰ Fide. ¹¹ et. ¹² et de facto multi dubitant. ¹³ ipso (n. 5). ¹⁴ (n. 16). ¹⁵ et
haec quaestio, uti dixi, omnino insufficienter tractata est. Nisi vero hoc mutatum
erit, nihil actum erit. ¹⁶ et munus. ¹⁷ ut paene dici possit historia praetermissarum
occasionum.

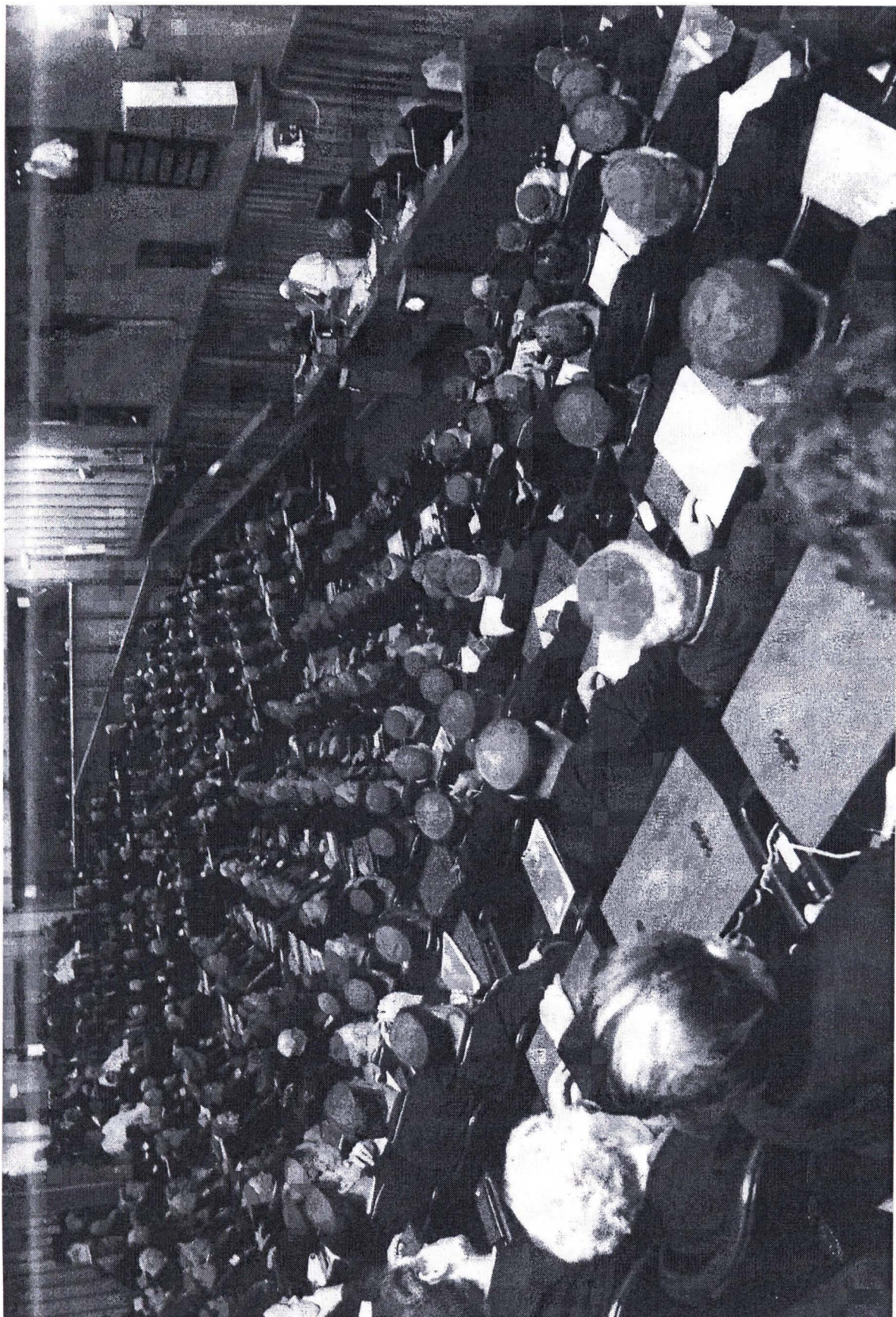
Der lateinische Wortlaut der Konzilsrede von Abt Johannes M. Hoeck ist entnommen
aus: Acta Synodalia Concilii Oecumenici Vaticani II, Vol III, Pars V, Vatikanstaat
1975, S. 72–75.

F.R. Gahbauer (ed.), *Primum regnum Dei. Die Patriarchalstruktur der Kirche als Angelpunkt der
Wiedervereinigung. Die Konzilsrede von Abt Johannes Hoeck neu übersetzt und kommentiert von P.
Ferdinand Gahbauer mit Beiträgen von Heinrich Fries, Theodor Nikolaou und P. Theodor Wolf,
Benediktinerabtei Ettal, 1987, ve formě vložené listy.*

Příloha č. 4 - Papež Pavel VI. sedí uprostřed řady orientálních katolických patriarchů a otevírá dne 18.3.1974 kodifikační práce PCCICOR

Nuntia 30 (1990) 7, 32a

Nuntia 31 (1990) 32a

COMUNICATO DEL PONTIFICIO CONSIGLIO PER L'UNITÀ DEI CRISTIANI CIRCA
LA SOPPRESSIONE DEL TITOLO "PATRIARCA D'OCCIDENTE" NE *L'ANNUARIO
PONTIFICIO*, 22.03.2006

Ne *L'Annuario Pontificio* 2006 manca, nell'enumerazione dei titoli del Papa, il titolo «Patriarca d'Occidente». Tale assenza è stata commentata in modi diversi ed esige un chiarimento.

Senza la pretesa di considerare la complessa questione storica del titolo di Patriarca in tutti i suoi aspetti, si può affermare dal punto di vista storico che gli antichi Patriarcati dell'Oriente, fissati dai Concili di Costantinopoli (381) e di Calcedonia (451), erano relativi ad un territorio abbastanza chiaramente circoscritto, allorché il territorio della Sede del Vescovo di Roma rimaneva vago. In Oriente, nell'ambito del sistema ecclesiastico imperiale di Giustiniano (527–565), accanto ai quattro Patriarcati orientali (Costantinopoli, Alessandria, Antiochia e Gerusalemme), il Papa era compreso come Patriarca d'Occidente. Inversamente, Roma privilegiò l'idea delle tre sedi episcopali petrine: Roma, Alessandria ed Antiochia. Senza usare il titolo di «Patriarca d'Occidente», il IV Concilio di Costantinopoli (869–70), il IV Concilio del Laterano (1215) ed il Concilio di Firenze (1439), elencarono il Papa come il primo degli allora cinque Patriarchi.

Il titolo di «Patriarca d'Occidente» fu adoperato nell'anno 642 da Papa Teodoro I. In seguito esso ricorse soltanto raramente e non ebbe un significato chiaro. La sua fioritura avvenne nel XVI e XVII secolo, nel quadro del moltiplicarsi dei titoli del Papa; ne *L'Annuario Pontificio* esso apparve per la prima volta nel 1863.

Attualmente il significato del termine «Occidente» richiama un contesto culturale che non si riferisce soltanto all'Europa Occidentale, ma si estende dagli Stati Uniti d'America fino all'Australia e alla Nuova Zelanda, differenziandosi così da altri contesti culturali. Ovviamente tale significato del termine «Occidente» non intende descrivere un territorio ecclesiastico né esso può essere adoperato come definizione di un territorio patriarcale. Se si vuole dare al termine «Occidente» un significato applicabile al linguaggio giuridico ecclesiale, potrebbe essere compreso soltanto in riferimento alla Chiesa latina. Pertanto, il titolo «Patriarca d'Occidente» descriverebbe la speciale relazione del Vescovo di Roma a quest'ultima, e potrebbe esprimere la giurisdizione particolare del Vescovo di Roma per la Chiesa latina.

Di conseguenza, il titolo «Patriarca d'Occidente», sin dall'inizio poco chiaro, nell'evolversi della storia diventava obsoleto e praticamente non più utilizzabile. Appare dunque privo di senso insistere a trascinarselo dietro. Ciò tanto più che la Chiesa cattolica con il Concilio Vaticano II ha trovato per la Chiesa latina nella forma delle Conferenze Episcopali e delle loro riunioni internazionali di Conferenze Episcopali, l'ordinamento canonico adeguato alle necessità di oggi.

Tralasciare il titolo di «Patriarca d'Occidente» non cambia chiaramente nulla al riconoscimento, tanto solennemente dichiarato dal Concilio Vaticano II, delle antiche Chiese patriarcali (*Lumen Gentium* 23). Ancor meno tale soppressione può voler dire che essa sottintende nuove rivendicazioni. La rinuncia a detto titolo vuole esprimere un realismo storico e teologico e, allo stesso tempo, essere la rinuncia ad una pretesa, rinuncia che potrebbe essere di giovamento al dialogo ecumenico.

